

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT
HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT
HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA
ANNO MMV

CATILINA

© Hans H. Ørberg, *Domus Latina* 2005

Omnia proprietatis iura reservantur

Ex officina typographica *Special-Trykkeriet Viborg*

ISBN 87-90696-11-5

RES QVAE HOC LIBRO CONTINENTVR

SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
1–4 [<i>Dē fāmā quaerendā</i>]	5
5, 14–16 [<i>Dē Catilīnae mōribus</i>]	7
16–18, 20–31 [<i>Dē coniūrātiōne Catilīnae</i>]	9
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO I	20
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
31–32, 34, 36–37, 39–48 [<i>Dē coniūrātiōne patefactā</i>]	36
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO III.1–17, 29	44
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
48, 50–55 [<i>Dē suppliciō coniūrātōrum</i>]	54
56–61 [<i>Dē bellō Catilīnāriō</i>]	67
CICERONIS PRO CAELIO ORATIO	
12–14 [<i>Dē nātūrā Catilīnae</i>]	73
INDEX VOCABVLORVM	75
INDEX NOMINVM	78
NOTAE	79

In margine pāginārum explānantur vocābula
quae nōn reperiuntur in libris qui inscribuntur
LINGVA LATINA PER SE ILLVSTRATA
PARS I: FAMILIA ROMANA
PARS II: ROMA AETERNA

CONSVLES ROMANI

annō a. C.		annō a. u. c.
66	<i>M'. Aemilius Lepidus</i> <i>L. Volcatius Tullus</i>	DCLXXXVIII
65	<i>L. Aurēlius Cotta</i> <i>L. Mānlius Torquātus</i>	DCLXXXIX
64	<i>L. Iūlius Caesar</i> <i>C. Mārcius Figulus</i>	DCXC
63	<i>M. Tullius Cicerō</i> <i>C. Antōnius</i>	DCXCI
62	<i>D. Iūnius Silānus</i> <i>L. Licinius Mūrēna</i>	DCXCII

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē fāmā quaerendā*]

- 1 Omnēs hominēs quī sēsē student praestāre cēteris animālibus summā ope nīti decet, nē vītā silentiō trāseant velutī pecora, quae nātūra prōna atque ventrī oboedientia finxit. Sed nostra omnis vīs in animō et corpore sita est; animī imperiō, corporis servitiō magis ūtimur, alterum nōbīs cum dīs, alterum cum bēluīs commūne est. Quō mihi rēctius vidētur ingenī quam vīrium opibus glōriam quaerere et, quoniam vīta ipsa quā fruimur brevis est, memoriā nostrī quam māximē longam efficere. Nam dīvitiārum et fōmae glōria flūxa atque fragilis est, virtūs clāra aeternaque habētur. ... Sed multī mortālēs, dēditī ventrī atque somnō, indoctī incultique vītā sicutī peregrinantēs trānsiēre; quibus profectō contrā nātūram corpus voluptātī, animus onerī fuit. Eōrum ego vītā mortemque iūxtā aestimō, quoniam dē utrāque silētur. Vērū enimvērō is dēmum mihi vivere atque fruī animā vidētur quī aliquō negōtiō intentus praeclārī facinoris aut artis bonae fāmā quaerit.

Sed in magnā cōpiā rērum aliud aliī nātūra iter osten-

- 3 dit. Pulchrum est bene facere reī pūblīcae, etiam bene dicere haud absurdum est; vel pāce vel bellō clārum fierī licet; et quī fēcēre et quī facta aliōrum scrīpsēre, multī laudantur. Ac mihi quidem, tametsī haudquāquam pār glōria sequitur scrīptōrem et āctōrem rērum, tamen in primīs arduum vidētur rēs gestās scribere: primum

studēre + *acc+inf*: cupere
silentiō : ita ut dē iis sileātur (: nūlla sit fāma)
vel-utī = velut
prōnus -a -um = inclinātus
(↔ erēctus)
fingere = efficere (figūrā),
(rei) figūrā dare

bēlua -ac *f* = bēstia

nōm -ium/-ius, *gen* -ī = -iī:
ingenī = ingenī
[in *genī*]

nostrī (*gen*) = dē nōbīs

flūxus -a -um (< fluere)
= varius, incertus
virtūs (↔ vitium) = honestās, dignitās, fidēs
in-cultus -a -um = rudis
peregrinārī (< peregrinus) =
terrās aliēnās peragrāre
voluptātī esse : voluptātem
afferre, iūcundum esse
onerī esse = molestum esse
iūxtā *adv* = aequē

dē utrāque silētur : dē iis nec
vivīs nec mortuīs fāma est
anima : vīta

aliud aliī (*dat*), aliud aliī

absurdus -a -um = vānus,
stultus

haud-quāquam = nē-
quāquam
āctor rērum = quī rēs agit

in primīs = praecipuē
arduum : difficile

ex-aequāre (+ *dat*) = aequum
facere (atque)
: *ea* quae dixeris cum dē-
licta reprehenderis
male-volentia < *male-*
volēns (< male velle)

quae suprā *ea* (: difficiliōra)
sunt
prō falsis dūcere = falsa
esse existimāre
adulēscēntulus -ī *m* = adu-
lēscēns (vix xx annōrum)

pudor = modestia
abstinentia -ae *f* < abstinēns
animus *meus* (: ego)
a-spernārī = spernere
in-solēns + *gen* = quī nōn
solet (facere), ignārus
ambitiō -ōnis *f* = cupiditās
honōris
cum... dissentiērem = etsi ...
dissentiēbam
fāmā : malā fāmā

vexāre = turbāre; honōris
cupidō... mē vexābat
animus *meus* (: ego)

aetātem : vītā

mihi nōn fuit cōnsilium
soccordia -ae *f* = dēsidia -ae
f = inertia, ignāvia
con-terere = cōnsūmere
aetātem/vītā agere = vīvere
ā quō inceptō..., eōdem re-
gressus : regressus ad idē
inceptum studiumque ā quō
mē ambitio mala detinuerat
dē-tinēre = abs-, retinēre
carptim *adv* = singulās ex-
cerptēs
per-scribere = accurātē s.
partēs (rei publicae)
= factiōnēs

ab-solvere = plānē ex-
pōnere, nārrāre

quod factis dicta exaequanda sunt; dehinc quia plērique,
quae dēlicta reprehenderis, malevolentia et invidia dicta
putant; ubi dē magnā virtute atque glōriā bonōrum
memorēs, quae sibi quisque facilia factū putat, aequō
animō accipit, suprā ea veluti ficta prō falsis dūcit.

Sed ego adulēscēntulus initiō, sicuti plērique, studiō
ad rem pūblicā lātus sum, ibique mihi multa adversa
fuēre. Nam prō pudōre, prō abstinentiā, prō virtute
audācia, largitiō, avāritia vigēbant. Quae tametsi animus
aspernābātur insolēns malārum artium, tamen inter tanta
vitia imbēcilla aetās ambitiōne corrupta tenēbātur; ac
mē, cum ab reliquōrum malis mōribus dissentīrem,
nihilō minus honōris cupidō eādem quā cēterōs fāmā
atque invidia vexābat.

Igitur, ubi animus ex multīs miseriīs atque periculīs 4
requiēvit et mihi reliquam aetātem ā rē pūblicā procul
habendam dēcrevī, nōn fuit cōnsilium socordia atque
dēsidiā bonum ōtium conterere, neque vērō agrum co-
lundō aut vēnandō, servilibus officiīs, intentum aetātem
agere; sed ā quō inceptō studiōque mē ambitio mala
dētinerat, eōdem regressus statuī rēs gestās populī
Rōmāni carptim, ut quaeque memoriā digna vidēbantur,
perscribere, eō magis quod mihi ā spē, metū, partibus rei
pūblīcae animus liber erat. Igitur dē Catilīnae coniūrā-
tiōne quam vērissimē poterō paucīs absolvam; nam id
facinus in primīs ego memorābile existimō sceleris
atque periculī novitāte. Dē cuius hominis mōribus pauca
prius explānanda sunt quam initium nārrandī faciam.

[*Dē Catilinae mōribus*]

- 5 L. Catilina, nōbilī genere nātus, fuit magnā vī et animī et corporis, sed ingeniō malō prāvōque. Huic ab adulēscientiā bella intestīna, caedēs, rapīnae, discordia cīvilis grāta fuēre, ibique iuventūtem suam exercuit. Corpus patiēns inediae, algōris, vigiliae, suprà quam cuiquam crēdibile est. Animus audāx, subdolus, varius, cuius rei libet simulātor aut dissimulātor; aliēnī appetēns, suī profūsus; ārdēns in cupiditatibus; satis ēloquentiae, sapientiae parum. Vāstus animus immoderāta, incrēdibilia, nimis alta semper cupiēbat.

Hunc post dominātiōnem L. Sullae libīdō māxima invāserat rei pūblīcae capiundae, neque id quibus modis adsequerētur, dum sibi rēgnū parāret, quicquam pēnsī habēbat. Agitābātur magis magisque in diēs animus ferōx inopiā rei familiāris et cōnscentiā scelerum, quae utraque iis artibus auxerat quās suprà memorāvī. Incitābant praetereā corruptī cīvitātis mōrēs, quōs pessima ac diversa inter sē mala, luxuria atque avāritia, vexābant. ...

[*Hic disseritur dē mōribus cīvitātis*: 'ut paulatim immūtata ex pulcherrimā atque optimā pessima ac flāgitiosissima facta sit.']

- 14 In tantā tamque corruptā cīvitāte Catilina – id quod factū facillimum erat – omnium flāgitiorum atque facinorum circum sē tamquam stīpātorum catervās habēbat. Nam quicumque impudicus, adulter, gāneō, manū, ventre, pene bona patria lacerāverat, quique aliēnum aes grande cōnflāverat, quō flāgitium aut facinus

L. *Sergius* Catilina
genus = gēns (: gēns *Sergia*)

intestinus -a -um = internus

ibi : in iis rēbus
in-edia -ae f = famēs
algor -ōris m = frīgus
crēdibilis -e ↔ incrēdibilis
subdolus -a -um = dolō ūtēns
cuius-libet rei
(dis)simulātor -ōris m = qui
(dis)simulat
profūsus = largus; suī p. = qui
suum pro-fundit (: largitur)
satis ēloquentiae ei erat
im-moderātus -a -um
↔ moderātus

ad-sequi = as-sequi
dum + conī = dummodo
nihil (nec quicquam) pēnsī
habēre = nihil cūrāre
familiāris -e < familia; rēs f.
= pecūnia, bona
cōnscentia -ae f = mēns
cōnscentia (suī sceleris)
utraque (n pl): inopiam... et
cōnscentiam...
incitābant eum

im-mūtāre = mūtāre

flāgitia/facinae: civēs flāgitiosī/facinosī (= scelesti)
stīpātor -ōris m = satellites
gāneō -ōnis m = vir luxūi
deditus
penis -is m = membrum virile
(bona) lacerāre : perdere
aes aliēnum = pecūnia mūtua
cōn-flāre = colligere

facinus redimere = sē redimere ā poenā facinoris
sacrilegus -ī m = qui templum diripuit, impius
ad hoc = praetereā
per-iūrium -ī n = falsum
iūs iurandum
egestās -ātis f (< egēre) = inopia rerum necessariarum
cōsciū animus = cōscientia (sceleris)
etiam : etiam tum
ā culpā vacuus = īnsōns
in-cidere -cidisse < in- + cadere

familiāritās -ātis f (< familiāris) = amicitia

praebēre, mercārī, parcere : praebēbat, mercābātur, parcēbat

obnoxius -a -um (+ dat) = quī (multum) dēbet, obsequēns, serviēns

cuius (in quā) nihil umquam
vir bonus laudāvit praeter
fōrmam (pulchram)
dubitāre + īnf = cūctārī
prīvignus -ī m = coniugis fili-
lius priore coniuge nātus
prō certō = certō adv

mātūrāre = mātūrē facere, properāre
im-pūrus -a -um ↔ pūrus

ex-ciēre -civisse -citur
= excitāre, concitāre
vāstābat : perturbābat
ex-sanguis -e = pallidus
incessus -ūs m < incēdere
prōrsus adv = plānē
vēcordia -ae f = īnsānia
diximus : dixī

redimeret, praetereā omnēs undique parricīdae, sacrilegī, convictī iūdiciīs aut prō factis iūdiciū timentēs, ad hoc quōs manus atque lingua periūriō aut sanguine cīvili alēbat, postrēmō omnēs quōs flāgitium, egestās, cōsciū animus exagitābat, eī Catilīnae proximī familiārēque erant. Quod si quis etiam ā culpā vacuus in amicitiam eius inciderat, cotīdiānō ūsū atque illecebrīs facile pār similisque cēterīs efficiēbātur. Sed māximē adulēscēntium familiāritātēs appetēbat: eōrum animī mollēs etiam et flūxī dolīs haud difficulter capiēbantur. Nam ut cuiusque studiū ex aetāte flagrābat, aliīs scorta praebēre, aliīs canēs atque equōs mercārī, postrēmō neque sūmptuī neque modestiae suae parcere, dum illōs obnoxios fīdōsque sibi faceret. ...

Iam primum adulēscēns Catilīna multa nefanda stupra 15
fēcerat, cum virgine nōbili, cum sacerdotē Vestae, alia huiusce modī contrā iūs fāsque. Postrēmō captus amōre Aurēliae Orestillae (cuius praeter fōrmam nihil umquam bonus laudāvit!), quod ea nūbere illī dubitābat timēns prīvignum adultā aetāte, prō certō crēditur necātō filiō vacuam domum scelestīs nuptiīs fēcisse! Quae quidem rēs mihi in primīs vidētur causa fuisse facinus mātūrāndī. Namque animus impūrus, dīs hominibusque infēstus, neque vigiliīs neque quiētibus sēdārī poterat: ita cōscientia mentem excitam vāstābat. Igitur color eī exsanguis, foedī oculī, citus modo, modo tardus incessus: prōrsus in faciē vultūque vēcordia inerat.

Sed iuventūtem quam, ut suprā diximus, illēxerat, 16

multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testis signatorisque falsos commodare; fidem, fortunam, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem attriverat, maiora alia imperabat. Si causa peccandi in praesens minus suppetebat, nihil minus insontes sicuti sontes circumvenire, iugulare; scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat.

ē-docere = docere
signator -oris m = qui signat
(testamentum)
commodare = utendum praebere; (: commodabat)
vilia habere eōs edocebat
at-terere -trivisse -tritum
= absumere
in praesens tempus
sup-petere = (satis) adesse
sōns sontis ↔ insōns
circumvenire = falso accusare
: circumveniēbat, iugulābat
torpescere = iners fieri
gratuitō adv = sine mercēde,
sine causā

[De coniuratione Catilinae]

Eis amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnes terras ingens erat, et quod plerique Sullanum militem, largius suo usui, rapinarum et victoriae veteris memoris, civile bellum exoptabant, opprimendae rei publicae consilium cepit. In Italia nullus exercitus; Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerabat; ipsi consulatum petenti magna spes; senatus nihil sane intentus; tunc tranquillaeque res omnes – sed ea prorsus opportuna Catilinae.

confisus = confidens

Sullanus -a -um < Sulla
suō : suis bonis
ex-optare = optare

nullus exercitus erat

bellum Mithridaticum

ipsi... magna spes erat
nihil adv = minime

- 17 Igitur circiter kalendas Iulias, L. Caesare et C. Figulo consulibus, primo singulis appellare, hortari alios, alios temptare: opes suas, imparatam rem publicam, magna praemia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt quae voluit, in unum omnes convocat quibus maxima necessitudo et plurimum audaciae inerat. Eo convenire senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Ser. Sullae Ser. filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia,

circiter adv/prp + acc
[annō 64 a. C.]

: appellābat, hortābatur,
temptābat
im-parātus -a -um ↔ parātus

: docēbat (eōs)
in unum locum
in-esse + dat: quibus inerat :
(in) quibus erat
necessitūdō -inis f= neces-
sitās (: egestās)
senātorius -a -um: ordo
senātorius = senātores
P. Cornēlius Lentulus Sura:
cōs. annō 71 a. C.

Nōbīlior -ōris, Capitō -ōnis
(cognōmina)

colōniae dicuntur civitatēs
Italiae ā colōnīs Rōmānīs
conditae; cēterae dicuntur
municipia (-cipium -i n)
cōnsilī gen = cōnsiliū
[cōn'sili]

plēraque iuventūs = plēri-
que iuvenēs

ī quibus...

cōpia = occāsiō; cōpia erat
: licēbat

fuēre quī crēderent = aliqui
crēdebant

M. Crassus, Cn. Pompēius:
cōsulēs annō 70 a.C.

ipsī : Crassō
ductāre = dūcere, dux esse
Crassum voluisse (crēde-
bant)

illōs : coniūrātōs

dē quā coniūratiōne

[annō 66 a. C.]

ambitus -ūs m = facinus
largitiōne magistrātum
petendī

(lēge) interrogāre (+ gen)
= reum facere, accūsāre
pecūniae repetundae : quae
in iūdicio repetuntur ab eō
quī prōvinciam diripuit;
facinus prōvinciam diripi-
endi (Catilīna prōvinciam
Africam diripuit annō 67)
(nōmen) profitērī = nōmen
dare

inopia : egestās

kal. Iān. novī cōsulēs
magistrātum ineunt

Q. Curius; praetereā ex equestri ōrdine M. Fulvius Nōbi-
lior, L. Statilius, P. Gabīnius Capitō, C. Cornēlius; ad
hoc multī ex colōniīs et municipiīs, domī nōbilēs. Erant
praetereā complūrēs paulō occultius cōnsilī huiusce par-
ticipēs nōbilēs, quōs magis dominatiōnis spēs hortābatur
quam inopia aut alia necessitudō. Cēterum iuventūs plē-
raque, sed māximē nōbīlium, Catilīnae inceptīs favēbat:
quibus in ōtiō vel magnificē vel molliter vīvere cōpia
erat, incerta prō certīs, bellum quam pācem mālēbant.

Fuēre item eā tempestāte quī crēderent M. Licinium
Crassum nōn ignārum eius cōnsilī fuisse: quia Cn.
Pompēius, invīsus ipsī, magnum exercitum ductābat,
cuiusvis opēs voluisse contrā illius potentiam crēscere,
simul cōnfisum, sī coniūratiō valuisset, facile apud illōs
prīncipem sē fore.

— Sed anteā item coniūrāvēre paucī contrā rem publi- 18
cam, in quibus Catilīna fuit; dē quā quam vērissimē
poterō dīcam:

L. Tullō et M'. Lepidō cōsulibus, P. Autrōnius et P.
Sulla, dēsīgnātī cōsulēs, lēgibus ambitūs interrogātī
poenās dederant. Post paulō Catilīna, pecūniārum re-
petundārum reus, prohibitus erat cōsulātum petere,
quod intrā lēgitimōs diēs profitērī nēquiverat. Erat eō-
dem tempore Cn. Pīsō, adulēscēns nōbilis, summae
audāciae, egēns, factiōsus, quem ad perturbandam rem
pūblicam inopia atque malī mōrēs stimulābant. Cum hōc
Catilīna et Autrōnius circiter nōnās Decembrēs cōnsilīō
commūnicātō parābant in Capitōliō kalendis Iānuāriīs L.

Cottam et L. Torquatum cōsulēs interficere, ipsi fascibus correptis Pisonem cum exercitū ad obtinendās duās Hispāniās mittere. Eā rē cognitā, rursus in nōnās Februāriās cōnsilium caedis trāstulerant. Iam tum nōn cōsulibus modo, sed plērisque senātōribus perniciem māchinābantur. Quod nī Catilina mātūrasset prō Cūriā signum sociis dare, eō diē post conditam urbem Rōmam pessimum facinus patrātum foret. Quia nōndum frequentēs armātī convēnerant, ea rēs cōnsilium dirēmit. ...

19 Dē superiōre coniūrātiōne satis dictum. —

20 Catilina, ubi eōs quōs paulō ante memorāvī convēnisse videt, tametsi cum singulis multa saepe ēgerat, tamen in rem fore crēdēs ūniversōs appellāre et cohortārī, in abditam partem aedium sēcēdit atque ibi, omnibus arbitris procul āmōtis, ōrātiōnem huiusce modi habuit:

“Nī virtūs fidēsque vēstra satis spectāta mihi forent, nēquiquam opportūna rēs cecidisset; spēs magna, dominiātiō in manibus frūstrā fuissent, neque ego per ignāviam aut vāna ingenia incerta prō certis captārem. Sed quia multis et magnis tempestatibus vōs cognōvī fortēs fidēsque mihi, eō animus ausus est māximum atque pulcherrimum facinus incipere, simul quia vōbīs eadem quae mihi bona malaque esse intellēxī: nam idem velle atque idem nōlle, ea dēnum firma amicitia est.

“Sed ego quae mente agitāvī omnēs iam antea diversī audistis. Cēterum mihi in diēs magis animus accenditur, cum cōnsiderō quae condiciō vītae futūra sit, nisi nōsmet

[annō 65 a. C.]
fascēs : magistrātūs potestās
(: cōsulātus)
duae Hispāniae : Hispānia
citerior et ulterior

perniciem : necem

quod nī = nisi autem

patrātum foret = patrātum
(factum) esset
dir-imere -ēmis -ēptum
= abruptere, prohibere
dictum est

paulō ante : cap. 17 (p. 9)

agere (cum) = colloquī

in rem esse = ūtile esse
cohortārī = hortārī
sē-cēdere = discēdere ā
cēteris

spectātus -a -um = probātus
forent = essent
cecidisset : nōbīs contigisset

per ignāviam : per virōs
ignāvōs (↔ strēnuōs)
captāre = capere cōnārī,
appetere
tempestās = tempus, occasiō

eō : ideō
animus (meus) ausus est
: ausus sum

mente agitāre = cōgitāre
diversī : suō quisque locō
vel tempore

condiciō vītae : fortūna
nōs-met = nōs

in libertātem vindicāre
= liberāre

tetrarchēs -ae *m* = rēgulus
vectigālēs *sunt*
stipendium -i *n* = tribūtum;
stipendia *pendunt*
cēteri *nōs* omnēs
fuimus : facti sumus

formidini esse alicui = ab
aliquō *formidārī* (= valdē
timērī), aliquem terrere
repulsa -ae *f* < re-pellere
(dē eō dicitur quī frūstrā
magistrātum petiuit)
quō ūsque = quo-ūusque,
quandiu
ē-morī = mori
in-honestus ↔ honestus
lūdibriō (*dat*) esse alicui =
dēlūdī ab aliquō; aliēnae
superbiae : aliis superbis

prō! = ō!
deum = deōrum

annis... : ob annōs (aetātem)
atque divitiās
inceptō (coeptō) opus est
= incipere opus est
ex-pedire = peragere (: cē-
tera per sē expēdientur)

superāre = super-esse, ni-
mium esse (divitiārum)
ex-struere mare = in marī
(domōs) exstruere
co-aequāre = aequum (plā-
num/patentem) facere
continuāre = continuum
facere, coniungere
Lar (familiāris) -is *m*, deus
quī focum tuetur, focus
toreuma -atis *n* = vās opere
caelātō (ēminentī)ōrnātum
trahunt : quaerunt
vexant : perdunt

toreuma

anima : vīta

ipsi vindicāmus in libertātem. Nam postquam rēs pū-
blica in paucōrum potentium iūs atque diciōnem con-
cessit, semper illis rēgēs, tetrarchae vectigālēs esse,
populī, nātiōnēs stipendia pendere – cēteri omnēs,
strēnuī, bonī, nōbilēs atque ignōbilēs, vulgus fuimus
sine grātiā, sine auctōritāte, eis obnoxii quibus, si rēs
pūblica valeret, formidini essēmus. Itaque omnis grātiā,
potentia, honōs, dīvitiae apud illōs sunt aut ubi illi
volunt – nōbīs reliquere pericula, repulsās, iūdicia, eges-
tātem! Quae quō ūsque tandem patiēmini, ō fortissimī
virī? Nōnne ēmorī per virtūtem praestat quam vitam
miseram atque inhonestam, ubi aliēnae superbiae lū-
dibriō fueris, per dēdecus āmittere? Vērū enim vērō
– prō deum atque hominum fidem! – victōria in manū
nōbīs est. Viget aetās, animus valet – contrā illis annis
atque divitiis omnia cōsensuērunt. Tantummodo inceptō
opus est: cētera rēs expēdit.

“Etenim quis mortālium, cui virile ingenium est, tole-
rāre potest illis dīvitias superāre, quās profundant in ex-
struendō marī et montibus coaequandis – nōbīs rem fa-
miliārem etiam ad necessāria deesse? illōs bīnās aut am-
plius domōs continuāre – nōbīs Larem familiārem nus-
quam ūllum esse? Cum tabulās, signa, toreumata emunt,
nova diruunt, alia aedificant, postrēmō omnibus modis
pecūniā trahunt, vexant, tamen summā libidine divi-
tiās suās vincere nequeunt! At nōbīs est domī inopia,
foris aes aliēnum, mala rēs, spēs multō asperior. Dēni-
que, quid reliquī habēmus praeter miseram animam?

“Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam saepe optastis libertas! Praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt: fortuna omnia ea victoribus praemia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos hortantur. Vel imperatore vel milite me utimini! neque animus neque corpus a vobis aberit.

animus meus

“Haec ipsa, ut spero, vobiscum una consul agam – nisi forte me animus fallit et vos servire magis quam imperare parati estis.”

una vobiscum

nisi me animus fallit = nisi fallor
paratus servire = paratus ad servendum
accipere : audire
mala abunde erant : nimium erat malorum

- 21 Postquam accipere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona illa, tametsi illis quieta movere magna merces videbatur, tamen postulavere plerique, ut proponeret, quae condicio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia quae bellum atque libido victorum fert. ‘Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum: cum eo se consulem initium agundi facturum.’ Ad hoc maledictis increpabat omnes bonos; suorum unumquemque nominans laudare; admonerat alium egestatis, complures periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. Postquam

movere : turbare
merces : praemium

ubique : omnino
polliceri : pollicitus est
tabulas novas : delatum iri
aes alienum (e tabulis)
proscriptio < pro-scribere
sacerdotium -i n = sacerdotis officium

Mauretania -ae f, Africae
regio contra Hispaniam
Nucerinus < Nuceria, oppidum Campaniae

familiaris -e = amicus

male-dictum -i n (< male-dicere) = contumelia
laudare : laudabat
admonere + gen (rei = de re)
ignominia -ae f = dedecus, mala fama
praedae (dat) esse = praedam afferre

petitiōnem *cōsulātūs*
cūrae (*dat*) habēre = cūrāre

populārēs = socii

circum-ferre
exsecrātiō -ōnis *f* < ex-
secrāri
dē-gustāre = gustāre
sollemnis -e = quī ritū fit
eō quō (: ideō ut) magis fidī
(: fidiōrēs) forent (essent)
aliī (*dat*) = cum aliō
(...cōnsciūs)
ficta *esse*

Cicerōnis invidia : populi
invidia in Cicerōnem
atrōcītās -ātis *f* < atrōx

nōbis : mihi
prō magnitūdine : ut rei
magnitūdō est
compertus (< comperire) =
quī certō scitur, certus

obscurus : ignobilis
co-operire = operire
probrum -i *n* = flāgitium

vānitās -ātis *f* (< vānus) =
vāna (stulta) superbia
: reticēbat, occultābat,
sua-met = sua
: neque quid diceret neque
quid faceret quicquam
pēnsī habēbat (cūrābat)

cōnsuētūdō -inis *f* = mōs
coeundi
inopiā = propter inopiam
(egestātem)
ferrō : gladiō

solēre solitum esse *dēp perf*
(solitus erat : solēbat)
nōm -ius, *gen* -ī = -īī: Curī
occultum habēre = occultāre

sublātō : nōn nōminātō

omnium animōs alacrēs videt, cohortātus ut petitiōnem
suam cūrae habērent, conventum dimisit.

Fuēre eā tempestāte quī dicerent 'Catilinam, orātiōne 22
habitā, cum ad iūs iūrandum populārēs sceleris suī ad-
igeret, hūmānī corporis sanguinem vīnō permixtum in
pateris circumtulisse! inde cum post exsecrātiōnem
omnēs dēgustāvissent, sicutī in sollemnibus sacrīs fieri
cōnsuevit, aperuisse cōsiliū suū, atque eō ita
fēcisse, quō inter sē fidī magis forent, alius aliī tantī
facinoris cōnsciī.' Nōnnūllī ficta et haec et multa
praetereā existimābant ab eis quī Cicerōnis invidiam,
quae postea orta est, lēniri crēdebant atrōcītate sceleris
eōrum quī poenās dederant. Nōbis ea rēs prō magni-
tūdine parum comperta est.

Sed in eā coniūrātiōne fuit Q. Curius, nātus haud 23
obscurō locō, flāgitīs atque facinoribus coopertus,
quem cēnsōrēs senātū probri grātiā mōverant. Huic
hominī nōn minor vānitās inerat quam audācia: neque
reticēre quae audierat, neque suamet ipse scelera oc-
cultāre; prōrsus neque dīcere neque facere quicquam
pēnsī habēbat. Erat ei cum Fulviā, muliere nōbili, stupri
vetus cōnsuētūdō; cui cum minus grātus esset, quia
inopiā minus largiri poterat, repente glōriāns maria
montēsque pollicērī coepit et minārī interdum ferrō
'nī sibi obnoxia foret'; postrēmō ferocius agitāre quam
solitus erat. At Fulvia, insolentiae Curī causā cognitā,
tāle periculum rei pūblicae haud occultum habuit, sed
sublātō auctōre dē Catilinae coniūrātiōne quae quōque

modō audierat complūribus nārrāvit. Ea rēs in primīs studia hominum accendit ad cōsulātum mandandum M. Tulliō Cicerōnī – namque antea plēraque nōbilitās invidiā aestuābat et quasi pollui cōsulātum crēdebant sī eum quamvis ēgregius ‘homō novus’ adeptus foret. Sed ubi periculum advēnit, invidia atque superbia post fuēre.

- 24 Igitur comitiīs habitīs cōsulēs dēclārantur M. Tullius et C. Antōnius. Quod factum primō populārēs coniūratiōnis concusserat; neque tamen Catilinae furor minuebātur, sed in diēs plūra agitāre, arma per Italiam locis opportūnis parāre, pecūniam suā aut amicōrum fidē sūmptam mūtūam Faesulās ad Mānlium quendam portāre, qui postea princeps fuit bellī faciundī.

Eā tempestāte plūrimōs cuiusque generis hominēs adscivisse sibi dicitur, mulierēs etiam aliquot, quae primō ingentēs sūmptūs stuprō corporis tolerāverant, post, ubi aetās tantummodo quaestuū neque luxuriae modum fēcerat, aes aliēnum grande cōnflāverant. Per eas sē Catilina crēdebat posse servitia urbāna sollicitāre, urbem incendere, virōs eārum vel adiungere sibi vel interficere.

- 25 – Sed in eis erat Semprōnia, quae multa saepe virilis audāciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque fōrmā, praeterea virō atque liberis satis fortunāta fuit; litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltāre ēlegantius quam necesse est probae, multa alia, quae instrūmenta luxuriae sunt. Sed ei cāriōra semper omnia quam decus atque pudicitia fuit. Pecūniae an fāmae minus parceret, haud facile discernērēs;

audierat = audīverat

plēraque nōbilitās = plerique nobiles
aestuāre = fervere

post fuēre = cessērunt

M. Tullius Cicerō

con-cutere -iō -cussisse
-cussum = quassāre, perturbāre
: agitābat

: parābat

Faesulae -ārum *fpl*, oppidum Etrūriae
: portābat (portandam cūravit)
ad-sciscere -īvisse -itum
= a-sciscere (sociōs)

sūmptūs tolerāre = pecūniam cōsumere
modum facere = finem facere

servitia -ōrum *n pl* = servī

(scelus/facinus) committere = facere

psallere = fidibus canere
: psallēbat, saltābat

fuit : fuērunt
utrum pecūniae an fāmae suae...

accēnsa *fuit*
(fidem) prōdere : fallere
crēditum -i *n* = pecūnia
crēdita (mūtua data)
ab-iūrāre = iūre iūrando
negāre (sē accēpisse)
praeceps abire = sē prae-
cipitāre (in perniciem)
posse : poterat

procāx -ācis = impudēns
facētiaē -ārum *fpl* = sermō
ēlegāns, sāl
lepōs -ōris *m* = grātia, faci-
litās; ... lepōs *eī* inerat

ex voluntāte (suā) = sicut
volēbat

astūtia -ae *f* = prūdētia cal-
lida, cōsiliū callidum

pactiō -ōnis *f* < paciscī (Ci-
cerō Antōniō prōvinciam
Macedoniam prōmiserat)
per-pellere -pulisce-pulum
= impellere
cliēns -entis *m* = vir pauper
civī nōbilli (*patrōnō* suō)
obnoxius

in Campō *Mārtiō*

cessēre = ēvēnērunt

Camers -ertis *m* < Cameri-
num, civitās Umbriae
ager Picēnus: Picēnum
aliū aliō *aliū aliō* (= in
aliū locum)

: mōliēbātur, tendēbat

libīdine sic accēnsa, ut saepius peteret virōs quam peterētur. Sed ea saepe antehāc fidem prōdiderat, crēditum abiūrāverat, caedis cōnscia fuerat, luxuriā atque inopiā praeceps abierat. Vērū ingenium eius haud absurdum: posse versūs facere, iocum movēre, sermōne ūtī vel modestō, vel mollī, vel procācī – prōrsus multae facētiaē multusque lepōs inerat. –

Hīs rēbus comparātīs, Catilina nihilō minus in proxi- 26
mum annum cōsulātum petēbat, spērāns, sī dēsīgnātus foret, facile sē ex voluntāte Antōniō ūsūrum. Neque intereā quiētus erat, sed omnibus modīs īnsidiās parābat Cicerōnī. Neque illī tamen ad cavendum dolus aut astūtiae deerant. Namque ā prīncipiō cōsulātūs suī multa pollicendō per Fulviam effēcerat ut Q. Curius (dē quō paulō ante memorāvi) cōsilia Catilinae sibi prōderet. Ad hoc collēgam suū Antōnium pactiōne prōvinciae perpulerat nē contrā rem pūblicam sentīret; circum sē praesidia amīcōrum atque clientium occultē habēbat.

Postquam diēs comitiōrum vēnit, et Catilinae neque petitiō neque īnsidiae quās cōsulibus in Campō fēcerat prosperē cessēre, cōstituit bellum facere et extrēma omnia experiri, quoniam quae occultē temptāverat aspera foedaque ēvēnerant.

Igitur C. Mānlium Faesulās atque in eam partem Etrū- 27
riae, Septimium quendam Camertem in agrum Picēnum, C. Iūlium in Āpuliam dīmīsīt; praetereā aliū aliō, quem ubique opportunum sibi fore crēdebāt. Intereā Rōmae multa simul mōliri, cōsulibus īnsidiās tendere,

parāre incendia, opportūna loca armātis hominibus obsidēre, ipse cum tēlō esse, item aliōs iubēre, hortārī uti semper intentī parātique essent, diēs noctēsque festināre, vigilāre, neque insomniis neque labōre fatigārī.

: parābat, obsidēbat, erat,
iubēbat, hortābātur
item : cum tēlō esse

: festinābat, vigilābat,
fatigābātur
in-somnia -ae f = vigiliae

Postremō, ubi multa agitantī nihil prōcēdit, rūsus intempestā nocte coniūratiōnis principēs convocat per M. Porcium Laecam, ibique multa dē ignāviā eōrum questus docet 'sē Mānlium praemisisse ad eam multitudinem quam ad capiunda arma parāverat, item aliōs in alia loca opportūna, quī initium bellī facerent, sēque ad exercitum proficisci cupere, si prius Cicerōnem oppresisset: eum suis cōsiliis multum officere.'

ubi eī multa agitantī nihil
bene prōcēdit
intempestus -a -um: intem-
pesta nox = media nox
ibi : in M. Laecae domō

querī questum esse; questus
: postquam questus est,
querēns

"ego ad exercitum proficisci
cupiō, si prius (: cum pri-
mum) Cicerōnem oppres-
serō: is meis cōsiliis
multum officit"
officere (+ dat) = obstāre

- 28 Igitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornēlius, eques Rōmānus, operam suam pollicitus, et cum eō L. Varguntēius senātor cōstituere eā nocte paulō post cum armātis hominibus sicutī 'salūtātum' introire ad Cicerōnem ac dē imprōvisō domī suae imparātum cōnfodere! Curius, ubi intellegit quantum periculum cōsulī impendeat, properē per Fulviam Cicerōnī dolum quī parābātur ēnūntiat. Ita illī iānuā prohibitū tantum facinus frūstrā suscēperant.

sicutī : quasi

cōn-fodere -iō -fōdisse
-fossū = transfigere
(gladiō)

ē-nūntiāre = nōtum facere

Intereā Mānlius in Etrūriā plēbem sollicitāre egestāte simul ac dolōre iniūriae novārum rerum cupidam, quod Sullae dominātiōne agrōs bonaque omnia amiserat, praetereā latrōnēs cuiusque generis, quōrum in eā regiōne magna cōpia erat, nōnnūllōs ex Sullānis colōniis, quibus libidō atque luxuria ex magnis rapinīs nihil reliquī fēcerat.

: sollicitābat
: ob egestātem/dolōrem
novae res = res publica re-
novāta, commūtatiō rerum
pūblicārum

colōniae Sullānae: quas
Sulla militibus suis
cōstituerat

Mānlī *gen* = Mānlī

compertum habēre = certō
scīre
exagitāre = sollicitāre, com-
movēre
fieri solet

dēcrēvit *ut...*

ad-ferre ad-tulisse ad-lātum
= af-ferre at-tulisse al-
lātum

fieri solet

senātī (*gen*) = senātūs
Q. Metellus Crētīcus, v. I.L.
cap. 53.264 | missi *sunt*
utrique *pl* = ambō
imperātōrī nisi triumphāntī
Rōmam intrāre nōn licēbat
calumnia -ae *f* = falsum
crimen, obrectātiō

permissum *est*
prō tempore : ut tempus
postulāret

Ea cum Cicerōnī nūntiārentur, ancipitī malō permō- 29
tus, quod neque urbem ab īnsidiīs prīvātō cōnsiliō
longius tuērī poterat, neque exercitus Mānlī quantus aut
quō cōnsiliō foret satis compertum habēbat, rem ad
senātum refert iam antea vulgī rūmōribus exagitātum.
Itaque, quod plērumque in atrōcī negōtiō solet, senātus
dēcrēvit '*darent operam cōsulēs nē quid rēs pūblica
dētrimentī caperet.*' – Ea potestās per senātum mōre Rō-
mānō magistrātuī māxima permittitur: exercitum parāre,
bellum gerere, coercēre omnibus modīs sociōs atque
cīvēs, domī militiaeque imperium atque iūdicium sum-
mum habēre. Aliter sine populī iussū nullius eārum
rērum cōsulī iūs est. –

Post paucōs diēs L. Saenius senātor in senātū litterās 30
recitāvit, quās 'Faesulīs adlātās sibi' dīcēbat, in quibus
scriptum erat 'C. Mānlium arma cēpisse cum magnā
multitūdine ante diem VI kalendās Novembrēs.' Simul,
id quod in tālī rē solet, aliī portenta atque prōdigia nūn-
tiābant, aliī 'conventūs fierī, arma portārī, Capuae atque
in Āpuliā servile bellum movērī.'

Igitur senātī dēcrētō Q. Mārcius Rēx Faesulās, Q.
Metellus Crētīcus in Āpuliā circumque ea loca missi
(hī utrique ad urbem imperātōrēs erant, impediti nē
triumphārent calumniā paucōrum quibus omnia honesta
atque inhonesta vēdere mōs erat), sed praetōrēs Q.
Pompēius Rūfus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum
Picēnum, eisque permissum 'utī prō tempore atque
periculō exercitum comparārent.' Ad hoc, 'sī quis indi-

cāvisset dē coniūratiōne quae contrā rem pūblicam facta erat, praemium servō libertātem et sēstertia centum, liberō impūnitātem eius rei et sēstertia ducenta'; item-que dēcrēvere 'utī gladiātōriae familiae Capuam et in cētera mūnicipia distribuerentur prō cuiusque opibus, Rōmae per tōtam urbem vigiliae habērentur eisque minōrēs magistrātūs praeesent.'

- 31 Quibus rēbus permōta cīvitas atque immūtata urbis faciēs est. Ex summā laetitiā atque lasciviā, quae diūturna quiēs pepererat, repente omnēs trīstitia invāsit: festināre, trepidāre, neque locō neque hominī cuiquam satis crēdere, neque bellum gerere neque pācem habēre, suō quisque metū perīcula mētīrī. Ad hoc mulierēs, quibus rei pūblīcae magnitūdine bellī timor īsolitus incesserat, adflīctāre sēsē, manūs supplicēs ad caelum tendere, miserārī parvōs liberōs, rogītāre, omnia pavēre, superbiā atque dēliciis omissis sibi patriaeque diffidere!

At Catilīnae crūdēlis animus eadem illa movēbat, tametsī praesidia parābantur et ipse lēge Plautiā interrogātus erat ab L. Paulō.

Postrēmō, dissimulandī causā aut suī expūrgandī, sicut iūrgiō lacessītus foret, in senātum vēnit! Tum M. Tullius cōsul, sive praesentiam eius timēns sive irā commōtus, ōratiōnem habuit lūculentam atque ūtilem rei pūblīcae, quam postea scīptam ēdidit.

[Sequitur ōratiō M. Tullī Cicerōnis.]

praemium *dēcrēvērunt*
sēstertia *n pl* = *mīlia* sēs-
tertium; C sēstertia = C
mīlia sēstertium
familia gladiātōria = grex
gladiātōrum
prō opibus = secundum
opēs, ut opēs erant
vigiliae = praesidia noc-
turna
minōrēs magistrātūs : aedi-
lēs, quaestōrēs, tribūnī
plēbis

: *festinābant*, *trepidābant*
(hominī) cuiquam : ūlli
: *crēdēbant*, *gerēbant*, *habē-
bant*, *mētīebantur*
mētīrī : aestimāre
: bellī timor ob rei pūblīcae
magnitūdinem īsolitus
in-cēdere + *dat/acc*
ad-/af-flīctāre = affligere;
sē a. = pectus pulsāre
: *adflīctābant*, *tendēbant...*
rei dif-fidere = dē rē dē-
spērāre

lēx Plautia dē vī, lata annō
70 a.C. in cīvēs sēditiōsōs
L. *Aemilius* Paulus (cōs.
annō 50 a.C.)
ex-pūrgāre = pūrgāre, sus-
piciōne liberāre
sicut : velut sī, quasi
iūrgium -i *n* = certāmen dē
iūre
praesentia -ae *f* < praesēns
lūculentus -a -um = prae-
clārus
(librum) ē-dere -didisse
-ditum = multīs legen-
dum dare

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO PRIMA
habita in senātū in templō Iovis Statōris
a. d. VI id. Nov. annō DCXCI a. u. c.

ab-ūtī (+*abl*) = Insolenter
ūtī; -ēre = -ēris (*pers 2 fut*)
quem ad finem : quō ūsque,
quam diū
effrēnātus -a -um (↔ domi-
tus) = immoderātus, ferōx
nihil-ne tē..... mōvērunt?
Palātī *gen* = Palātī

locus: templum Iovis
Statōris
hōrum : senātōrum

cōn-stringere -strinxisse
-strictum = colligāre,
coercere

quid cōsiliī : quod/quāle
cōsiliū

immō vērō etiam... : nōn
modo vīvit, sed etiam...

pestis -is *f* = nex, perniciēs

P. Cornēlius Scīpiō Nāsica
Serāpiō: v. LL cap.51.239
[annō 133 a. C.]
mediocriter = modicē
privātus : nōn magistrātus,
sine imperiō

Quō ūsque tandem abūtēre, Catilīna, patientiā nostrā? ¹
Quam diū etiam furor iste tuus nōs ēlūdet? Quem ad
finem sēsē effrēnāta iactābit audācia?

Nihilne tē nocturnum praesidium Palātī, nihil urbis
vigiliae, nihil timor populī, nihil concursus bonōrum
omnium, nihil hic mūnitissimus habendī senātūs locus,
nihil hōrum ōra vultūsque mōvērunt? Patēre tua cōsilia
nōn sentīs? cōnstrictam iam hōrum omnium scientiā te-
nērī coniūrātiōnem tuam nōn vidēs? Quid proximā, quid
superiōre nocte ēgeris, ubi fueris, quōs convocāveris,
quid consili cēperis, quem nostrum ignōrāre arbitrāris?

Ō tempora! ō mōrēs! Senātus haec intellegit, cōsul ²
videt – hic tamen vīvit! Vīvit? Immō vērō etiam in senā-
tum venit, fit pūblicī cōsiliī particeps, notat et dēsīgnat
oculīs ad caedem ūnumquemque nostrum! Nōs autem
– ‘fortēs virī!’ – satis facere rei pūblicae vidēmur sī
istius furōrem ac tēla vītāmus!

Ad mortem tē, Catilīna, dūcī iussū cōsulis iam pri-
dem oportēbat, in tē cōnferrī pestem quam tū in nōs
omnēs iam diū māchināris! An vērō vir amplissimus P. ³
Scīpiō, pontifex māximus, Ti. Gracchum, mediocriter
labefactantem statum rei pūblicae, privātus interfēcit
– Catilinam, orbem terrae caede atque incendiīs vāstāre

cupientem, nōs cōsulēs perferēmus? Nam illa nimis antiqua praetereō – quod C. Servilius Ahala Sp. Maellum, novīs rēbus studentem, manū suā occidit! – Fuit, fuit ista quondam in hāc rē pūblicā virtūs, ut virī fortēs acriōribus suppliciis cīvem perniciosum quam acerbissimum hostem coercerent. Habēmus senātūs cōsultum in tē, Catilīna, vehemēns et grave; nōn deest rei pūblīcae cōsiliū neque auctōritās huius ordinis: nōs, nōs, dīcō apertē, cōsulēs dēsumus!

Sp. Maellius rēgnū affectāns ā C. Serviliō Ahalā magistrō equitū occisus est [annō 439 a. C.]

perniciōsus -a -um < perniciēs
senātūs cōsultum: v. p. 18

hic ōrdō : senātus

4 Dēcrēvit quondam senātus *utī L. Opimius cōsul vidēret, nē quid rēs pūblica dētrimentī caperet* – nox nūlla intercessit: interfectus est propter quāsdam sēditionum suspiciōnēs C. Gracchus, clārissimō patre, avō, māiōribus, occisus est cum liberis M. Fulvius cōsulāris. Similī senātūs cōsultō C. Mariō et L. Valeriō cōsulibus est permissa rēs pūblica: num ūnum diem postea L. Sāturninum tribūnum plēbis et C. Serviliū praetōrem mors ac rei pūblīcae poena remorāta est? At vērō nōs vicēsimum iam diem patimur hebēscere aciem hōrum auctōritātis! Habēmus enim huius modī senātūs cōsultum, vērū inclūsum in tabulis tamquam in vāginā reconditum, quō ex senātūs cōsultō cōnfestim tē interfectum esse, Catilīna, convēnit! Vivis – et vivis nōn ad dēpōnendam, sed ad cōfirmandam audāciam!

[annō 121 a.C.]

C. Gracchus, M. Fulvius Flaccus: v. LL cap. 51. 275-279

[annō 100 a.C.]

Sāturninus tribūnus plēbis sēditionis et C. Servilius Glaucia praetor ex senātūs cōsultō occisi sunt aliquem re-morāri = alicui moram afferre
hebēscere = hebes fieri
aciēs -ēī f = quālitās acūtī gladii, ingenium ācre

re-condere = repōnere, abdere
convēnit : oportuit

Cupiō, patrēs cōscripsi, mē esse clēmentem, cupiō in tantis rei pūblīcae periculīs mē nōn dissolūtum vidērī; sed
5 iam mē ipse inertiae nēquitiaeque condemnō. Castra sunt in Italiā contrā populum Rōmānum in Etrūriae faucibus

dissolūtus -a -um = neglēgēs, parum sevērūs
nēquitia -ae f < nēquam

atque adeō = atque etiam

mōliri = māchinārī

'sērius ā mē factum esse'
dicant

ego... nōndum addūcor ut
faciam hoc quod...

-ēre = -ēris (pass pers 2 fut)
perditus -a -um = corrup-
tus, nēquam

quam diū = tam diū quam

speculārī = clam spectāre

obscurāre : occultāre
coetus -ūs m = conventus
nefārius -a -um (< nefās)
= scelestus, impius

licet recognōscās = licet
tibi recognōscere (: re-
minisci)

collocāta, crēscit in diēs singulōs hostium numerus;
eōrum autem castrōrum imperātōrem ducemque hostium
intrā moenia atque adeō in senātū vidēmus intestinam
aliquam cotidiē perniciem rei pūblīcae mōlientem! Sī tē
iam, Catilīna, comprehendī, sī interfici iusserō, crēdō, erit
verendum mihi nē nōn potius hoc omnēs bonī 'sērius' ā
mē quam quisquam 'crūdēlius' factum esse dicat.

Vērū ego hoc quod iam pridem factum esse oportuit
certā dē causā nōndum addūcor ut faciam. Tum dēnique
interficiēre, cum iam nēmō tam improbus, tam perditus,
tam tuī similis inveniri poterit quī id nōn 'iūre factum
esse' fateātur. Quam diū quisquam erit quī tē dēfendere 6
audeat, vīvēs – et vīvēs ita ut vīvis: multīs meis et firmīs
praesidiīs oppressus, nē commovēre tē contrā rem pū-
blicam possis; multōrum tē etiam oculī et aurēs nōn
sentientem, sicut adhūc fēcērunt, speculābuntur atque
cūstōdient.

Etenim quid est, Catilīna, quod iam amplius ex-
spectēs, sī neque nox tenebris obscurāre coetūs nefāriōs
neque prīvāta domus parietibus continēre vōcēs coniūrā-
tiōnis tuae potest? sī illūstrantur, sī ērumpunt omnia?
Mūtā iam istam mentem, mihi crēde! Obliviscere caedis
atque incendiōrum! Tenēris undique, lūce sunt clārīōra
nōbīs tua cōnsilia omnia – quae iam mēcūm licet re-
cognōscās:

Meministine mē ante diem XII kalendās Novembrēs 7
dicere in senātū 'fore in armīs certō diē, quī diēs futūrus
esset ante diem VI kalendās Novembrēs, C. Mānlium,

- audāciae satellitem atque administrum tuae'? Num mē
 fefellit, Catilīna, nōn modo rēs tanta, tam atrōx tamque
 incrēdibilis, vērum – id quod multō magis est admīran-
 dum – diēs? Dīxī ego īdem in senātū 'caedem tē opti-
 mātium contulisse in ante diem V kalendās Novembrēs',
 tum cum multī prīncipēs cīvītātis Rōmā – nōn tam suī
 cōnservandī quam tuōrum cōnsiliōrum reprimendōrum
 causā – profūgērunt. Num infitiārī potēs tē illō ipsō diē
 meis praesidiīs, meā diligentīā circumclūsum commo-
 vēre tē contrā rem pūblicā nōn potuisse, cum tū, dis-
 cessū cēterōrum, 'nostrā tamen quī remānsissēmus caede
 8 contentum tē esse' dicēbās? Quid? cum tē Praeneste
 kalendis ipsīs Novembribus occupātūrum nocturnō im-
 petū esse cōnfiderēs, sēnsistine illam colōniam meō
 iussū, meis praesidiīs, cūstodiīs, vigiliīs esse mūnitam?
 Nihil agis, nihil mōliris, nihil cōgitās, quod nōn ego nōn
 modo audiam, sed etiam videam plānēque sentiam.
- Recognōsce mēcum tandem noctem illam superiō-
 rem: iam intellegēs multō mē vigilāre ācrius ad salūtem
 quam tē ad perniciem rei pūblicae. Dīcō 'tē priōre nocte
 vēnisse inter falcāriōs' – nōn agam obscurē – 'in M.
 Laecae domum, convēnisse eōdem complūrēs eiusdem
 āmentiae scelerisque sociōs.' Num negāre audēs? quid
 tacēs? Convincam, sī negās; videō enim esse hīc in se-
 9 nātū quōsdam quī tēcum unā fuērunt! – Ō dī immortālēs!
 ubinam gentium sumus? quam rem pūblicā habēmus?
 in quā urbe vīvimus? Hīc, hīc sunt in nostrō numerō,
 patrēs cōscriptī, in hōc orbis terrae sānctissimō gravis-

fallere fefellisse falsum
 rēs mē fallit = rē fallor

contulisse : cōstituisse

circum-clūdere -sisse -sum
 = circumventum inclūdere
 discessū cēterōrum : cum
 cēterī discessissent

multō ācrius

falcārius -ī m = fāber quī
 falcēs efficit; inter falcā-
 riōs : in vicum falcāri-
 ōrum

āmentia -ae f < āmens

convincam tē

unā tēcum

ubi(nam) gentium? = ubi
 terrārum (in terris)?

sānctissimum gravissimum-
que cōnsilium : senātus
exitium -i n = interitus

eōs quōs...

duo equitēs: Sallustius
equitem et senātorem
memorat (p. 17)

comperī: per Fulviam

id temporis = eō tempore

aliquandō = tandem ali-
quandō
Mānlianus -a -um < Mānlius

sī minus : sī nōn omnēs

modo + conī = dummodo

magna grātia dīs... habenda
est

taeter -tra -trum = turpis

simōque cōnsiliō, quī dē nostrō omnium interitū, quī dē
huius urbis atque adeō dē orbis terrārum exitiō cōgitent!
Hōs ego videō cōsul et dē rē pūblicā sententiam rogō,
et quōs ferrō trucidārī oportēbat, eōs nōndum vōce vul-
nerō! – Fuisti igitur apud Laecam illā nocte, Catilina;
distribuisti partēs Italiae, statuisti quō quemque profi-
cisci placēret, dēlēgisti quōs Rōmae relinquerēs, quōs
tēcum educerēs, discipulisti urbis partēs ad incendia,
cōfirmāsti ‘tē ipsum iam esse exitūrum’, dixisti ‘pau-
lum tibi esse etiam nunc morae, quod ego viverem!’
Reperti sunt duo equitēs Rōmānī, quī tē istā ‘cūrā’ libe-
rarent et ‘sē illā ipsā nocte paulō ante lūcem mē in meō
lectō interfectūrōs esse’ pollicerentur. Haec ego omnia, 10
vixdum etiam coetū vestrō dimissō, comperi; domum
meam māiōribus praesidiis mūnivi atque firmāvi, ex-
clusi eōs quōs tū ad mē ‘salūtātum’ māne miserās, cum
illī ipsī vēnissent quōs ego iam multis ac summīs virīs
‘ad mē id temporis ventūrōs esse’ praedixeram.

Quae cum ita sint, Catilina, perge quō coepisti,
ēgredere aliquandō ex urbe! Patent portae: proficiscere!
Nimium diū tē imperātorem tua illa Mānliāna castra dē-
siderant. Educ tēcum etiam omnēs tuos – sī minus,
quam plurimōs! Purgā urbem! Magnō mē metū liberā-
veris, modo inter mē atque tē mūrus intersit. Nōbiscum
versārī iam diūtius nōn potes; nōn feram, nōn patiar,
nōn sinam! Magna dīs immortalibus habenda est atque 11
huic ipsī Iovī Statōrī, antiq̄uissimō cūstōdī huius urbis,
grātia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque

- infestam rei publicae pestem totiēs iam effūgimus. Nōn est saepius in ūnō homine summa salūs periclitanda rei publicae. Quam diū mihi cōsulī dēsīgnātō, Catilīna, insidiātus es, nōn pūblicō mē praesidiō, sed prīvātā diligentīā dēfendī. Cum proximīs comitiīs cōsulārībus mē cōsulem in Campō et competitōrēs tuōs interficere voluistī, compressī cōnātūs tuōs nefāriōs amicōrum praesidiō et cōpiīs, nullō tumultū pūblicē concitātō; dēnique, quotiēscumque mē petistī, per mē tibi obstiti, quamquam vidēbam perniciem meam cum magnā calamitātē rei pūblicae esse coniūctam. Nunc iam apertē rem pūblicam ūniversam petis, templa deōrum immortalīum, tēcta urbis, vītā omnium cīvium, Italiam tōtam ad exitium et vāstitātem vocās! Quārē, quoniam id quod est prīmum, et quod huius imperī disciplīnaeque māiōrum proprium est, facere nōndum audeō, faciam id quod est ad sevērītātem lēnius, ad commūnem salūtem ūtilius. Nam sī tē interficī iusserō, residēbit in rē pūblicā reliqua coniūrātōrum manus; sīn tū – quod tē iam dūdum hortor – exieris, exhaustiētur ex urbe tuōrum
- 12 comitum magna et perniciōsa sentīna rei pūblicae. Quid est, Catilīna? num dubitās id mē imperante facere quod iam tuā sponte faciēbās? ‘Exire ex urbe!’ iubet cōsul hostem. Interrogās mē ‘num in exsilium?’ Nōn iubeō, sed, sī mē cōsulis, suādeō.
- 13

periclitārī = periculō obicere

proximīs comitiīs: v. p. 16

com-petitor -ōris *m* = qui eandem rem petit
cōnātus -ūs *m* < cōnārī

per mē : meā operā
ob-sistere -stitisse = resistere

vāstitās -ātis *f* < vāstus

proprium est (+ *gen*) = pertinet ad, convenit (+ *dat*)
sevērītās -ātis *f* < sevērus

re-sidēre (< -sedēre) = remanēre

sentīna -ae *f* = aqua sordida quae in īmā nāve cōnfluit; hominēs nēquissimī

faciēbās : facere volēbās

suādeō ut in exsilium eās

Quid est enim, Catilīna, quod tē iam in hāc urbe dēlectāre possit? in quā nēmō est extrā istam coniūratiōnem perditōrum hominum quī tē nōn metuat,

nota : lābēs (*nota* servīs im-
probis *in-ūrēbātur*)
turpitūdō -inis *f* < turpis
in-ūrere -ussisse -ustum
(+ *dat*)

corruptēla -ae *f* = rēs quā
mōrēs corrumpuntur
ir-rētire = rēti capere
ferrum : gladium
alicui prae-ferre = ante ali-
quem ferre

vacuē-facere = vacuum
facere
aliō scelere: nece filiī
cumulāre = augendō per-
ficere
rem silēre = de rē silēre
tantī facinoris immānitās =
tantum facinus immāne
ex-sistere -stitisse = orīrī,
(primum) fieri

proximis idibus: Id. Nov.
(nam pecūnia mūtua idi-
bus repetēbātur)

summa rēs pūblica = cūcta
rei pūblīcae fortūna

caelī : āeris
spīritus -ūs *m* < spīrāre
hōrum : senātōrum

[annō 66 a.C.]

cōnsulum : L. Cottae et L.
Torquātī (v. p. 10-11)

mentem aliquam : mentem
dubiam

: nam et nōta sunt et multa
postea ā tē commissā

mē cōnsulem dēsīgnātum
petitiō -ōnis *f* = impetus
(gladiātōris)

nēmō quī nōn ōderit! Quae nota domesticae turpitūdinis
nōn inusta vītae tuae est? Quod prīvātārum rērum
dēdecus nōn haeret in fāmā? Quae libidō ab oculīs, quod
facinus ā manibus umquam tuīs, quod flāgitium ā tōtō
corpore āfuit? Cui tū adulēscenulō, quem corruptē-
lārum illecebrīs irrētissēs, nōn aut ad audāciam ferrum
aut ad libīdinem facem praetulisti? Quid vērō? nūper, 14
cum morte superiōris uxōris novīs nuptiīs domum
vacuēfēcissēs, nōnne etiam aliō incrēdibilī scelere hoc
scelus cumulāvistī? quod ego praeternittō et facile
patior silērī, nē in hāc cīvītate tantī facinoris immānitās
aut exstitisse aut nōn vindicāta esse videātur.

Praeternittō ruīnās fortūnārum tuārum, quās omnēs
proximīs idibus tibi impendere sentiēs. Ad illa veniō,
quae nōn ad prīvātā ignōminiam vitiōrum tuōrum, nōn
ad domesticā tuā difficultātem ac turpitūdinem, sed
ad summā rem pūblicā atque ad omnium nostrum
vītā salūtemque pertinent: Potestne tibi haec lūx, 15
Catilina, aut huius caelī spīritus esse iūcundus, cum
sciās esse hōrum nēminem quī nesciat tē prīdiē kalendās
Iānuāriās, Lepidō et Tullō cōsulis, stetisse in Comitio
cum tēlō, manum cōsulum et principum cīvītātis inter-
ficiendōrum causā parāvisse, scelerī ac furōrī tuō nōn
mentem aliquā aut timōrem tuum, sed fortūnā populī
Rōmānī obstitisse? Ac iam illa omittō – neque enim
sunt aut obscura aut nōn multa commissā postea – :
quotiēs tū mē dēsīgnātum, quotiēs vērō cōnsulem inter-
ficere cōnātus es! quot ego tuās petitiōnēs ita coniectās

ut vitārī posse nōn vidērentur, parvā quādam dēclīnā-
tīōne et, ut aiunt, ‘corpore’ effūgi! Nihil agis, nihil

dēclīnātiō < dē-clīnāre
= inclīnandō āvertēre
corpore : mōtū corporis

- 16 assequeris, neque tamen cōnārī ac velle dēsistis. Quotiēs
iam tibi extorta est ista sīca dē manibus, quotiēs excidit
cāsū aliquō et ēlāpsa est! Quae quidem quibus abs tē
initiāta sacrīs ac dēvōta sit, nesciō, quod eam necesse
putās esse in cōsulis corpore dēfigere!

sīca -ae f
ex-torquēre -rsisse -rtum
= vī ēripere

initiāre = clam sacrāre
dē-vovēre = vovēre (dīs
inferis)

Nunc vērō quae tua est ista vīta? Sic enim iam tēcū
loquar, nōn ut odiō permōtus esse videar, quō dēbeō,
sed ut misericordiā, quae tibi nūlla dēbētur. Vēnisti
paulō ante in senātum. Quis tē ex hāc tantā frequentiā,
tot ex tuis amicīs ac necessāriīs salūtāvit? Sī hoc post
hominum memoriā contigit nēminī, vōcis exspectās
contumēliā, cum sīs gravissimō iūdiō taciturnitātis
oppressus? Quid? quod adventū tuō ista subsellia vacuē-
facta sunt, quod omnēs cōsulārēs, quī tibi persaepe ad
caedem cōstitutī fuērunt, simul atque assēdistī, partem
istam subselliōrum nūdā atque inānem reliquērunt,

ut misericordiā *permōtus*
esse videar
frequentia -ae f = multitudō

vōcis : loquentium

taciturnitās -ātis f = silen-
tium; taciturnitātis : taci-
tōrum

tibi : ā tē

- 17 quō tandem animō tibi ferendum putās? Servī me-
hercule mei sī mē istō pactō metuerent ut tē metuunt
omnēs civēs tuī, domum meam relinquendam putārem
– tū tibi urbem nōn arbitrāris? Et sī mē meis civibus
iniuriā suspectum tam graviter atque offēnsū vidērem,
carēre mē aspectū civium quam infēstis omnium oculis
cōspici māllem – tū, cum cōscientiā scelerum tuōrum
agnōscās odium omnium iūstū et iam diū tibi dēbitū,
dubitās, quōrum mentēs sēnsūque vulnerās, eōrum
aspectum praesentiamque vitāre? Sī tē parentēs timērent

sī servī mei...

istō pactō = istō modō

mihi relinquendam *esse*

tibi urbem *relinquendam*
esse nōn arbitrāris?
offēnsus -a -um = invīsus

aspectus -ūs m <aspicere

dubitāsne vitāre aspectum
praesentiamque eōrum
quōrum...?

plācāre = conciliāre, miti-
gāre
ali-quō *adv* = in aliquem
(quemcumque) locum

iūdicat (: cēnsēt) nihil (: dē
nūllā rē) tē cōgitāre nisi dē
parricidiō suō
pers 2 fut pass (dēp): -bere
= -beris, -ere = -eris
iūdicium sequi : i.ō pārere

Catilīna, cum Āfricā prō-
vinciā diripuisset, repe-
tundārum reus absolūtus
est quia iūdicēs corrūperat

vexātiō, direptiō -ōnis *f*
< vexāre, diripere
im-pūnītus -a -um
quaestiō = iūdicium

ad lēgēs ēvertendās...
per-fringere < -frangere

quod ā tuō scelere abhorreat
: quod cum tuō scelere
nōn coniūctum sit

impetrāre *ut discēdās*

rem ad-hibēre = rē ūti

Catilīna, lēge Plautiā reus,
in cūstōdiā sē obtulerat
ad virōs nōbilēs.
M'. Aemilius Lepidus, cōs.
annō 66 a.C.

ad-servāre = cūstōdīre

atque ōdisent tui neque eōs ratiōne ūllā plācāre possēs,
ut opīnor, ab eōrum oculis aliquō concēderēs – nunc tē
patria, quae commūnis est parēns omnium nostrum, ōdit
ac metuit et iam diū nihil tē iūdicat nisi dē parricidiō
suō cōgitāre: huius tū neque auctōritātem verēbere nec
iūdicium sequēre nec vim pertimēscēs? Quae tēcum, 18
Catilīna, sic agit et quōdam modō tacita loquitur:
“Nūllum iam aliquot annis facinus exstitit nisi per tē,
nūllum flāgitium sine tē; tibi ūnī multōrum cīvium
necēs, tibi vexātiō direptiōque sociōrum impūnita fuit ac
libera; tū nōn solum ad neglegendās lēgēs et quaestiō-
nēs, vērū etiam ad ēvertendās perfringendāsque valu-
isti. Superiōra illa, quamquam ferenda nōn fuērunt,
tamen, ut potuī, tulī; nunc vērō mē tōtam esse in metū
propter ūnum tē, quicquid increpuerit Catilīnam timēri,
nūllum vidēri contrā mē cōnsilium inīri posse quod ā
tuō scelere abhorreat, nōn est ferendum. Quam ob rem
discēde atque hunc mihi timōrem ēripe! Si est vērū, nē
opprimar, sīn falsus, ut tandem aliquandō timēre dēsi-
nam.” Haec sī tēcum, ut dīxī, patria loquātur, nōne im- 19
petrāre dēbeat, etiam sī vim adhibēre nōn possit?

Quid? quod tū tē in cūstōdiā dedistī, quod vītandae
suspiciōnis causā ‘ad M’. Lepidum tē habitāre velle’
dīxistī? Ā quō nōn receptus etiam ad mē venīre ausus
es, atque ‘ut domī meae tē adservārem’ rogāstī. Cum ā
mē quoque id respōnsum tulissēs ‘mē nūllō modō posse
iisdem parietibus tūtō esse tēcum, quia magnō in
periculō essem quod iisdem moenibus continērēmur!’

ad Q. Metellum praetorem vēnistī. Ā quō repudiātus ad sodālem tuum, 'virum optimum', M. Metellum dē-migrāstī, quem tū vidēlicet et ad cūstōdiendum tē dīligentissimum et ad suspicandum sagācissimum et ad vindicandum fortissimum fore putāstī! Sed quam longē vidētur ā carcere atque ā vinculis abesse dēbēre quī sē ipse iam dignum cūstōdiā iūdicārit?

re-pudiāre = repellere
sodālis -is *m* = amicus, socius
M. Metellus, vir ignōbilis
dē-migrāre = migrāre habi-
tātum
suspiciāri = suspectum
habere
sagāx -ācis *adi* = callidus,
ācer (animō)

-ārit = -āverit

20 Quae cum ita sint, Catilīna, dubitās, sī ēmorī aequō animō nōn potes, abire in aliquās terrās et vītā istam, multis suppliciis iūstis dēbitisque ēreptam, fugae sōli-tūdīnīque mandāre?

"Refer" inquis "ad senātum!" Id enim postulās, et 'sī hic ōrdō sibi placēre dēcrēverit tē ire in exsilium, ob-temperātūrum tē esse' dicis. Nōn referam – id quod ab-horret ā meīs mōribus –, et tamen faciam ut intellegās quid hī dē tē sentiant: Ēgredere ex urbe, Catilīna! Liberā rem pūblicā metū! In exsilium, sī hanc vōcem exspectās, proficīscere!

hic ōrdō : ōrdō senātōrius,
senātus

hī : senātōrēs

hanc vōcem = hoc verbum

Quid est? Ecquid attendis, ecquid animadvertis hōrum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectās auctōri-tātem loquentium, quōrum voluntātem tacitōrum per-

at-tendere = attentē audire
/notāre

21 spicis? At sī hoc idem huic adulēscētī optimō P. Sestiō, sī fortissimō virō M. Mārcellō dīxissem, iam mihi cōsulī hōc ipsō in templō senātus iūre optimō vim et manūs intulisset. Dē tē autem, Catilīna, cum quiēscunt, probant, cum patiuntur, dēcernunt, cum tacent, clāmant! neque hī solum, quōrum tibi auctōritās est vidēlicet cāra, vīta vīlissima, sed etiam illī equitēs Rōmānī,

hoc idem : haec eadem
verba ("in exsilium
proficīscere!")
P. Sestius, M. Mārcellus:
senātōrēs, Cicerōnis
amici
alicui (vim et) manūs in-
ferre = aliquem (vī) com-
prehendere

circum-stāre

contineō : retineō
tē haec (: haec loca, hanc urbem) ... relinquentem

quamquam = sed, vērūm
quid : quārē

meditēre = meditēris

duint (*conī* < dare) = dent
(in) animum in-dūcere + *inf*
= cōnsilium capere
sī minus (= sī nōn) in praesēns tempus..., at *certē* in posteritatem (= futurum)
recentī memoriā : dum recēns est memoria
est tantī (pretiū) : nihil pensi habeo, nōn cūrō

commoveāre = -āris
tempora : condiciō, fortūna
cēdere + *dat* = concēdere

ratio = mēns sāna

(invidiam) cōn-flāre = accendere, excitāre
rēctā *viā*

importūnus -a -um = iniquus, molestus

exsultāre (+ *abl*) = valdē dēlectārī, ovāre

honestissimī atque optimī virī, cēterīque fortissimī cīvēs quī circumstant senātum, quōrum tū et frequentiam vidēre et studia perspicere et vōcēs paulō ante exaudire potuistī. Quōrum ego vix abs tē iam diū manūs ac tēla contineō, eōsdem facile addūcam ut tē haec quae vāstāre iam prīdem studēs relinquentem ūsque ad portās prōsequantur.

Quamquam quid loquor? tē ut ūlla rēs frangat, tū ut 22 umquam tē corrigās, tū ut ūllam fugam meditēre, tū ut ūllum exsilium cōgitēs? Utinam tibi istam mentem dī immortalēs duint! – tametsī videō, sī meā vōce perterritus īre in exsilium animum indūxeris, quanta tempestās invidiae nōbīs, sī minus in praesēns tempus recentī memoriā scelerum tuōrum, at in posteritatem impendeat. Sed est tantī, dummodo tua ista sit prīvāta calamitās et ā rei pūblicae periculis sēiungātur. Sed tū ut vitiis tuis commoveāre, ut lēgum poenās pertimēscās, ut temporibus rei pūblicae cēdās, nōn est postulandum. Neque enim is es, Catilīna, ut tē aut pudor ā turpitudine aut metus ā periculō aut ratio ā furōre revocārit.

Quam ob rem, ut saepe iam dixī, proficiscere ac, sī 23 mihi 'inimicō' ut praedicās 'tuō' cōnflāre vīs invidiam, rēctā perge in exsilium! Vix feram sermōnēs hominum, sī id fēceris, vix mōlem istius invidiae, sī in exsilium iussū cōsulis ieris, sustinēbō. Sin autem servīre meae laudī et glōriae māvīs, ēgredere cum importūnā scelerātōrum manū, cōnfer tē ad Mānlium, concitā perditōs cīvēs, sēcerne tē ā bonīs, īfer patriae bellum, exsultā

impiō latrōciniō, ut ā mē nōn ēiectus ad aliēnōs, sed invītātus ad tuōs īsse videāris!

īsse = iisse

24 Quamquam quid ego tē invitem, ā quō iam sciam esse praemissōs quī tibi ad Forum Aurēlium praestōlārentur armāti? cui sciam pactam et cōstitūtā cum Mānliō diem? ā quō etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus cōfidō perniciosam ac fūnestam futūram, cui domī tuae sacrārium scelerātum cōstitutum fuit, sciam esse praemissam? Tū ut illā carēre diūtius possīs, quam venerārī ad caedem proficiscēns solēbās, ā cuius altāribus saepe istam impiam dexteram ad necem cīvium trānstulisti?

Forum Aurēlium: civitas Etrūriae in viā Aurēliā praestōlārī + *dat* = opperiri paciscere = ex compositō statuere, convenire dē; cui (: ā quō) sciam diem pactam et cōstitūtā esse Catilina aquilam argenteam quam Marius bellō Cimbricō secum tulisse dicitur in sacrariō domesticō venerārī (= adōrāre) solēbat ut... possīs = quōmodo... possīs venerārī = (deum) colere, adōrāre

25 Ibis tandem aliquandō quō tē iam prīdem tua ista cupiditās effrēnāta ac furiōsa rapiēbat. Neque enim tibi haec rēs adfert dolōrem, sed quandam incrēdibilem voluptātem. Ad hanc tē āmentiam nātūra peperit, voluntās exercuit, fortūna servāvit. Numquam tū nōn modo ōtium sed nē bellum quidem nisi nefārium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omnī nōn modo fortūnā vērūm etiam spē dērelictis cōflātā improbōrum manum. Hic tū quā laetitiā perfruēre, quibus gaudiis exsultābis, quantā in voluptāte bacchābere, cum in tantō numerō tuōrum neque audiēs virum bonum quemquam neque vidēbis! Ad huius vītae studium meditātī illi sunt quī feruntur 'labōrēs' tuī: iacēre humī nōn solum ad obsidendum stuprum, vērūm etiam ad facinus obeundum, vigilāre nōn solum īnsidiantem somnō marītōrum, vērūm etiam bonis ōtiōsōrum. Habēs ubi ostentēs illam tuam

furiōsus -a -um = āmēns

ad-ferre = af-ferre

āmentia -ae *f* < āmēns

con-cupiscere -ivisse/-iisse; -isti = -iisti

dē-relinquere = dēserere; ab spē dērelictus : dēspērāns cōn-flāre = congregāre per-frui = plēnē frui -ēre/-bere fut = -ēris/-beris bacchārī = furere ut *Bacchae* (mulierēs furiōsae quae Bacchum comitantur) ad huius vītae studium : ad hanc vītam cui studēs meditātī pass = excōgitātī feruntur = praedicantur

ad obsidendum stuprum : ad obsidendam mulierem stuprandam

ōtiōsus = pācis amāns habēs *locum* ubi...

praeclāram patientiam famis, frīgoris, inopiae rērum omnium, quibus tē brevī tempore cōnfectum esse sentiēs.

re-pellere reppulisse re-
pulsum
temptāre = oppugnāre

Tantum prōfēcī, cum tē ā cōsulātū reppulī, ut exsul 27
potius temptāre quam cōsul vexāre rem pūblicam
possēs, atque ut id quod esset abs tē scelerātē susceptum
'latrōcinium' potius quam 'bellum' nōminārētur.

dē-testārī = (dis testibus) ā
sē āvertere, arcēre
dē-precārī = precibus
āvertere, prohibēre
per-cipere = attendere,
animadvertere

Nunc, ut ā mē, patrēs cōscriptī, quandam prope
iūstam patriae querimōniam dētester ac dēprecer,
percipite, quaesō, diligenter quae dīcam, et ea penitus
animīs vestris mentibusque mandāte! Etenim sī mēcum
patria, quae mihi vitā meā multō est cārīor, sī cūncta
Italia, sī omnis rēs pūblica loquātur: "M. Tullī, quid
agis? Tūne eum quem esse hostem comperistī, quem
ducem bellī futūrum vidēs, quem exspectārī imperā-
tōrem in castrīs hostium sentīs, auctōrem sceleris, prīn-
cipem coniūrātiōnis, ēvocātorem servōrum et cīvium
perditōrum, exīre patiēre, ut abs tē nōn ēmissus ex urbe,
sed immissus in urbem esse videātur? Nōnne hunc in
vincula dūcī, nōn ad mortem rapī, nōn summō suppliciō
mactārī imperābis? Quid tandem tē impedit? mōsne
māiōrum? At persaepe etiam privātī in hāc rē pūblicā 28
perniciōsōs cīvēs morte multārunt. An lēgēs quae dē
cīvium Rōmānōrum suppliciō rogātae sunt? At num-
quam in hāc urbe quī ā rē pūblicā dēfēcērunt cīvium iūra
tenuērunt. An invidiam posteritātis timēs? Praeclāram
vērō populō Rōmānō refers grātiā, quī tē, hominem
per tē cognitum, nullā commendātiōne māiōrum, tam

ēvocātōr servōrum = quī
servōs ad bellum ēvocat
patiēre = -ēris (*pers 2 fut*)

summum supplicium =
supplicium capitis
mactāre = occīdere (hostiam)
(hunc... dūcī/rapī/mactārī)
imperābis = iubēbis

multāre = pūnīre
(lēgem) rogāre = ferre
lēgēs *Porciae* vetant cīvem
Rōmānum morte multārī
quī ā rē pūblicā dēfēcērunt
'hostēs patriae'
posteritās -ātis *f* = posterī

hominem per tē (nōn per
māiōrēs tuōs) cognitum
'hominem novum'

mātūrē ad summum imperium per omnēs honōrum gradūs extulit, sī propter invidiam aut alicuius periculī

honōrum gradūs: v. LL
cap. 53.408-411
extulit = sustulit

- 29 metum salūtem cīvium tuōrum neglegis! Sed sī quis est invidiae metus, nōn est vehementius sevērītātis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nēquitiae per-timēscenda! An, cum bellō vāstābitur Italia, vexābuntur urbēs, tēcta ārdēbunt, tum tē nōn existimās invidiae incendiō cōnflagrātūrum?”

Hīs ego sāctissimīs rei pūblīcae vōcibus et eōrum hominum quī hoc idem sentiunt mentibus pauca respon-dēbō: Ego sī hoc optimum factū iūdicārem, patrēs cōn-scriptī, Catilinam morte multārī, ūnīus ūsūram hōrae gladiātōrī istī ad vīvendum nōn dedissem. Etenim sī summī virī et clārissimī cīvēs Sāturninī et Gracchōrum et Flaccī et superiōrum complūrium sanguine nōn modo sē nōn contāminārunt, sed etiam honestārunt, certē verendum mihi nōn erat nē quid, hōc parricidā cīvium interfectō, invidiae mihi in posteritātem redundāret. Quod sī ea mihi māximē impendēret, tamen hōc animō fuī semper, ut invidiam virtūte partam glōriam, nōn in-vidiam putārem.

vōcibus : verbis

ūsūra -ae f = ūsus

gladiātōr : latrō

M. Fulvī Flaccī
contāmināre = polluere,
dēdecōre afficere
honestāre = honōre afficere
nē quid invidiae

mihi (/in mē) redundāre
= mē obnuere, affligere

- 30 Quamquam nōnnūllī sunt in hōc ōrdine quī aut ea quae imminent nōn videant aut ea quae vident dis-simulent; quī spem Catilīnae mollibus sententiīs aluērunt coniūrātiōnemque nāscētem nōn crēdendō corrōborā-vērunt; quōrum auctōritāte multī, nōn solum improbī, vērūm etiam imperītī, sī in hunc animadvertissem, ‘crūdēliter et rēgiē factum esse’ dīcerent. Nunc intellegō,

quamquam = et tamen

dis-simulent : simulent sē
nōn vidēre

cor-rōborāre = firmāre

im-perītus ↔ perītus
animadvertēre in = pūnīre
rēgiē *adv* = mōre rēgis vel
tyrannī

quō ire intendit

naufragus -i m = quī nau-
fragium fēcit
ag-gregāre = congregāre

stirps : origō

latrōcinium : grex latrōnum

re-levāre = levem facere,
liberāre (onere, dolore,
metū), recreāre

aestus -ūs m = ardor
febris -is (acc -im, abl -i)
= nimius calor corporis
gelidus -a -um = frīgidis-
simus
afflictāre = affligere

: sī relevātus erit

in-gravēscere = gravior fieri

praetor urbānus iūs dicit ex
tribūnālī in Forō Rōmānō
malleolus -i m = sagitta ār-
dēns

sī iste, quō intendit, in Mānliāna castra pervēnerit, nēminem tam stultum fore quī nōn videat coniūratiōnem esse factam, nēminem tam improbum quī nōn fateātur. Hōc autem ūnō interfectō, intellegō hanc rei pūblicae pestem paulisper reprimī, nōn in perpetuum comprimī posse. Quod sī sēsē ēiēcerit sēcumque suōs ēdūxerit et eōdem cēterōs undique collēctōs naufragōs aggregārit, exstinguētur atque dēlēbitur nōn modo haec tam adulta rei pūblicae pestis, vērū etiam stirps ac sēmen malōrum omnium.

Etenim iam diū, patrēs cōnscriptī, in hīs periculīs 31
coniūratiōnis insidiīsque versāmur, sed nesciō quō pactō omnium scelerum ac veteris furōris et audāciae mātūritās in nostrī cōsulātus tempus ērūpit. Quod sī ex tantō latrōciniō iste tollētur, vidēbimur fortasse ad breve quoddam tempus cūrā et metū esse relevātī, periculum autem residēbit et erit inclūsum penitus in vēnīs atque in visceribus rei pūblicae. Ut saepe hominēs aegri morbō gravī, cum aestū febrīque iactantur, sī aquam gelidam bibērunt, primō relevārī videntur, deinde multō gravius vehementiusque afflictantur, sīc hic morbus quī est in rē pūblicā, relevātus istius poenā, vehementius reliquīs vīvis ingravēscet.

Quārē sēcēdant improbi, sēcernant sē ā bonīs, ūnum 32
in locum congregentur, mūrō dēnique, quod saepe iam dixī, sēcernantur ā nōbīs, dēsinant insidiārī domī suae cōsulī, circumstāre tribūnal praetōris urbānī, obsidēre cum gladiīs Cūriam, malleolōs et facēs ad inflamman-

dam urbem comparāre! Sit dēnique inscriptum in fronte
ūnūs cuiusque, quid dē rē publicā sentiat!

Polliceor hoc vōbīs, patrēs cōscriptī, tantam in nōbīs
cōsulibus fore diligentiam, tantam in vōbīs auctōritātem,
tantam in equitibus Rōmānīs virtūtem, tantam in omni-
bus bonīs cōsēnsiōnem, ut Catilinae profectiōne omnia
patefacta, illūstrāta, oppressa, vindicāta esse videātis.

cōsēnsiō -ōnis *f* (< cōn-
sentire) = cōsēnsus
profectiō -ōnis *f* < pro-
ficiēti

- 33 Hīsce ōminibus, Catilīna, cum summā reī publicae
salūte, cum tuā peste ac perniciē cumque eōrum exitiō
quī sē tēcum omnī scelere parricidiōque iūnxērunt pro-
ficiscere ad impium bellum ac nefārium!

ōmina : verba quibus res fu-
tūrae portenduntur, vōta

Tū, Iuppiter, quī iisdem quibus haec urbs auspiciīs ā
Rōmulō es cōstitutus, quem 'Statōrem' huius urbis
atque imperī vērē nōmināmus, hunc et huius sociōs ā
tuīs cēterisque templis, ā tēctis urbis ac moenibus, ā vitā
fortūnisque cīvium omnium arcēbis, et hominēs bonō-
rum inimicōs, hostēs patriae, latrōnēs Italiae, scelerum
foedere inter sē ac nefariā societāte coniūctōs, aeternīs
suppliciīs vivōs mortuōsque mactābis!

tū, Iuppiter : Cicerō signum
Iovis Statōris appellat
ā Rōmulō: v. LL cap. 42.130
stator = quī statuit, quī sus-
tinet, servātor

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē coniūrātiōne patefactā*]

ille : Cicerō
ad-sidere = as-sidere, cōn-
sidere

temere = sine causā

sē ortum esse (dixit)

(*ōrātiō rēcta* :) "nōlīte
existimāre mihi..."

inquinus -a -um = quī ali-
ēnam patriam incolit
ob-strepere -uisse = strepitū
interpellāre
: obstrepuērunt, vocāvērunt

furibundus -a -um = furi-
ōsus
ruinā : diruendō domum in-
cēnsam meam (: Rōmam)

ex cūriā : ex senātū
prō-ripere -iō -uisse -reptum
< -rapere; sē p. = ruere
(sēcum) volvere = reputāre
bene prōcēdebant

ante-capere = praeparāre

mandat (: imperat) ut (iīs)
rēbus quibus possent...
factiōnis : coniūrātiōnis

Sed ubi ille adsēdit, Catilīna, ut erat parātus ad dis- 31
simulanda omnia, dēmissō vultū, vōce supplicī postulāre
ā patribus coepit 'nē quid dē sē temere crēderent: eā
familiā ortum, ita sē ab adulēscientiā vītam īstituisse, ut
omnia bona in spē habēret; nē existimārent sibi patriciō
homīnī, cuius ipsiūs atque māiōrum plūrima beneficia in
plēbem Rōmānam essent, perditā rē pūblicā opus esse,
cum eam servāret M. Tullius, inquinus cīvis urbis
Rōmae!' Ad hoc maledicta alia cum adderet, obstrepere
omnēs, 'hostem!' atque 'parricidam!' vocāre. Tum ille
furibundus: "Quoniam quidem circumventus" inquit "ab
inimicīs praeceps agor, incendium meum ruinā ex-
stinguam!"

Deinde sē ex cūriā domum prōripuit. Ibi multa ipse 32
sēcum volvēns, quod neque īnsidiae cōsulī prōcēdē-
bant, et ab incendiō intellegēbat urbem vigiliīs mūnītā,
optimum factū crēdēns exercitum augēre, ac, prius quam
legiōnēs scriberentur, multa antecapere quae bellō ūsuī
forent, nocte intempestā cum paucīs in Mānliāna castra
profectus est. Sed Cethēgō atque Lentulō cēterisque
quōrum cognōverat prōmptam audāciam mandat 'quibus
rēbus possent opēs factiōnis cōfirment, īnsidiās cōsulī
mātūrent, caedem, incendia, aliaque bellī facinora

parent; sēsē propediem cum magnō exercitū ad urbem accessūrum'. ...

prope-diem = post paucōs diēs, brevi

34 At Catilīna ex itinere plērisque cōsulāribus, praeter eā optimō cuique litterās mittit 'sē falsīs crīmīnibus circumventum, quoniam factiōnī inimicōrum resistere nequiverit, fortūnae cedere: Massiliam in exsilium proficiscī, nōn quō sibi tantī sceleris cōnsciū esset, sed uti rēs pūblica quiēta foret nēve ex suā contentiōne sēditiō

Massilia -ae f, urbs Galliae
maritima prope ostium
Rhodanī sita
sē proficiscī
nōn quō = nōn quod

36 oreretur.' ... Sed ipse paucōs diēs commorātus apud C. Flāminium in agrō Arrētīnō, dum vicinitātem antea sollicitatam armīs exōrnat, cum fascibus atque aliīs imperī insignibus in castra ad Mānlium contendit.

contentiō -ōnis f = certāmen

ager Arrētīnus: circum Arrētium, oppidum Etrūriae
vicinitātem : vicinōs
rē (ex-jōrnāre = rem ūtilem dare

Haec ubi Rōmae comperta sunt, senātus Catilīnam et Mānlium 'hostēs' iūdicat, cēterae multitudinī diem statuit ante quam liceret sine fraude ab armīs discēdere praeter rerum capitāliū condemnātis. Praeterea dēcernit 'uti cōsulēs dilēctum habeant, Antōnius cum exercitū Catilīnam persequi mātūret, Cicerō urbī praesidiō sit.'

'hostēs patriae'

sine fraude : impūne

capitālis -e < caput; rēs capitālis = scelus capite pūniendum

– Eā tempestāte mihi imperium populī Rōmānī multō māximē miserābile vīsum est. Cui cum ad occāsum ab ortū sōlis omnia domita armīs pārērent, domī ōtium atque dīvitiae, quae prīma mortālēs putant, adfluerent, fuēre tamen civēs quī sēque remque pūblicam obstinātis animīs perditum īrent! Namque, duōbus senātī dēcrētis, ex tantā multitudine neque praemiō inductus coniūratiōnem patefēcerat neque ex castrīs Catilīnae quisquam omnium discesserat: tanta vīs morbi ac velutī

cum... pārērent = etsi... pārēbant
ad occāsum ab ortū sōlis = ab oriente ad occidentem
domita (armīs) : subācta
ad-/af-fluere = abundāre

-que... -que = et... et
perditum (supīnum) īre = perdere velle
duōbus senātī dēcrētis : etsi duo senātūs dēcrēta facta erant
patefēcerat quisquam omnium (: quisquam omnīnō)
tanta vīs morbi = tantus et tam violentus morbus
tābēs -is f = morbus quō tābēscit corpus

37 tābēs plērōsque civium animōs invāserat. Neque solum

(mēns) aliēna : turbāta,
furēns

adeō = etiam

iī quibus...

ōdēre = ōdērent

īsdem = iisdem

mōribus aut fortūnā : ob
mōrēs aut fortūnam

cuiusque modī genus homi-
num = hominēs cuiusque
generis (quī... forent)

Allobrogēs -um *m pl*: gēns
Galliae (Alpium), quae
lēgātōs Rōmam miserat
re-quīrere = quaerendī
causā adīre
existimāns eōs... oppressōs

negōtiārī = negōtia gerere,
negōtiātor esse

dē statū cīvitātis eōrum
(Allobrogum)

magistrātuum Rōmānōrum

sē exspectāre

ōrāre : ōrant

(ōrātiō rēcta:) "miserēre
nostrī!"

illīs aliēna mēns erat quī cōnsciī coniūrātiōnis fuerant,
sed omnīnō cūncta plēbēs novārum rērum studiō
Catilīnae incepta probābat. Id adeō suō mōre vidēbātur
facere: nam semper in cīvitāte quibus opēs nūllae sunt
bonīs invident, malōs extollunt, vetera ōdēre, nova
exoptant, odiō suārum rērum mūtārī omnia student. ... –

īsdem temporibus Rōmae Lentulus, sicutī Catilīna 39
praecēperat, quōscumque mōribus aut fortūnā novīs
rēbus idōneōs crēdēbat, aut per sē aut per aliōs solli-
citābat; neque solum cīvēs, sed cuiusque modī genus
hominum, quod modo bellō ūsuī foret.

Igitur P. Umbrēnō cuidam negōtium dat 'utī lēgātōs 40
Allobrogum requīrat eōsque, sī possit, impellat ad socie-
tātem bellī', existimāns publicē prīvatimque aere aliēnō
oppressōs, praetereā quod nātūrā gēns Gallica bellicōsa
esset, facile eōs ad tāle cōnsilium addūcī posse. Um-
brēnus, quod in Galliā negōtiātus erat, plērisque prīn-
cipibus cīvitātum nōtus erat atque eōs nōverat – itaque
sine morā, ubi primum lēgātōs in Forō cōspexit, per-
contātus pauca dē statū cīvitātis et quasi dolēns eius
cāsum, requīrere coepit 'quem exitum tantīs malīs spē-
rārent?' Postquam illōs videt querī dē avāritiā magistrā-
tuum, accūsāre senātum 'quod in eō auxiliī nihil esset
– miserīs suis remediū mortem exspectāre!' "At ego"
inquit "vōbīs, sī modo virī esse vultis, ratiōnem osten-
dam, quā tanta ista mala effugiātis." Haec ubi dīxit,
Allobrogēs in māximam spem adductī Umbrēnum ōrāre,
'utī suī miserērētur: nihil tam asperum neque tam

difficile esse, quod nōn cupidissimē factūrī essent, dum ea rēs civitatem aere aliēnō liberāret.' Ille eōs in domum D. Brūtī perdūcit, quod forō propinqua erat neque aliēna cōnsili propter Semprōniam; nam tum Brūtus ab Rōmā aberat. Praetereā Gabinium arcessit, quō māior auctōritās sermōnī inesset; eō praesente coniūrātiōnem aperit, nōminat sociōs, praetereā multōs cuiusque generis innoxios, quō lēgātis animus amplior esset. Deinde eōs pollicitōs operam suam domum dīmittit.

41 Sed Allobrogēs diū in incertō habuēre, quidnam cōnsili caperent. In alterā parte erat aes aliēnum, studium bellī, magna mercēs in spē victōriae; at in alterā māiōrēs opēs, tūta cōnsilia, prō incertā spē certa praemia. Haec illis volventibus, tandem vicit fortūna rei pūblicae. Itaque Q. Fabiō Sangae, cuius patrōciniō civitās plūrimum ūtēbātur, rem omnem utī cognōverant aperiunt. Cicerō, per Sangam cōnsiliō cognitō, lēgātis praecipit 'ut studium coniūrātiōnis vehementer simulent, cēterōs ad-eant, bene polliceantur, dentque operam utī eōs quam māximē manifestōs habeant.'

42 Isdem ferē temporibus in Galliā citeriōre atque ulter-iōre, item in agrō Picēnō, Brutiō, Āpuliā mōtus erat. Namque illi quōs ante Catilina dīmiserat incōnsultē ac velutī per dēmēntiam cūncta simul agēbant: nocturnis cōnsiliis, armōrum atque tēlōrum portātiōnibus, festi-nandō, agitandō omnia, plūs timōris quam periculī ef-fēcērant. Ex eō numerō complūrēs Q. Metellus Celer praetor ex senātūs cōnsultō, causā cognitā, in vincula

dum + *coni* = dummodo
D. *Iūnius* Brūtus, cōs. annō
77 a.C., maritus Semprō-
niae (v. p. 15)
per-dūcere
aliēna cōnsiliū = aliēna ā
cōnsiliō

quō -ior... + *coni* = ut eō
-ior...

in-noxius = innocēns, in-
sōns

in incertō habēre = incertus
esse, dubitāre

: quō patrōnō civitās (*Allo-
brogum*) ... ūtēbātur
aperire = nōtum facere

cēterōs *coniūrātōs*

manifestus -a -um = plānē
noxius

Bruttium -ī n: regiō Brut-
tiōrum
in-cōnsultē = temere, in-
cautē
dēmēntia -ae f < dēmēns

portātiō -ōnis f < portāre

causā cognitā : quaestiōne
habitā

C. *Licinius Mūrēna*, lēgātus
frātri L. *Liciniō Mūrēnae*
(quī Rōmae cōsulātum
petēbat)

ager *Faesulānus*: circum
Faesulās oppidum

invidiam (ob bellum gravis-
simum)

ea : negōtia

alius autem alium *interfice-*
ret, alius alium

inter haec parāta atque dē-
crēta : dum haec parantur
atque dēcernuntur

(diem) prō-lātāre = (rem in
diem posterum) prōferre
: facere nōn cōsulere...
opus esse
languēre = sēgnis esse; lan-
guentibus aliis : etsi alii
languērent

cēterōs conveniunt = cum
cēteris conveniunt

coniēcerat, item in ulteriōre Galliā C. Mūrēna, quī ei
prōvinciae lēgātus praeerat.

At Rōmae Lentulus cum cēteris quī principēs con- 43
iūratiōnis erant – parātis, ut vidēbātur, magnis cōpiis –
cōstituerat utī, cum Catilīna in agrum Faesulānum cum
exercitū vēnisset, L. Bēstia tribūnus plēbis cōntiōne
habitā quererētur dē āctiōnibus Cicerōnis bellique
gravissimī invidiam optimō cōsulī impōneret: eō signō
proximā nocte cētera multitudō coniūratiōnis suum
quisque negōtium exsequerētur. Sed ea divisa hōc modō
dicēbantur: Statilius et Gabīnius utī cum magnā manū
duodecim simul opportūna loca urbis incenderent, quō
tumultū facilior aditus ad cōsulem cēterōsque quibus
īnsidiae parābantur fieret; Cethēgus Cicerōnis iānuam
obsidēret eumque vī aggredērētur – alius autem alium,
sed filiī familiārum, quōrum ex nōbilitāte māxima pars
erat, parentēs interficerent; simul, caede et incendiō
perculsis omnibus, ad Catilīnam ērumperent.

Inter haec parāta atque dēcrēta Cethēgus semper
querēbātur dē ignāviā sociōrum: ‘illōs dubitandō et diēs
prōlātandō magnās opportunitātēs corrumpere; factō,
nōn cōsultō in tālī periculō opus esse, sēque, si paucī
adiuvārent, languentibus aliis, impetum in Cūriam fac-
tūrum!’ Nātūrā ferōx, vehemēns, manū prōmptus erat,
māximum bonum in celeritāte putābat.

Sed Allobrogēs ex praeceptō Cicerōnis per Gabīnium 44
cēterōs conveniunt. Ab Lentulō, Cethēgō, Statiliō, item
Cassiō postulant iūs iūrandum, quod signātum ad cīvēs

perferant: 'aliter haud facile eōs ad tantum negōtium impelli posse.' Cēterī nihil suspicantēs dant, Cassius 'sēmet eō brevī ventūrum' pollicētur, ac paulō ante lēgātōs ex urbe proficīscitur. Lentulus cum eis T. Volturcium quendam Crōtōniēnsē mittit, ut Allobrogēs, prius quam domum pergerent, cum Catilinā, datā atque acceptā fidē, societātem cōfirmārent. Ipse Volturciō litterās ad Catilinam dat, quārum exemplum inf̄rā scrīptum est:

"*Quis sim, ex eō quem ad tē mīsī cognōscēs. Fac cōgitēs in quantā calamitātē sis, et memineris tē virum esse! Cōsiderēs quid tuae ratiōnēs postulent. Auxilium petās ab omnibus, etiam ab infimīs.*" Ad hoc mandāta verbis dat: 'cum ab senātū hostis iūdicātus sit, quō cōnsiliō servitia repudiet? In urbe parāta esse quae iusserit: nē cūctētur ipse propius accēdere.'

cēterī : omnes praeter Cassium

Crōtōniēnsis -is *m* < Crōtōn -ōnis *f*, civitās Brutiōrum

fac cōgitēs = cūrā ut cōgitēs, cōgitā
memineris : mementō

cōsiderēs, petās : cōnsiderā, pete
infimī : servī
(*oratiō recta* :) "cum...hostis iūdicātus sis, quō cōnsiliō (: quārē) servitia repudiās? In urbe parāta *sunt* quae iussistī: nē cūctētis ipse propius accēdere!"

45 His rēbus ita āctis, cōstitutā nocte quā proficīscerentur, Cicerō, per lēgātōs cūcta ēdoctus, L. Valeriō Flaccō et C. Pomptinō praetōribus imperat ut in ponte Mulviō per insidiās Allobrogum comitātūs dēprehdant. Rem omnem aperit cuius grātiā mittēbantur; cētera uti factō opus sit ita agant, permittit.

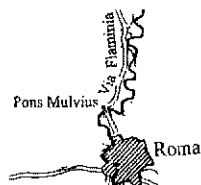
cūcta ēdoctus : dē cūctis rēbus certior factus

pōns Mulvius: quō Tiberim trānsit via Flāminia

permittit *iis ut* cētera ita agant uti facere opus sit
militāris = rei militāris
peritus
ob-sīdere = occupāre

ad id loci = ad eum locum

Illī, hominēs militārēs, sine tumultū praesidiīs collocātis, sicutī praeceptum erat, occultē pontem obsīdunt. Postquam ad id loci lēgātī cum Volturciō vērunt et simul utrimque clāmor exortus est, Gallī, citō cognitō cōnsiliō, sine morā praetōribus sē trādunt. Volturcius primō cohortātus cēterōs gladiō sē ā multitudīne dēfendit; deinde, ubi ā lēgātis dēsertus est, multa prius dē

vītae (*dat*) diffidere = vītam
dēspērāre

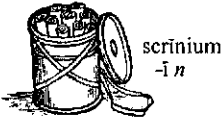
porrō = ad hoc, praeterea

onerī esse = molestum esse
perdundae rei pūblīcae (*dat*)
fore : rem pūblīcam per-
ditūram esse

Tarracīnēnsis -is *m* < Tarra-
cina, oppidum Latīi mari-
timū

indiciū -ī *n* = quod indicā-
tur (dē maleficiō); cognitō
indiciō : cum cognōvisset
indiciū factum esse

eius ōrdinis : senātōrum

quid cōsiliū (= quod cōn-
siliū) habuisset
dis-simulāre = simulāre sē
ignōrāre; fingit, dissimulat
fidē pūblīcā (*impūnitātis*)
datā

salūte suā Pomptīnum obtestātus, quod ei nōtus erat,
postrēmō timidus ac vītae diffidēns velut hostibus sēsē
praetōribus dēdit.

Quibus rēbus cōfectis, omnia properē per nūntiōs 46
cōsulī dēclārantur. At illum ingēns cūra atque laetitia
simul occupāvēre: nam laetābātur intellegēns coniūrā-
tiōne patefactā cīvitatē periculīs ēreptam esse; porrō
autem anxius erat dubitāns, in māximō scelere tantis
cīvibus dēprehēnsis, quid factō opus esset: poenam
illōrum sibi onerī, impūnitatem perdundae rei pūblīcae
fore crēdēbat.

Igitur, cōfirmātō animō, vocārī ad sēsē iubet Lentu-
lum, Cethēgum, Statilium, Gabīnium, itemque Cae-
pārium Tarracīnēsem, quī in Āpuliam ad concitanda
servitia proficīscī parābat. Cēteri sine morā veniunt,
Caepārius, paulō ante domō ēgressus, cognitō indicio ex
urbe profūgerat.

Cōsul Lentulum, quod praetor erat, ipse manū tenēns
in senātum perdūcit, reliquōs cum cūstōdibus in aedem
Concordiae venīre iubet. Eō senātum advocat, magnā-
que frequentiā eius ōrdinis Volturcium cum lēgātis intrō-
dūcit; Flaccum praetōrem scrīnium cum litterīs, quās ā
lēgātis accēperat, eōdem adferre iubet.

Volturcius interrogātus dē itinere, dē litterīs, postrēmō 47
‘quid aut quā dē causā cōsiliū habuisset?’ prīmō fingere
alia, dissimulāre dē coniūratiōne; post, ubi fidē pūblīcā
dicere iussus est, omnia utī gesta erant aperit, docetque
‘sē, paucīs ante diēbus ā Gabīniō et Caepāriō socium

adscitum, nihil amplius scire quam lēgātōs, tantummodo audire solitum ex Gabiniō P. Autrōnium, Ser. Sullam, L. Varguntēium, multōs praetereā in eā coniūratiōne esse.' Eadem Galli fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter litterās, sermōnibus quōs ille habere solitus erat: 'ex libris Sibyllinīs rēgnum Rōmae tribus Cornēliis portendī: Cinnam atque Sullam anteā, sē tertium esse cui fātum foret urbis potiri! Praetereā ab incensō Capitoliō illum esse vicēsimum annum, quem saepe ex prōdigiis haruspices respondissent bellō cīvili cruentum fore.'

Igitur, perlēctis litterīs, cum prius omnēs signa sua cognōvissent, senātus dēcernit 'utī abdicātō magistrātū Lentulus itemque cēteri in liberīs cūstōdiis habeantur.' Itaque Lentulus P. Lentulō Spinthērī, quī tum aedilis erat, Cethēgus Q. Cornificiō, Statilius C. Caesarī, Gabinius M. Crassō, Caepārius – nam is paulō ante ex fugā retractus erat – Cn. Terentiō senātōrī trāduntur.

- 48 Intereā plēbs, coniūratiōne patefactā, quae primō cupida rērum novārum nimis bellō favēbat, mūtātā mente Catilinae cōnsilia exsecrārī, Cicerōnem ad caelum tollere: velutī ex servitūte ērepta gaudium atque laetitiam agitābat. Namque alia bellī facinora praedae magis quam dētrimentō fore, incendium vērō crūdēle, immoderātum ac sibi māximē calamitōsum putābat, quippe cui omnēs cōpiae in ūsū cotidiānō et cultū corporis erant.

a(d)-sciscere -fvisse -itum

solitum esse

co-arguere = convincere
(facinoris)

'Cornēlium Cinnam atque
Cornēlium Sullam anteā
fuisse'

urbis potiri = urbis potēns
fieri, urbe potiri
templum Iovis Capitoliī in-
censum est annō 83 a.C.
haruspex -icis m = vātēs
qui ex prōdigiis futūra
praedicat

per-legere
cognōscere = agnōscere
magistrātū (sē) ab-dicāre =
magistrātum dēpōnere
in liberīs cūstōdiis: apud
civēs nōbilēs
P. Cornēlius Lentulus Spin-
thēr (-ēris), cōs. annō 57
a.C.

: exsecrābātur
: ad caelum tollēbat (: sum-
mīs laudibus afficiēbat)
gaudium/laetitiam agitābat
: gaudēbat/laetābātur
praedae magis quam dētri-
mentō sibi fore putābat
calamitōsus -a -um < cala-
mitās
quippe cui = quia ei (: plēbi)
cōpiae = opēs, bona
ūsus -ūs m = quod ūsui est,
rēs necessariāe

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO TERTIA

habita ad populum a. d. III nōn. Dec.

annō DCXCI a. u. c.

rem pūblicam vītamque om-
nium vestrum (= vestram
omnium), bona... atque...
urbem... restitūtam vidētis

hodiernō diē = hodiē

labōribus... meis

faucēs -ium f = ōs avidum
dēvorandī

nāscendī condiciō = con-
diciō (fortūna) eius qui
nāscitur

illum : Rōmulum

bene-volentia ↔ male-
volentia
is : Cicērō

nam ignēs tōtī urbī... prope
iam subiectōs circumda-
tōsque restinximus (: re-
stinxi, pers 1 pl prō sg)
iīdemque : itemque (nōs)
dē-stringere = stringere
re-tundere rettudisse -tūsum
= repellere
mūcrō -ōnis m = extrēmūs
gladius acūtus

mūcrō

Rem pūblicam, Quirītēs, vītamque omnium vestrum, 1
bona, fortūnās, coniugēs liberōsque vestrōs, atque hoc
domicilium clārissimī imperī, fortūnatissimam pulcher-
rimamque urbem, hodiernō diē, deōrum immortalium
summō ergā vōs amōre, labōribus, cōnsiliis, periculis
meīs, ē flammā atque ferrō ac paene ex faucibus fātī
ēreptam et vōbis cōservātam ac restitūtam vidētis. Et sī 2
nōn minus nōbīs iūcundī atque illūstrēs sunt eī diēs
quibus cōservāmur quam illī quibus nāscimur, quod
salūtis certa laetitia est, nāscendī incerta condiciō, et
quod sine sēnsū nāscimur, cum voluptāte servāmur,
profectō, quoniam illum quī hanc urbem condidit ad deōs
immortālēs benevolentīā fāmāque sustulimus, esse apud
vōs posterōsque vestrōs in honōre dēbēbit is quī eandem
hanc urbem conditam amplificātamque servāvit! Nam
tōtī urbī, templīs, dēlūbrīs, tēctis ac moenibus subiectōs
prope iam ignēs circumdatōsque restinximus, iīdem-
que gladiōs in rem pūblicam dēstrictōs rettudimus
mūcrōnēsque eōrum ā iugulis vestris dēiēcimus!

Quae quoniam in senātū illūstrāta, patefacta, com- 3
perta sunt per mē, vōbis iam expōnam breviter, ut, et
quanta et quam manifestā et quā ratiōne investigāta et

IN CATILINAM ORATIO III

comprehēsa sint, vōs quī et ignōrātis et exspectātis scīre possitis.

ut vōs..... scīre possitis et
quanta et quam manifestā
et quā ratiōne investigāta
et comprehēsa sint

Prīncipiō, ut Catilīna paucīs ante diēbus ērūpit ex urbe, cum sceleris suī sociōs huiusce nefariī bellī ācerrimōs ducēs Rōmae reliquisset, semper vigilāvī et prōvidī, Quirītēs, quemadmodum in tantis ac tam absconditis insidiis salvī esse possēmus. Nam tum cum ex urbe Catilinam ēiciēbam – nōn enim iam vereor huius verbī invīdiam, cum illa magis sit timenda, quod vīvus exierit! – sed tum cum illum exterminārī volēbam, aut reliquam coniūrātōrum manum simul exitūram aut eōs quī resti-

4 tissent infirmōs sine illō ac dēbilēs fore putābam. Atque ego ut vidī quōs māximō furōre et scelere esse inflammatōs sciēbam eōs nōbīscum esse et Rōmae remānsisse, in eō omnēs diēs noctēsque cōsūmpsī ut quid agerent, quid mōlīrentur sentīrem ac vidērem, ut, quoniam auri-bus vestris propter incrēdibilem magnitudinem sceleris minōrem fidem faceret ōrātiō mea, rem ita comprehēderem, ut tum dēmum animīs salūtī vestrae prōvidērētis, cum oculīs malefīcium ipsum vidērētis.

prō-vidēre = ante vidēre et
cūrāre
abs-conditus -a -um = ab-
ditus

huius verbī invīdiam : invī-
diam ob hoc verbum

ex-termināre = ē terminīs
(in exsiliū) expellere
re-stāre -stitisse = re-
manēre

ut vidī nōbīscum esse... eōs
quōs māximō furōre et
scelere inflammatōs esse
sciēbam

minōrem fidem faceret :
minus crēdibilis esset
prō-vidēre + dat: salūtī prō-
vidēre = dē salūte p.

Itaque, ut comperī 'lēgātōs Allobrogum bellī Trāns-alpīni et tumultūs Gallicī excitandī causā ā P. Lentulō esse sollicitātōs, eōsque in Galliam ad suōs civēs cum litterīs mandātisque eōdemque itinere ad Catilīnam esse missōs, comitemque eīs adiūctum esse T. Volturcium atque huic esse ad Catilīnam datās litterās', facultātem mihi oblātā putāvī ut – quod erat difficillimum quod-que ego semper optābam ab dīs immortalibus – tōta rēs

oblātā esse

manifestō *adv* = palam

hesternō diē = heri

quī... sentīrent : cum... sen-
tīrent
recūsātiō -ōnis *f* < recūsāre

ad-vesperāscere: advespe-
rāscit = vesper fit

bi-pertītus -a -um = in duās
partēs divīsus; *adv* -ō

praefectūra -ae *f* = civitas
Italiae quae a praefectō
Rōmānō administrābatur
Reātīnus -a -um < Reāte -is
n, civitas Sabinōrum, cui
Cicerō erat patrōnus

III vigiliā exāctā (: finitā)
: IX hōrā noctis

ūnāque *cum iīs*
(gladium) dūcere = ēdūcere,
stringere

dī-lūcēscere = illūcēscere
(↔ advesperāscere)

māchinātor -ōris *m* = qui
māchinātur
nihil-dum = nihil adhūc
Cimber -brī (cognōmen):
P. Gabinius Cimber (= P.
Gabīnius *Capitō*, p. 10)

nōn solum ā mē, sed etiam ā senātū et ā vōbīs manifestō
dēprehenderētur.

Itaque hesternō diē L. Flaccum et C. Pomptinum 5
praetōrēs, fortissimōs atque amantissimōs rei pūblīcae
virōs, ad mē vocāvī; rem exposuī, quid fieri placēret
ostendi. Illi autem, quī omnia dē rē pūblīcā praeclāra
atque ēgregia sentīrent, sine recūsātiōne ac sine ūllā
morā negōtium suscēpērunt, et, cum advesperāsceret,
occultē ad pontem Mulvium pervēnērunt atque ibi in
proximīs villīs ita bipertītō fuērunt ut Tiberis inter eōs et
pōns interesset. Eōdem autem et ipsī, sine cuiusquam
suspiciōne, multōs fortēs virōs ēdūxerant, et ego ex
praefectūrā Reātīnā complūrēs dēlectōs adulēscētēs,
quōrum operā ūtor assiduē in rei pūblīcae praesidiō,
cum gladiīs mīseram.

Interim tertiā ferē vigiliā exāctā, cum iam pontem 6
Mulvium magnō comitātū lēgātī Allobrogēs ingredi in-
ciperent ūnāque Volturcius, fit in eōs impetus; dūcuntur
et ab illīs gladii et ā nostrīs. Rēs praetōribus erat nōta
sōlis, ignōrābātur ā cēterīs. Tum interventū Pomptīnī
atque Flaccī pugna quae erat commissā sēdātur. Litterae
quaecumque erant in eō comitātū integrīs signīs prae-
tōribus trāduntur; ipsī comprehēnsi ad mē, cum iam dī-
lūcēsceret, dēdūcuntur.

Atque hōrum omnium scelerum improbissimum mā-
chinātōrem, Cimbrum Gabīnium, statim ad mē nihildum
suspīcantem vocāvī, deinde item accersītus est L. Stati-
lius et post eum Cethēgus; tardissimē autem Lentulus

vēnit – credō quod in litterīs dandīs praeter cōsuētudinem proximā nocte vigilārat!

-ārat = -āverat

7 Cum summīs et clārissimīs huius civitātis virīs, quī audītā rē frequentēs ad mē māne convēnerant, litterās ā mē prius aperiri quam ad senātum dēferri placēret, 'nē, sī nihil esset inventum, temere ā mē tantus tumultus iniectus cīvitatī vidērētur', negāvī 'mē esse factūrum ut dē periculō publicō nōn ad cōsiliū publicum rem integram dēferrem.' Etenim, Quiritēs, sī ea quae erant ad mē dēlāta reperta nōn essent, tamen ego nōn arbitrābar in tantīs rei publicae periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimēscendam.

cum summīs... virīs... placēret (= etsi... placēbat) litterās ā mē prius aperiri...

(*ōrātiō rēcta*.) "nē, sī nihil erit inventum, temere ā tē tantus tumultus iniectus esse cīvitatī videātur"

negāvī 'mē esse factūrum ut...' = dixī 'mē nōn esse factūrum ut...' ("nōn faciam ut ... nōn ... rem integram dēferam")

dēlāta : indicāta

8 Senātum frequentem celeriter, ut vidistis, coēgī. Atque intereā statim, admonitū Allobrogum, C. Sulpiciū praetōrem, fortem virum, mīsī, quī ex aedibus Cethēgī, sī quid tēlōrum esset, efferret: ex quibus ille māximum sicārum numerum et gladiōrum extulit!

quī... efferret : ut... efferret
sī quid tēlōrum esset = sī (ali)qua tēla ibi essent

Intrōdūxī Volturcium sine Gallīs; fidem publicam iussū senātūs dedī; hortātus sum 'ut ea quae sciret sine timōre indicāret'. Tum ille dixit, cum vix sē ex magnō timōre recreāset, 'ā P. Lentulō sē habēre ad Catilinam mandāta et litterās: ut servōrum praesidiō ūterētur, ut ad urbem quam primum cum exercitū accēderet! – id autem eō cōsiliō, ut, cum urbem ex omnibus partibus, quemadmodum dēscriptum distribūtumque erat, incendissent caedemque infīnitam cīvium fēcissent, praestō esset ille, quī et fugientēs exciperet et sē cum hīs urbānīs ducibus coniungeret!'

fidem publicam dare : impunitatem prōmittere

dē-scribere = litteris expōnere
praestō *adv*: praestō esse = parātus adesse
quī... exciperet = ut... exciperet

(Galli:) "iūs iurandum *nōbīs*
et litterae ā P.L. ... ad *nos-*
tram gentem datae sunt,
atque ita *nōbīs* ab hīs et ā
L.C. est praescriptum ut
equitatum... mitteremus"
prae-scribere = praecipere

(coniurāti:) "pedestrēs cō-
piae *nōbīs* nōn deerunt"
(Galli:) "Lentulus autem
nōbīs cōfirmāvit '...'"

eundemque dixisse = item-
que eum dixisse

absolutiō -ōnis *f* < absolvere
(virginēs Vestālēs stuprī
absolutae erant)
incensiō -ōnis *f* < incendere

contrōversia -ae *f* = iurgium

Sāturnālibus: a. d. xvi kal.
Iān.
(nimium) longum : sērum
nē longum sit : ut breviter
dicam
tabellae = litterae
datae esse

linum -i *n* = linea (quā
tabellae colligantur)

"ego quae *vestrīs* lēgātis
cōfirmāvi faciam; ōrō ut
item *vōs* faciātis quae *mihi*
vestrī lēgātī recēpērunt"
recipere + *dat* = prōmittere

ferramentum -i *n* = instrū-
mentum ferreum
ab-iectus = afflictus

Intrōducti autem Galli 'iūs iurandum sibi et litterās ā P. 9
Lentulō, Cethēgō, Statiliō ad suam gentem datās esse'
dixērunt, 'atque ita sibi ab hīs et ā L. Cassiō esse prae-
scriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mit-
terent: 'pedestrēs sibi cōpiās nōn dēfutūrās'; Lentulum
autem sibi cōfirmāsse 'ex fātīs Sibyllinīs haruspicum-
que respōnsīs sē esse tertium illum Cornēlium ad
quem rēgnum huius urbis atque imperium pervenire
esset necesse – Cinnam ante sē et Sullam fuisse';
eundemque dixisse 'fātālem hunc annum esse ad
interitum huius urbis atque imperī, quī esset annus
decimus post virginum absolutiōnem, post Capitōlī
autem incēnsiōnem vicēsimus'. Hanc autem Cethēgō 10
cum cēterīs contrōversiam fuisse' dixērunt 'quod Lentulō
et aliīs Sāturnālibus caedem fierī atque urbem incendi
placēret, Cethēgō nimium id longum vidērētur.'

Ac nē longum sit, Quirītēs, tabellās prōferri iussimus
quae ā quōque dicēbantur datae. Prīmō ostendimus
Cethēgō; signum cognōvit. Nōs linum incīdimus, lēgi-
mus. Erat scriptum ipsiūs manū Allobrogum senātui et
populō: '*sēsē quae eōrum lēgātīs cōfirmāssēt factūrum*
esse; ōrāre ut item illī facerent quae sibi eōrum lēgātī
recēpissent.'

Tum Cethēgus, quī paulō ante aliquid tamen dē gladiīs
ac sicīs quae apud ipsum erant dēprehēnsae respondisset
dixissetque 'sē semper bonōrum ferramentōrum studi-
ōsum fuisse!', recitātis litterīs dēbilitātus atque abiectus
cōnscentiā repente conticuit.

Indrōductus Statilius cognōvit et litterās et manum suam. Recitātae sunt tabellae in eandem ferē sententiam; cōnfessus est.

manum suam : litterās suā
manū scriptās

Tum ostendī tabellās Lentulō et quaesivī ‘cognōsceret-ne signum?’ Adnuit. “Est vērō” inquam “nōtum quidem signum: imāgō avī tuī, clārissimī virī, quī amāvit ūnicē patriam et civēs suōs: quae quidem tē ā tantō scelere

“cognōscis-ne signum?”

ad-nuere -nuisse = assentire
nūtū (mōtū capitis)
avī tuī: P. Cornēlii Lentulī,
cōs. annō 162 a.C.

11 etiam mūta revocāre dēbuit!” Leguntur eādē ratiōne ad senātum Allobrogum populumque litterae. Sī quid dē hīs rēbus dicere vellet, fēcī potestātem.

eādē ratiōne : in eandem
sententiam

Atque ille primō quidem negāvit. Post autem aliquantō, tōtō iam indicio exposito atque editō, surrexit, quaesivit ā Gallīs ‘quid sibi esset cum eīs, quamobrem domum suam vēnissent?’ itēque ā Volturciō. Quī cum illī breviter cōstanterque respondissent, per quem ad eum quotiēsque vēnissent, quaesissentque ab eō ‘nihilne sēcum esset dē fātīs Sibyllinīs locūtus?’ tum ille subitō, scelere dēmēns, quanta cōscientiae vīs esset ostendit: nam cum id posset infitiārī, repente praeter opiniōnem omnium cōnfessus est. Ita eum nōn modo ingenium illud et dicendī exercitātiō, quā semper valuit, sed etiam – propter vim sceleris manifestī atque dēprehēnsī – impudentia, quā superābat omnēs, improbitāsque dēfēcit!

aliquantō post

quid : quid *negōtī*
“quid *mihi* est vōbiscum,
quamobrem domum
meam vēneritis?”

quaesissent = quaesivissent
“nihilne *nōbiscum* dē fātīs
Sibyllinīs locūtus *es*?”
fāta Sibyllina: librī Sibyllinī
(quibus praedicuntur fāta)

cum... posset : etsi... poterat
infitiārī ↔ cōnfiterī
eum... dēfēcit (: ei dēfuit)

dicendī exercitātiō : ars
dicendī, eloquentia

improbitās -ātis *f* < improbus

12 Volturcius vērō subitō litterās prōferri atque aperiri iubet, ‘quās sibi ā Lentulō ad Catilinam datās esse’ dicēbat. Atque ibi vehementissimē perturbātus Lentulus tamen et signum et manum suam cognōvit. Erant autem sine nōmine, sed ita:

(Volturcius:) “prōfer litterās
quae *mihi* ā Lentulō ad
Catilinam datae sunt!”

ecquid = num quid

“Quis sim, sciēs ex eō quem ad tē mīsī. Cūrā ut vir sīs, et cōgitā quem in locum sīs prōgressus. Vidē ecquid tibi iam sit necesse, et cūrā ut omnium tibi auxilia adiungās, etiam infimōrum.”

ad extrēmum = postrēmō

īnsimulāre = accūsāre

cum (illa...), tum (...illa) =
nōn modō..., sed etiam...
argūmentum = id quod ali-
quid vērum esse dēclārat

Gabīnius deinde intrōductus, cum prīmō impudenter respondēre coepisset, ad extrēmum nihil ex eīs quae Gallī īnsimulābant negāvit.

fūrtim = fūris modō, clam

indicāre = male fēcisse
indicāre

Ac mihi quidem, Quirītēs, cum illa certissima vīsa sunt 13
argūmenta atque indicia sceleris: tabellae, signa, manūs, dēnique ūnūs cuiusque cōfessiō, tum multō certiōra illa: color, oculī, vultūs, taciturnitās. Sīc enim obstupu-
erant, sīc terram intuebantur, sīc fūrtim nōnnumquam
inter sēsē aspiciēbant, ut nōn iam ab aliīs indicārī, sed
indicāre sē ipsī vidērentur.

summa rēs pūblica : salūs
rei pūblīcae

Indiciīs expositis atque ēditīs, Quirītēs, senātum con-
suluī ‘dē summā rē pūblicā quid fierī placēret?’ Dictae
sunt ā prīncipibus ācerrimae ac fortissimae sententiae,
quās senātus sine ūllā varietāte est secūtus. Et quoniam
nōndum est perscriptum senātūs cōsultum, ex memoriā
vōbīs, Quirītēs, quid senatus cēnsuerit expōnam:

prōvidentia -ae f < prō-
vidēre

meritō adv : ut meruerunt

collēgae : C. Antōniō

Prīmum mihi grātiaē verbīs amplissimīs aguntur, 14
‘quod virtūte, cōsiliō, prōvidentiā meā rēs pūblica
māximīs periculīs sit liberāta.’ Deinde L. Flaccus et C.
Pomptinus praetōrēs, quod eōrum operā fortī fidēlique
ūsus essem, meritō ac iūre laudantur. Atque etiam virō
fortī, collēgae meō, laus impertitur ‘quod eōs quī huius
coniūratiōnis participēs fuissent ā suis et ā rei pūblīcae
cōsiliīs remōvisset.’ Atque ita cēnsuerunt ‘ut P. Lentulus,

cum sē praetūrā abdicāset, in cūstōdiam trāderētur'; itemque 'utī C. Cethēgus, L. Statilius, P. Gabīnius', quī omnēs praesentēs erant, 'in cūstōdiam trāderentur'; atque idem hoc dēcrētum est in L. Cassium, quī sibi prōcūrātiōnem incendendae urbis dēpoposcerat, in M. Cēpārium, cui ad sollicitandōs pāstōrēs Āpuliam attribūtā esse erat indicātum, in P. Fūrium, quī est ex eis colōnis quōs Faesulās L. Sulla dēdūxit, in Q. Annium Chīlōnem, quī unā cum hōc Fūriō semper erat in hāc Allobrogum sollicitātiōne versātus, in P. Umbrēnum, libertinum hominem, ā quō primum Gallōs ad Gabīnium perductōs esse cōnstābat. Atque eā lēnitāte senātus est ūsus, Quirītēs, ut ex tantā coniūrātiōne tantāque hāc multitudine domesticōrum hostium, novem hominum perditissimōrum poenā rē pūblicā cōservātā, reliquōrum mentēs sārārī posse arbitrārētur.

prōcūrātiō (< prō-cūrāre)
= rēs cūranda, mūnus
dē-poscere = poscere
Cēpārius = Caepārius
at-tribuere = tribuere (rem
agendam)

Chīlō -ōnis, cognōmen
sollicitātiō -ōnis f < solli-
citāre
in rē versārī : rem agītāre,
reī operam dare

lēnitās -ātis f (< lēnis)
= clēmētia

- 15 Atque etiam supplicātiō dīs immortālībus prō singulārī eōrum meritō meō nōmine dēcrēta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togātō contigit, et his dēcrēta verbis est: 'quod urbem incendiīs, caede cīvēs, Italiā bellō liberāssem.' Quae supplicātiō sī cum cēterīs supplicātiōnibus cōferātur, hoc interest, quod cēterae bene gestā, haec unā cōservātā rē pūblicā cōstitūta est.

cōn-ferre = comparāre

cēterae bene gestā rē pū-
blicā cōstitūtae sunt

Atque illud quod faciendum primum fuit factum atque trānsactum est: nam P. Lentulus, quamquam patefactis indicīis, cōfessiōnibus suis, iūdicīō senātūs nōn modo praetōris iūs, vērum etiam cīvīs amiserat, tamen

ut nōs in privātō P. Lentulō
pūniendō eā religiōne libe-
rārēmur quae C. Mariō...
nōn fuerat quōminus C. G.
... praetōrem occideret
(nōn) quō-minus + *coni* = nē
nōminātīm *adv* = cum
nōmine

cōnscelerātus -a -um
= scelerātus

adeps -ipis *f*: in corpore
crassō multum est *adipis*
: nōn mihi pertimēscendum
esse *somniculōsum* P. Len-
tulū nec *pinguem* L. Cas-
sium nec furiōsum et te-
merārium C. Cethēgum
somniculōsus -a -um = cu-
pidus somnī, sēgnis
pinguis -e = crassus (ob
nimium *adipis*)
omnium aditūs tenēbat :
omnēs adire poterat
cōnsilium : mēns callida
neque lingua neque manus
: neque verba neque virēs

cum aliquid *aliīs* mandārat

nisi ego hunc hominem ...
compulsissem

castrēnsis -e < castra

cervix -icis *f* = collī pars
posterior

magistrātū sē abdicāvit, ut quae religiō C. Mariō,
clārissimō virō, nōn fuerat quōminus C. Glauciam, dē
quō nihil nōminātīm erat dēcrētum, praetōrem occideret,
eā nōs religiōne in privātō P. Lentulō pūniendō liberā-
rēmur.

Nunc quoniam, Quirītēs, cōnscelerātissimī periculō- 16
sissimīque belli nefāriōs ducēs captōs iam et com-
prehēnsōs tenētis, exīstimāre dēbētis omnēs Catilināe
cōpiās, omnēs spēs atque opēs hīs dēpulsīs urbis peri-
culīs concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pel-
lēbam, hoc prōvidēbam animō, Quirītēs, remōtō Catilinā
nōn mihi esse P. Lentulī somnum, nec L. Cassī adipēs
nec C. Cethēgī furiōsam temeritātem pertimēscendam.
Ille erat ūnus timendus ex istīs omnibus, sed tam diū
dum urbis moenibus continēbātur.

Omnia nōrat, omnium aditūs tenēbat; appellāre, temp-
tāre, sollicitāre poterat, audēbat. Erat eī cōnsilium ad
facinus aptum, cōnsiliō autem neque lingua neque manus
deerat. Iam ad certās rēs cōnficiendās certōs hominēs
dēlēctōs ac discriptōs habēbat. Neque vērō, cum aliquid
mandārat, cōnfectum putābat: nihil erat quod nōn ipse
obīret, occurreret, vigilāret, labōrāret; frīgus, sitim,
famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam ācrem, 17
tam audācem, tam parātum, tam callidum, tam in scelere
vigilantem, tam in perditīs rēbus diligentem, nisi ex
domesticīs insidiīs in castrēnse latrōcinium compulsissem
– dicam id quod sentiō, Quirītēs – , nōn facile hanc
tantam mōlem malī ā cervīcibus vestrīs dēpulissem. Nōn

ille nōbīs Sāturnālia cōstituisset neque tantō ante exitī ac fātī diem rei pūblīcae dēnūtiāvisset, neque com-
mīsisset ut signum, ut litterae suae testēs manifestī
sceleris dēprehenderentur. Quae nunc illō absente sic
gesta sunt ut nūllum in prīvatā domō fūrtum umquam sit
tam palam inventum quam haec in tōtā rē pūblicā
coniūrātiō manifestō comprehēnsa est.

committere ut... = ita
facere ut...

palam invenire = pate-facere
manifestō *adv*

Quod sī Catilīna in urbe ad hanc diem remānsisset,
quamquam, quoad fuit, omnibus eius cōsiliīs occurri
atque obstiti, tamen – ut levissimē dīcam – dīmīcandum
nōbīs cum illō fuisset, neque nōs umquam, cum ille in
urbe hostis esset, tantīs perīculis rem pūblicam tantā
pāce, tantō ōtiō, tantō silentiō liberāssēmus.

(ā) tantīs perīculis
(in) tantā pāce...

.....

- 29 Vōs, Quirītēs, quoniam iam est nox, venerātī lovem
illum cūstōdem huius urbis ac vestrum, in vestra tēcta
discēdite et ea, quamquam iam est perīculum dēpulsum,
tamen aequē ac priōre nocte cūstōdiīs vigiliisque dē-
fendite! Id nē vōbīs diūtius faciendum sit, atque ut in
perpetuā pāce esse possītis, prōvidēbō, Quirītēs.

aequē : eōdem modō

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē suppliciō coniūrātōrum*]

post eum diem = posterō
diē (: pridie nōn. Dec.)

(*ōrātiō rēcta*):
"indicābō dē coniūrātiōne sī
mihī fidēs pūblica data erit"
'sī sibi fidēs pūblica data
esset'
ē-dīcere = clārē dīcere

quī nūntiāret = ut nūntiāret

nē eum Lentulus et Cethē-
gus... dēprehēnsī terrērent
: nē eum terrēret quod L.
et C. ... dēprehēnsī essent
quō reficeret = ut reficeret
(animum) re-ficere = recre-
āre, cōfirmāre

aliī... pars... = aliī... aliī..

id vērū esse existimābant
tanta vīs hominis = tam po-
tēns homō (*nōn* exagitan-
dus *sed* magis lēniendus)
Crassō obnoxii : quī Crassō
multum dēbēbant
index -icis *m* = quī indicat;
i. falsus : quī mentitur
referātur *ad senātum*

com-probāre = vērū esse
ostendere
libertus Lentulī = libertīnus
quī Lentulī servus fuit

Post eum diem quīdam L. Tarquinius ad senātum ad- 48
ductus erat, 'quem ad Catilinam proficīscētem ex itinere
retractum' aiēbant. Is cum 'sē' diceret 'indicātūrum dē
coniūrātiōne, sī fidēs pūblica data esset', iussus ā cōn-
sule quae scīret ēdīcere, eadem ferē quae Volturcius dē
parātīs incendiīs, dē caede bonōrum, dē itinere hostium
senātum docet; praetereā 'sē missum ā M. Crassō, quī
Catilinae nūntiāret nē eum Lentulus et Cethēgus aliīque
ex coniūrātiōne dēprehēnsī terrērent, eōque magis
properāret ad urbem accēdere, quō et cēterōrum animōs
reficeret et illi facilius ē periculō ēriperentur.'

Sed ubi Tarquinius Crassum nōmināvit, hominem
nōbilem māximīs dīvitiīs, summā potentiā, aliī rem in-
crēdibilem ratī, pars tametsī vērū existimābant, tamen
quia in tālī tempore tanta vīs hominis magis lēniunda
quam exagitanda vidēbātur, plērique Crassō ex negōtiīs
prīvātīs obnoxii, conclāmant 'indicem falsum esse!' dē-
que eā rē postulant utī referātur. Itaque cōsulente Cice-
rōne frequēns senātus dēcernit 'Tarquinī indicium falsum
vidērī, eumque in vinculis retinendum.' ...

Dum haec in senātū aguntur, et dum lēgātīs Allobro- 50
gum et T. Volturciō, comprobātō eōrum indicio, prae-
mia dēcernuntur, libertī et paucī ex clientibus Lentulī
dīversīs itineribus opificēs atque servitia in vicīs ad eum

ēripiundum sollicitābant, partim exquirēbant ducēs multitudinum quī pretiō rem publicam vexāre solitī erant. Cethēgus autem per nūntiōs familiam atque libertōs suōs lēctōs atque exercitātōs ōrābat ut grege factō cum tēlis ad sēsē irrumperent.

Cōsul ubi ea parārī cognōvit, dispositis praesidiis ut rēs atque tempus monēbat, convocātō senātū refert ‘quid dē eis fieri placeat quī in cūstōdiam trāditī erant.’ (Sed eōs paulō ante frequēns senātus iūdicāverat ‘contrā rem publicam fēcisse’.) Tum D. Silānus, prīmus sententiam rogātus, quod eō tempore cōsul dēsignātus erat, ‘dē eis quī in cūstōdiis tenēbantur et praetereā dē L. Cassiō, P. Fūriō, P. Umbrēnō, Q. Anniō, sī dēprehēnsi forent, supplicium sūmundum’ dēcrēverat – isque posteā, permōtus ōrātiōne C. Caesaris, ‘pedibus in sententiam Tī. Nerōnis itūrum sē’ dixerat, quī dē eā rē praesidiis additis referendum cēnsuerat.

51 Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogātus sententiam ā cōsule huiusce modī verba locūtus est:

“Omnēs hominēs, patrēs cōnscriptī, quī dē rēbus du-
biis cōsultant, ab odiō, amicitia, irā atque misericordiā
vacuōs esse decet. Haud facile animus vērūm prōvidet
ubi illa officiunt, neque quisquam omnium libidini
simul et ūsuī pārui. Ubi intenderis ingenium, valet; sī
libidō possidet, ea dominātur, animus nihil valet.

“Magna mihi cōpia est memorandī, patrēs cōnscriptī,
quī rēgēs atque populi irā aut misericordiā impulsī male
cōsuluerint; sed ea mālō dicere quae māiōrēs nostri

multitudinēs : turbae plēbis

solitī erant : solēbant

familiam : servōs

lēctus = ēlēctus

convocātō senātū: nōn. Dec.
in aedem Concordiae

supplicium sūmere dē ali-
quō = aliquem supplicio
afficere
(pedibus) ire in sententiam
alicuius = sententiam ali-
cuius sequi, alicui assentiri
dixerat : dixit

ad senātum referendum
esse cēnsuerat

rogātus sententiam ā cōn-
sule = cum cōsul eum
sententiam rogāvisset

vērūm = rēctum, iūstum,
quod rēctum/iūstum est
quisquam omnium = quis-
quam omninō
ūsus = ūtilitās (quod ūtile
est)
tē possidet

cōpia (+ gen -ndī) = occasiō,
facultās

cōsulere = cōsultāre,
cōsiliū capere

ordine = ut fieri oportet

Persēs -ae *m*, *abl* -ē
= Perseus

Rhodiī Rōmānōs contrā
Perseum adiuvāre re-
cūsāvērunt

cōn-sulere -uisse -sultum;
cōnsultum est (ā senātū):
senātus cōnsuluit

inceptum = coeptum *esse*

cum... fēcissent : etsi...
fēcerant

ipsī : Rōmānī
per occāsiōnem = occāsiōne
datā

rei (*dat*) cōn-sulere = cūram
habēre dē rē, rem cūrāre
digna poena : iūsta poena
novum cōnsilium : suppli-
cium capitis
ex-superāre = superāre
eīs *suppliciis*
lēgēs civem Rōmānum ca-
pite pūniri vetābant
compositē = ordinātē, ele-
ganter

dī-vellere = āvellere

col-libēre = libēre

spoliāre = diripere

cadāver -eris *n* = corpus
mortuum

contrā libīdinem animī suī rēctē atque ōrdine fēcēre.
Bellō Macedonicō, quod cum rēge Persē gessimus, Rho-
diōrum civitās magna atque magnifica, quae populi
Rōmānī opibus crēverat, infida atque adversa nōbīs fuit;
sed postquam bellō cōfectō dē Rhodiīs cōnsultum est,
māiōrēs nostrī, nē quis 'dīvitiārum magis quam iniūriae
causā bellum inceptum' dīceret, impūnītōs eōs dīmīsēre.
Item bellīs Pūnicīs omnibus, cum saepe Carthāginiēnsēs
et in pāce et per indūtiās multa nefāria facinora fēcis-
sent, numquam ipsī per occāsiōnem tālia fēcēre: magis
quid sē dignum foret quam quid in illōs fieri posset
quaerēbant.

"Hoc item vōbīs prōvidendum est, patrēs cōnscriptī,
nē plūs apud vōs valeat P. Lentulī et cēterōrum scelus
quam vestra dignitās, neu magis irae vestrae quam
fāmae cōnsulātis. Nam sī digna poena prō factis eōrum
reperitur, novum cōnsilium approbō; sīn magnitūdō
sceleris omnium ingenia exsuperat, eīs ūtendum cēnsēō
quae lēgibus comparāta sunt.

"Plērīque eōrum quī ante mē sentiētiās dīxērunt com-
positē atque magnificē cāsum rei pūblicaē miserātī sunt.
Quae bellī saevitia esset, quae victīs acciderent, ēnume-
rāvēre: 'rapī virginēs, puerōs, dīvellī liberōs ā parentum
complexū, mātres familiārum patī quae victōribus col-
libuisset; fāna atque domōs spoliārī; caedem, incendia
fierī; postrēmō armīs, cadāveribus, cruōre atque lūctū
omnia complērī!' Sed, per deōs immortālēs, quō illa
ōrātiō pertinuit? An utī vōs infestōs coniūrātiōnī faceret?

Scilicet quem rēs tanta et tam atrōx nōn permōvit, eum ōrātiō accendet! Nōn ita est, neque cuiquam mortālium iniūriāe suae parvae videntur, multī eās gravius aequō habuēre. Sed alia aliīs licentia est, patrēs cōscriptī. Quī dēmissi in obscurō vitā habent, sī quid irācundiā deliquērunt, paucī sciunt; fāma atque fortūna eōrum parēs sunt. Quī magnō imperiō praediti in excelsō aetātem agunt, eōrum facta cūctī mortālēs nōvēre. Ita in māximā fortūnā minima licentia est: neque studēre neque ōdisse, sed minimē irāscī decet. Quae apud aliōs ‘irācundia’ dīcitur, ea in imperiō ‘superbia’ atque ‘crūdēlitās’ appellātur.

“Equidem ego sīc exīstimō, patrēs cōscriptī, omnēs cruciātūs minōrēs quam facinora illōrum esse. Sed plērīque mortālēs postrēma meminēre, et in hominibus impiis sceleris eōrum oblītī dē poenā disserunt, sī ea paulō sevērior fuit.

“D. Silānum, virum fortem atque strēnum, certō sciō quae dīxerit studiō rei pūblicae dīxisse neque illum in tantā rē grātiam aut inimicitias exercēre: eōs mōrēs eamque modestiam viri cognōvī. Vērū sententiam eius mihi nōn crūdēlis – quid enim in tālēs hominēs crūdēle fieri potest? – sed aliēna ā rē pūblicā nostrā vidētur. Nam profectō aut metus aut iniūria tē subēgit, Silāne, cōsulem dēsīgnātum, genus poenae novum dēcernere. Dē timōre supervacāneum est disserere, cum praesertim dīligentiā clārissimī viri cōsulis tanta praesidia sint in armīs. Dē poenā possum equidem dīcere, id quod rēs

suae : in sē (factae)
graviter ferre/habēre = aegrē ferre; gravius aequō : gravius quam aequum est
alia licentia est = alia facere licet; alia aliīs *alia aliīs*
obscurum = obscurus locus
irācundia -ae f = mēns quae facile irāscitur
parēs : aequē obscurae
praeditus -a -um + abl: rē
praeditus = rem habēns
excelsus = excelsus locus, dignitās (↔ obscurum)

studēre : favēre

in imperiō : in iis quī imperiō praediti sunt

in hominibus impiis : cum dē hominibus impiis agitur paulō sevērior *solitō*

grātiam/inimicitias exercēre = grātiā/inimicitias affici

aliēna ā : abhorrēns ā, nōn convēniens cum
iniūria in rem pūblicam
sub-igere -ēgisse -āctum = cōgere

supervacāneus -a -um
↔ necessariūs

id quod rēs habet = rē vērā

aerumna -ae *f* = labor,
dolor
requiēs -ētis *f*, acc -iem
= quiēs
dis-solvere = abolēre, tol-
lere

lēs Porcia 'dē tergō cīvium'
vetat cīvem Rōmānum
verberārī
cīvibus nōn animam ēripī iu-
bent = cīvēs necārī vetant
exsilium permittēre = in
exsilium ire permittēre

con-vincere/condemnāre +
gen: facinoris convincere
= facinoris condemnāre
quī *adv* = quōmodo

libidō -inis *f* = quod fierī
libet, voluntās, arbitrium
moderārī + *dat* = regere,
gubernāre
quid : quod exemplum

eius : imperiī

ab dignis (*poenā*) et idōneīs
ad indignōs et nōn idōneōs
: ab noxiīs ad insontēs

im-posuēre : praeposuērunt
(rem publicam) tractāre
: administrāre
in-demnātum = nōn damnā-
tum, sine iūdiō
ea (: ea fierī) populus laetā-
bātur et... dicēbat
iūxtā *adv* : sine discrimine
libidinōs -a -um < libidō;
adv -ē = ut libet
: interficiēbant, terrēbant
stultae laetitiae (*gen*) = prō
stultā laetitjā

habet, 'in lūctū atque miserīis mortem aerumnārum
requiem, nōn cruciātum esse, eam cūncta mortālium
mala dissolvere, ultrā neque cūrae neque gaudiō locum
esse.' Sed, per deōs immortalēs, quam ob rem in
sententiam nōn addidistī, utī prius verberibus in eōs
animadverterētur? An quia lēs Porcia vetat? At aliae
lēgēs item condemnātīs cīvibus nōn animam ēripī, sed
exsilium permittī iubent. An quia gravius est verberārī
quam necārī? Quid autem acerbum aut nimis grave est
in hominēs tantī facinoris convictōs? Sīn quia levius est,
quī convenit in minōre negōtiō lēgem timēre, cum eam
in māiōre neglēxeris?

"At enim quis reprehendet quod in parricidās rei pū-
blīcae dēcrētum erit? Tempus, diēs, fortūna, cuius libidō
gentibus moderātur. Illis meritō accidet quicquid ēvēne-
rit; cēterum vōs, patrēs cōnscrīptī, quid in aliōs statuātis,
cōnsiderāte! Omnia mala exempla ex rēbus bonīs orta
sunt. Sed ubi imperium ad ignārōs eius aut minus bonōs
pervēnit, novum illud exemplum ab dignīs et idōneīs ad
indignōs et nōn idōneōs trānsfertur.

"Lacedaemoniī dēvictīs Athēniēnsibus trīgintā virōs
imposuēre, quī rem pūblicam eōrum tractārent. Eī primō
coepēre pessimum quemque et omnibus invīsum in-
demnātum necāre; ea populus laetārī et 'meritō' dicere
'fieri.' Post, ubi paulātīm licentia crēvit, iūxtā bonōs et
malōs libidinōsē interficere, cēterōs metū terrēre. Ita
cīvītās, servitūte oppressa, stultae laetitiae gravēs
poenās dedit. Nostrā memoriā victor Sulla cum

Damasippum et aliōs eius modī, quī malō reī pūblicae crēverant, iugulārī iussit, quis nōn factum eius laudābat? ‘Hominēs scelestōs et factiōsōs, quī sēditionibus rem pūblicam exagitāverant, meritō necātōs’ aiēbant. Sed ea rēs magnae initium clādīs fuit: nam utī quisque domum aut villam, postrēmō vās aut vestimentum alicuius concupīverat, dabat operam ut is in prōscriptōrum numerō esset. Ita illī quibus Damasippī mors laetitiae fuerat paulō post ipsī trahēbantur, neque prius finis iugulandī fuit quam Sulla omnēs suōs dīvitiīs explēvit!

“Atque ego haec nōn in M. Tulliō neque hīs temporibus vereor; sed in magnā civitāte multa et varia ingenia sunt. Potest aliō tempore, aliō cōsule, cui item exercitus in manū sit, falsum aliquid prō vērō crēdī; ubi hōc exemplō per senātūs dēcrētum cōsul gladium ēdūxerit, quis illī finem statuet aut quis moderābitur?

“Māiōrēs nostrī, patrēs cōscriptī, neque cōsilī neque audāciae umquam eguēre; neque illīs superbia obstābat, quōminus aliēna institūta, sī modo proba erant, imitārentur. Arma atque tēla militāria ab Samnītibus, insignia magistrātuum ab Tūscīs plēraque sūmpsērunt; postrēmō, quod ubīque apud sociōs aut hostēs idōneum vidēbātur, cum summō studiō exsequēbantur: imitārī quam invidēre bonīs malēbant. Sed eōdem illō tempore, Graeciae mōrem imitātī, verberibus animadvertēbant in civēs, dē condemnātīs summum supplicium sūmēbant. Postquam rēs pūblica adolēvit et multitudīne civium factiōnēs valuēre, circumvenīrī innocentēs, alia huiusce

Damasippus: Mariānus qui bellō civilī amicōs Sullae Rōmae interfēcit

ex-agitare = vexāre

clādēs -is *f* = mala fortūna

bello civilī *prōscriptī* in exsilium pellēbantur aut impūne necābantur laetitiae (*dat*) esse = laetitiā afferre trahēbantur *ad supplicium*

suōs : sociōs, propinquōs

in M. Tulliō : M. Tulliō *Cicerōne* cōsule

egēre -uisse + *gen/abl.*: rei egēre = rē egēre quō-minus + *con* = nē

insignia magistrātuum: ut fascēs et secūrēs

ex-sequi = appetere imitārī *bonōs*

summum supplicium = supplicium capitis

coepēre : coepta sunt

exsilium : ut in exsilium
īrent

causam quō-minus + *coni*
: causam (ut) nē

per mūnicipia : in variis
mūnicipiis

verbō : sine multīs verbis

ad-sentiri + *dat* (aliī) = as-
sentiri

M. Porcius Catō, Caesaris
adversarius, trib. pl. annō
62 a.C.

ārīs atque focīs : templis
atque domibus

quid : quam poenam

persequāre (= -ārīs) : per-
sequi licet

nihil reliquī fit = nihil re-
linquitur, nihil restat

tabulās *pictās*

modi fieri coepere. Tum lēx Porcia aliaeque lēgēs parā-
tae sunt, quibus lēgibus exsilium damnātis permissum
est. Hanc ego causam, patrēs cōnscripti, quōminus
novum cōnsilium capiāmus, in primis magnam putō.
Profectō virtūs atque sapientia māior in illis fuit quī ex
parvis opibus tantum imperium fēcere quam in nōbis quī
ea bene parta vix retinēmus!

“Placet igitur eōs dīmitti et augērī exercitum Cati-
linae? Minimē. Sed ita cēseō: *‘pūblicandās eōrum
pecūniās, ipsōs in vinculis habendōs per mūnicipia quae
māximē opibus valent; neu quis dē eis postea ad senā-
tum referat nēve cum populō agat; quī aliter fēcerit,
senātum exīstimāre eum contrā rem pūblicam et salūtem
omnium factūrum’.*”

Postquam Caesar dicundī finem fēcit, cēteri verbō 52
alius aliī variē adsentiēbantur. At M. Porcius Catō
rogātus sententiam huiusce modi ōratiōnem habuit:

“Longē mihi alia mēns est, patrēs cōnscripti, cum rēs
atque pericula nostra cōnsiderō et cum sententiās nōn-
nullōrum ipse mēcum reputō. Illi mihi disseruisse viden-
tur dē poenā eōrum quī patriae, parentibus, ārīs atque
focīs suis bellum parāvēre; rēs autem monet cavēre ab
illis magis quam quid in illōs statuāmus cōnsultāre.
Nam cētera maleficia tum persequāre ubi facta sunt; hoc
nisi prōvīderis nē accidat, ubi ēvenit frūstrā iūdicia
implōrēs: captā urbe nihil fit reliquī victis.

“Sed, per deōs immortālēs, vōs ego appellō, quī
semper domōs, villās, signa, tabulās vestrās plūris quam

rem publicam fecistis: si ista, cuiuscumque modi sunt, quae amplexaminī retinere, si voluptatibus vestris otium praebere vultis, expergiscimini aliquando et capessite rem publicam! Non agitur de vectigalibus neque de sociorum iniuriis: libertas et anima nostra in dubio est.

“Saepe numero, patres conscripti, multa verba in hoc ordine feci, saepe de luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum, multosque mortales ea causa adversos habeo. Qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius libidini male facta condonabam. Sed ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen res publica firma erat: opulentia negligentiam tolerabat.

“Nunc vero non id agitur, bonisne an malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed haec, cuiuscumque modi videntur, nostra an nobiscum una hostium futura sint. Hic mihi quisquam ‘mansuetudinem’ et ‘misericordiam’ nominat? Iam pridem equidem nos vera vocabula rerum amissimus: quia bona aliena largiri ‘liberalitas’, malorum rerum audacia ‘fortitudo’ vocatur, eo res publica in extremum sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, ‘liberalis’ ex sociorum fortunis, sint ‘misericordes’ in furibus aerari, ne illi sanguinem nostrum largiantur et, dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes perditum eant!

“Bene et compositum C. Caesar paulo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit, credo falsa existimans ea quae de Inferis memorantur: ‘diverso itinere malos a

(magni/parvi/pluris/minoris) facere = aestimare
cuius-cumque modi
= qualia-cumque
amplaxari = amplecti, amare
capessere -ivisse -itum = suscipere; rem publicam c. = rei publicae operam dare

in dubio : in periculo

saepe numero = saepe

in hoc ordine = in senatu

adversos : adversarios

ego qui (: cum) ...

gratiam facere (+ gen) =
con-donare = ignoscere
: alteri libidinose male facta
(= maleficia) condonabam
(parvi) pendere = aestimare
: negligentiam tolerabatur ob
opulentiam

haec : omnia quae possidemus
utrum nostra an...
una nobis-cum

liberalitas -atis f < liberalis
= qui sua largitur
eo = ideo
in extremo = in summo
periculo

misericors -rdis adi

ne = dummodo ne

diverso itinere : cum diverso
itinere discendat

formīdoloſus -a -um
= horribilis

con-dūcere = mercēde ad-
dūcere ad aliquid faci-
endum

audācia : audācēs

rē-fert = opus est

languēre = iners/ignāvus
esse
iam : continuō

multō + *sup* = longē

quippe = etenim

illis : māiōribus nostrīs

(dēlictō/libīdinī) obnoxius
= dēditus (: dēlinquēns/
libīdinōsus)
egestās ↔ opulentia

inertia -ae *f* (< iners)
↔ industria
discrīmen nūllum *fit*

bonīs loca taetra, inculta, foeda atque formīdolōsa habēre.’ Itaque cēnsuit ‘pecūniās eōrum pūblicandās, ipsōs per mūnicipia in cūstōdiā habendōs’, videlicet timēns nē, sī Rōmae sint, aut ā populārībus coniūrātiōnis aut ā multitūdine conductā per vim ēripiantur – quasi vērō malī atque scelestī tantummōdo in urbe et nōn per totam Italiam sint, aut nōn ibi plūs possit audācia ubi ad dēfendundum opēs minōrēs sunt. Quārē vānum equidem hoc cōnsilium est, sī perīculum ex illīs metuit; sīn in tantō omnium metū sōlus nōn timet, eō magis rēfert mē mihi atque vōbīs timēre. Quārē, cum dē P. Lentulō cēterisque statuētis, prō certō habētōte vōs simul dē exercitū Catilīnae et dē omnibus coniūrātis dēcernere. Quantō vōs attentius ea agētis, tantō illis animus infirmior erit; sī paululum modo vōs languēre viderint, iam omnēs ferōcēs aderunt.

“Nōlīte exīstimāre māiōrēs nostrōs armīs rem pūblicam ex parvā magnam fēcisse. Sī ita rēs esset, multō pulcherrimam eam nōs habērēmus, quippe sociōrum atque cīvium, praetereā armōrum atque equōrum māior cōpia nōbīs quam illis est. Sed alia fuēre quae illōs magnōs fēcēre, quae nōbīs nūlla sunt: domī industria, foris iūstum imperium, animus in cōsulundō liber neque dēlictō neque libīdinī obnoxius. Prō hīs nōs habēmus luxuriam atque avāritiam, pūblicē egestātem, prīvātim opulentiam; laudāmus divitiās, sequimur inertiam; inter bonōs et malōs discrīmen nūllum; omnia virtūtis praemia ambitio possidet. Neque mīrum: ubi vōs

sēparātim sibi quisque cōnsilium capitis, ubi domī voluptātibus, hīc pecūniae aut grātiaē servītis, eō fit ut impetus fiat in vacuam rem pūblicam.

sēparātim = sēcētō, per sē

hīc : in senātū
servītis : obnoxii estis

“Sed ego haec omittō. Coniūrāvēre nōbilissimī cīvēs patriam incendere, Gallōrum gentem infēstissimam nō-minī Rōmānō ad bellum arcessunt; dux hostium cum exercitū suprā caput est: vōs cūctāminī etiam nunc et dubitātis, quid intrā moenia dēprēnsīs hostibus faciātis? Misereāminī, cēseō – ‘dēliquēre hominēs adulēscētulī per ambitōnem!’ – atque etiam armātōs dīmittātis! Nē ista vōbis mānsuētūdō et misericordia, sī illī arma cēperint, in miseriam convertat! Scīlicet rēs ipsa aspera est, sed vōs nōn timētis eam – immō vērō māximē, sed inertīā et mollitiā animī alius alium exspectantēs cūctāminī, vidēlicet dīs immortālībus cōnfisī, quī hanc rem pūblicam saepe in māximīs periculīs servāvēre. Nōn vōtis neque suppliciīs muliebribus auxilia deōrum parantur: vigilandō, agundō, bene cōnsulundō prospera omnia cēdunt. Ubi socordiaē tē atque ignāviae trādidēris, nēquīquam deōs implōrēs: irātī infēstīque sunt.

: ut patriam incenderent

dē-prēndere -prēndisse
-prēnsū = -prehendere
-prehendisse -prehēnsū

nē : *utinam* nē...

convertat = *sē* convertat

mollitia -ae *f* < mollis; m.
animī : ignāvia, socordia
cōnfisus = cōnfidēs

supplicia -ōrum *n* = suppli-
cātīōnēs

cēdunt : eveniunt
(socordiaē/ignaviae) sē trā-
dere = servīre, obnoxius
esse

“Apud māiōrēs nostrōs T. Mānlius Torquātus bellō Gallicō filium suum, quod is contrā imperium in hostem pugnāverat, necārī iussit, atque ille ēgregius adulēscēns immoderātae fortitūdīnis morte poenās dedit – vōs dē crūdēlissimīs parricīdis quid statuātis cūctāminī? Vidēlicet ‘cētera vīta eōrum huic scelerī obstat’ – vērūm parcite dignitātī Lentulī, sī ipse pudicitiae, sī fāmae suae, sī dīs aut hominibus umquam ūllīs pepercit!

[annō 340 a.C., v. LL cap.
31.121-123]

: prō im-moderatā forti-
tūdīne

ob-stāre + *dat* = differre ab,
abhorrere ab
: parcite Lentulō ob digni-
tātem...!
parcere pepercisce parsum

: ignōscite Cethēgō ob adulēscēntiam!

iterum: is etiā priōris cōiūrātiōis socius fuit

nihil iīs pēnsi est = nihil pēnsi habent

sī peccātō locus esset : sī locus esset peccātī (errōris) corrigendī

faucibus urget : nōs dēvōrāre (absūmere) avet in sinū urbis : in mediā urbe

manifestus (= noxius) + *gen* sūmendū esse

ad caelum ferre (laudibus) = valdē laudāre

multa legentī/audientī : dum multa legō/audiō

mihi ... libuit attendere

negōtium sustinēre = fundāmentum/causa esse negōtīi legiōnibus : exercitibus Rōmānōs contendisse

ignōscite Cethēgī adulēscēntiae, nisi iterum patriae bellum fēcit! Nam quid ego dē Gabiniō, Statiliō, Caepariō loquar? quibus sī quicquam umquam pēnsi fuisset, nōn ea cōnsilia dē rē pūblicā habuissent.

“Postrēmō, patrēs cōscriptī, sī mehercule peccātō locus esset, facile paterer vōs ipsā rē corrigī, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventi sumus, Catilina cum exercitū faucibus urget, aliī intrā moenia atque in sinū urbis sunt hostēs, neque parārī neque cōnsulī quicquam potest occultē: quō magis properandum est.

“Quārē ego ita cēseō: *Cum nefariō cōnsiliō scelerātorum cīvium rēs pūblica in māxima pericula vēnerit, eīque indiciō T. Volturcī et lēgātōrum Allobrogum convictī cōfessīque sint caedem, incendia aliaque sē foeda atque crūdēlia facinora in cīvēs patriamque parāvisse, dē cōfessīs, sicutī dē manifestīs rerum capitālium, mōre māiōrum supplicium sūmundum.*”

Postquam Catō adsēdit, cōsulārēs omnēs itemque 53 senātūs magna pars sententiam eius laudant, virtutem animī ad caelum ferunt; aliī aliōs increpantēs ‘timidōs!’ vocant. Catō clārus atque magnus habētur. Senātī dēcrētum fit sicutī ille cēnsuerat.

— Sed mihi multa legentī, multa audientī quae populus Rōmānus domī militiaeque, marī atque terrā praeclāra facinora fēcit, forte libuit attendere quae rēs māximē tanta negōtia sustinuisset. Sciēbam saepe numerō parvā manū cum magnīs legiōnibus hostium contendisse, cognōveram parvis cōpiīs bella gesta cum opulentis

rēgibus, ad hoc saepe fortunae violentiam tolerāvisse, fācundiā Graecōs, glōriā bellī Gallōs ante Rōmānōs fu-
isse. Ac mihi multa agitantī cōnstābat paucōrum cīvium
ēgregiam virtūtem cūcta patrāvisse, eōque factum utī
dīvitiās paupertās, multitūdinem paucitās superāret. Sed
postquam luxū atque dēsidiā cīvitas corrupta est, rūsus
rēs pūblica magnitūdine suā imperātōrum atque magis-
trātuum vitia sustentābat ac, sicutī esset effēta pariendo,
multis tempestātibus haud sānē quisquam Rōmae virtūte
magnus fuit. Sed memoriā meā ingentī virtūte, dīversis
mōribus fuēre virī duo, M. Catō et C. Caesar. Quōs
quoniam rēs obtulerat, silentiō praeterire nōn fuit cōn-
siliū, quīn utriusque nātūrā et mōrēs, quantum
ingeniō possem, aperīrem.

- 54 Igitur eīs genus, aetās, ēloquentia prope aequālia fuēre,
magnitūdō animī pār, item glōria, sed alia aliī. Caesar
beneficiis ac mūnificentiā magnus habēbatur, integritāte
vītae Catō. Ille mānsuētūdine et misericordiā clārus
factus, huic sevērītās dignitātem addiderat. Caesar dandō,
sublevandō, ignōscundō, Catō nihil largiundō glōriam
adeptus est. In alterō miseris perfugium erat, in alterō
malis perniciēs. Illius facilitās, huius cōstantia laudā-
batur. Postrēmō Caesar in animum indūxerat labōrāre,
vigilāre, negōtiis amicōrum intentus sua neglegere, nihil
dēnegāre quod dōnō dignum esset; sibi magnum impe-
rium, exercitum, bellum novum exoptābat, ubi virtūs
ēnitēscere posset. At Catōnī studium modestiae, decoris,
sed māximē sevērītātis erat. Nōn dīvitiis cum dīvite

Rōmānōs tolerāvisse
fācundia -ae *f* (< fācundus)
= ēloquentia
ante Rōmānōs fuisse = Rō-
mānīs superiōrēs fuisse
agitāre (animō) = cōgitāre
: utī dīvītēs (Graecōs) pau-
perēs (Rōmānī), multōs
paucī superārent
paupertās -ātis *f* ↔ dīvitiāe
paucitās -ātis *f* ↔ multitūdō
(< pauper/pauci)

sustentābat : tolerābat
sic-utī : quasi
effētus -a -um: (mulier)
effēta = partū fatigāta

: quōs quoniam rēs (: haec
nārratiō) nōbīs obtulit
(nōscendās)
nōn mihi fuit cōnsiliū
quīn + *conī* = ut nōn

aequālis -e = aequus

alia aliī : altera alteri

mūnificentia -ae *f* = libe-
rālītās, largitiō
integritās -ātis *f* (< integer)
= innocentia
clārus factus *est*

sub-levāre = adiuvāre

perniciēs = exitium

in animum in-dūcere = sibi
prōpōnere, cōstituere

dē-negāre = negāre, dare
nōlle; d. *amicīs*

ē-nitēscere -tuisse = ef-
fulgēre

factiō = studium factiōnum

in sententiam ire/discēdere :
sententiae assēntire
optimum factū esse ratus
(; arbitratu)
in-stāre = prope adesse
(rēs) novāre = statum rei
pūblīcae commūtāre
trēs-viri *capitālēs* Carcerem
cūstōdiendum et supplicia
sūmenda cūrābant

fornix -icis *m*
= arcus lapideus

humī dē-pressus = sub terrā
situs
in-super *adv* = suprā
camera -ae *f* = tectum arcu-
ātum
incultus -ūs *m* = status in-
cultus/neglēctus, sordēs
vindex -icis *m* < qui vindi-
cat; vindicēs rerū capitā-
lium = trēs-viri capitālēs
gula -ae *f* = collum interius,
iugulum

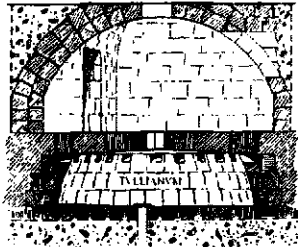
exitus vitāe : mors

neque factiōne cum factiōsō, sed cum strēnuō virtūte, cum modestō pudōre, cum innocente abstinentiā certābat. Esse quam vidērī bonus mālēbat: ita, quō minus petēbat glōriam, eō magis illum sequēbātur. –

Postquam, ut dixī, senātus in Catōnis sententiam dis- 55
cessit, cōsul optimum factū ratus noctem quae īnstābat antecapere, nē quid eō spatiō novārētur, trēs-virōs quae ad supplicium postulābantur parāre iubet; ipse, prae-sidiīs dispositis, Lentulum in Carcerem dēdūcit; idem fit cēteris per praetōrēs.

Est in Carcere locus, quod Tullianum appellātur, ubi paululum ascenderis ad laevam, circiter duodecim pedēs humī dēpressus. Eum mūniunt undique parietēs atque īnsuper camera lapideīs fornicibus iūcta; sed incultū, tenebrīs, odōre foeda atque terribilis eius faciēs est. In eum locum postquam dēmissus est Lentulus, vindicēs rerū capitālīum, quibus praeceptum erat, laqueō gulam frēgēre. Ita ille patricius ex gente clāris-simā Corneliōrum, quī cōsulāre imperium Rōmae habuerat, dignum mōribus factisque suis exitum vitāe invēnit. Dē Cethēgō, Statiliō, Gabiniō, Caepariō eōdem modō supplicium sūmptum est.

Carcer

[*Dē bellō Catilināriō*]

56 Dum ea Rōmae geruntur, Catilīna ex omnī cōpiā quam et ipse addūxerat et Mānlius habuerat duās legiōnēs instituit; cohortēs prō numerō militum complet. Deinde, ut quisque voluntārius aut ex sociīs in castra vēnerat, aequāliter distribuerat, ac brevī spatiō legiōnēs numerō hominum explēverat, cum initiō nōn amplius duōbus milibus habuisset. Sed ex omnī cōpiā circiter pars quārta erat militāribus armīs instrūcta; cēterī, ut quemque cāsus armāverat, sparōs aut lanceās, aliī praeacūtās sudēs portābant.

Sed postquam Antōnius cum exercitū adventābat, Catilīna per montēs iter facere; modo ad urbem, modo ad Galliam versus castra movēre, hostibus occāsiōnem pugnandī nōn dare: spērābat propediem magnās cōpiās sēsē habitūrum, sī Rōmae sociī incepta patrāvissent. Intereā servitia repudiābat, cuius initiō ad eum magnae cōpiae concurrēbant, opibus coniūrātiōis frētus, simul aliēnum suīs ratiōnibus exīstimāns vidērī causam cīvium cum servīs fugitivīs communicāvisse.

57 Sed postquam in castra nūntius pervēnit ‘Rōmae coniūrātiōnem patefactam, dē Lentulō et Cethēgō cēterisque (quōs suprā memorāvi) supplicium sūmptum’, plērīque, quōs ad bellum spēs rapinārum aut novārum rērum studium illēxerat, dilābuntur; reliquōs Catilīna per montēs asperōs magnīs itineribus in agrum Pistōriēsem abdūcit eō cōnsiliō utī per trāmitēs occultē perfugeret in Galliam Trānsalpīnam.

Catilinārius -a -um
< Catilīna

prō numerō = ut numerus
erat
ex sociīs *coniūrātiōis*

aequāliter = aequē (per singulās cohortēs)
iūsto numerō (sēnīs milibus)
cum... habuisset = etsi...
habuerat

cāsus = occāsiō
sparus -i *m* = pilum vērātōris
prae-acuere -uisse -ūtum =
primum acūtum facere
sudis -is *f* = pālus tenuis

: faciēbat

: movēbat

: dabat

cuius : quōrum

aliēnum suīs ratiōnibus =
aliēnum (: abhorrēns) *ā*
suīs ratiōnibus (: cōnsiliīs)

dilābuntur : clam discēdunt

Pistōriēnsis -e < Pistōria,
oppidum Etrūriae
trāmes -itis *m* = via angusta,
callis

prae-sidēre = exercitū
praeesse

eius : Catilinae

dēscēnsus -ūs *m* < dēscen-
dere; illi d. erat = illi dē-
scendendum erat

utpote = scilicet, quippe
qui... sequerētur : ut... s.
expeditus ↔ impeditus

ignāvus -a -um ↔ strēnuus

patēre : appārēre
hortēre = hortēris (*eum*
quem...)
of-ficere + *dat* = obstruere
quō... monērem = ut... mo-
nērem
mei cōsiliī : cum Antōniō
proeliō cōfligēdi

quō-que modō... : et quō
modō factum sit ut... ne-
quiverim (= nōn potuerim)

quō locō : in quō periculō,
quam difficilēs
iūxtā = aequē; i. mēcum :
tam bene quam ego

At Q. Metellus Celer cum tribus legiōnibus in agrō
Pīcēnō praesidēbat, ex difficultāte rērum eadem illa ex-
istimāns quae suprā diximus Catilīnam agitāre. Igitur,
ubi iter eius ex perfugīs cognōvit, castra properē mōvit
ac sub ipsīs rādicibus montium cōnsēdit, quā illi dē-
scēnsus erat in Galliam properantī. Neque tamen Antō-
nius procul aberat, utpote quī magnō exercitū locīs
aequiōribus expeditus impeditōs in fugā sequerētur. Sed
Catilīna, postquam videt montibus atque cōpiīs hostium
sēsē clausum, in urbe rēs adversās, neque fugae neque
praesidi ūllam spem, optimum factū ratus in tāli rē for-
tūnam bellī temptāre statuit cum Antōniō quam primum
cōnfligere. Itaque cōntiōne advocātā huiusce modī ōrā-
tiōnem habuit:

“Compertum ego habeō, mīlitēs, verba virtūtem nōn 58
addere neque ex ignāvō strēnuum neque fortem ex
timidō exercitum ōrātiōne imperātōris fierī. Quanta
cuiusque animō audācia nātūrā aut mōribus inest, tanta
in bellō patēre solet. Quem neque glōria neque pericula
excitant, nēquiquam hortēre: timor animī auribus officit.
Sed ego vōs quō pauca monērem advocāvī, simul utī
causam mei cōsiliī aperīrem.

“Scītis equidem, mīlitēs, socordia atque ignāvia Len-
tulī quantam ipsī nōbīsq̄ clādem attulerit, quōque
modō, dum ex urbe praesidia opperīor, in Galliam pro-
ficīscī nequiverim. Nunc vērō, quō locō rēs nostrae sint,
iūxtā mēcum omnēs intellegitis: Exercitūs hostium duo,
ūnus ab urbe, alter ā Galliā obstant. Diūtius in hīs locīs

esse, sī mǎximē animus ferat, frūmentī atque aliārum
rērum egestās prohibet. Quōcumque ire placet, ferrō iter
aperiundum est. Quāpropter vōs moneō, utī fortī atque
parātō animō sītis et, cum proelium inībitis, memineritis
vōs dīvitiās, decus, glōriam, praetereā libertātem atque
patriam in dextrīs vestrīs portāre. Sī vincimus, omnia
nōbīs tūta erunt, commeātūs abundē, mūnicipia atque
colōniae patēbunt. Sī metū cesserimus, eadem illa ad-
versa fient, neque locus neque amīcus quisquam teget
quem arma nōn tēxerint. Praetereā, milītēs, nōn eadem
nōbīs et illīs necessitūdō impendet: nōs prō patriā, prō
libertāte, prō vitā certāmus; illīs supervacāneum est prō
potentiā paucōrum pugnāre. Quō audācius aggrediminī,
memorēs prīstinae virtūtis!

“Licuit vōbīs cum summā turpitūdine in exsiliō aetā-
tem agere; potuistis nūnnūllī Rōmae, āmissīs bonīs,
aliēnās opēs exspectāre: quia illa foeda atque intole-
randa virīs vidēbantur, haec sequī dēcrēvistis. Sī haec
relinquere vultis, audāciā opus est: nēmō nisi victor
pāce bellum mūtāvit. Nam in fugā salūtem spērāre, cum
arma quibus corpus tegitur ab hostibus āverteris, ea vērō
dēmentia est. Semper in proeliō eīs mǎximum est perī-
culum quī mǎximē timent; audācia prō mūrō habētur.

“Cum vōs cōnsiderō, milītēs, et cum facta vestra
aestimō, magna mē spēs victōriae tenet. Animus, aetās,
virtūs vestra mē hortantur, praetereā necessitūdō, quae
etiam timidōs fortēs facit. Nam multitūdō hostium nē
circumvenīre queat, prohibent angustiae locī. Quod sī

sī : etiam sī
ferat : (nōs) impellat

quā-propter = quam ob rem

adversa : contrāria

tegere = prō-tegere

quō audācius = itaque eō
audācius

in-tolerandus -a -um = nōn
tolerandus
haec : mea cōnsilia (: bel-
lum cīvile)

pāce bellum mūtāre : prō
bellō pācem habēre

prō mūrō : tamquam mūrus

angustiae locī prohibent nē
multitūdō hostium nōs cir-
cumvenīre queat (= possit)

invīderit : praemium (victōriam) negāverit
cavēte *nē* inultī animam
(vītām) āmittātis!

lūctuōsus -a -um (< lūctus)
= lūctūs plēnus

quō... amplior esset = ut...
eō amplior (māior) esset
prō locō/cōpiis : ut locus/
cōpia postulābant
plānitiēs -ēi f = campus
plānus (aequus)

reliquārum signa : reliquās
cohortēs
ēvocātus = iterum ad mili-
tiam ēvocātus, *veterānus*
gregārius -a -um < grex; mī-
les gregārius = quī aliis
praefectus nōn est

cūrāre : imperāre

cālō -ōnis m = servus militis
propter = prope
ad-sistere = prope cōn-
sistere

ne-quire, *imperf*-ibat
proeliō adesse = in proeliō
adesse
permittere = committere
veterānus -a -um (< vetus)
= quī antea militāvit, ex-
pertus; m ↔ tirō

amplius *quam* annōs XXX

praefectus (auxiliōrum)

praetor : prō-praetor (impe-
rātor)

virtūtī vestrae fortūna invīderit, cavēte inultī animam
āmittātis neu captī potius sicutī pecora trucidēmini
quam virōrum mōre pugnantes cruentam atque lūctu-
ōsam victōriam hostibus relinquātis!"

Haec ubi dixit, paululum commorātus signa canere 59
iubet atque instrūctōs ordinēs in locum aequum dēdūcit.
Dein, remōtis omnium equīs, quō militibus exaequātō
periculō animus amplior esset, ipse pedes exercitum prō
locō atque cōpiis instruit. Nam utī plānitiēs erat inter
sinistrōs montēs et ab dextrā rūpēs asperās, octō cohortēs
in fronte cōstituit, reliquārum signa in subsidiō artius
collocat. Ab eīs centuriōnēs, omnēs lēctōs et ēvocātōs,
praetereā ex gregāriis militibus optimum quemque
armātum in prīmam aciem subdūcit. C. Mānlium in
dextrā, Faesulānum quendam in sinistrā parte cūrāre
iubet; ipse cum libertīs et cālōnibus propter aquilam
adsistit, quam bellō Cimbricō C. Marius in exercitū
habuisse dicēbātur.

At ex alterā parte C. Antōnius, pedibus aeger, quod
proeliō adesse nequibat, M. Petrēiō lēgātō exercitum
permittit. Ille cohortēs veterānās, quās tumultūs causā
cōscripserat, in fronte, post eas cēterum exercitum in
subsidiis locat. Ipse equō circumiens ūnum quemque
nōmināns appellat, hortātur, rogat 'ut meminerint sē
contrā latrōnēs inermēs prō patriā, prō liberis, prō ārīs
atque focīs certāre.' Homō militāris, quod amplius
annōs trīgintā tribūnus aut praefectus aut lēgātus aut
praetor cum magnā glōriā in exercitū fuerat, plērōsque

ipsos factaque eorum fortia noverat; ea commemorando militum animos accendebat.

- 60 Sed ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est unde a ferentariis proelium committi posset, maximo clamore cum infestis signis concurrunt; pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani pristinae virtutis memores comminus acriter instare, illi haud timidi resistunt. Maximam vi certatur.

ferentarius -i m = miles
leviter armatus

com-minus adv (< com-
+ manus) : gladiis
: instant

Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire: strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur.

: versabatur, succurrebat...

laborans : auxilio egens

Petreius ubi videt Catilinam, contra ac ratus erat, magnam vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostes inducit eosque perturbatos atque alios alibi resistentes interficit; deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes cadunt. Catilina, postquam fusas copias seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit ibique pugnans confoditur.

tendere = contendere
cohors praetoria: milites
electi qui imperatorem
custodiunt
alios alibi, alios alibi

in primis ordinibus pugnantes

- 61 Sed confecto proelio tum vero cerneret quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam ferre quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa animam corpore tegebat. Pauci autem, quos

ferre : paene
locum quem quisque...
pugnando dat = ad pugnandum

dīversē = dīversīs locīs

vulnus adversum : in
pectore

etiam *tum*
ferōcia -ae *f* = ferōcītās

ingenuus -a -um = liberīs
parentibus nātus
: suae nōn magis quam hos-
tium vītae pepercerant

in-cruentus -a -um

visere = vīsum īre, aspicere

hostīlia cadāvera = cadā-
vera hostium
aliī..., pars... = aliī..., aliī...

mediōs cohors praetōria disiēcerat, paulō dīversius, sed
omnēs tamen adversīs vulneribus conciderant. Catilīna
vērō longē ā suīs inter hostium cadāvera repertus est,
paululum etiam spīrāns ferōciamque animī quam habu-
erat vīvus in vultū retinēns. Postrēmō ex omnī cōpiā
neque in proeliō neque in fugā quisquam cīvis ingenuus
captus est: ita cūctī suae hostiumque vītae iūxtā peper-
cerant!

Neque tamen exercitus populī Rōmānī laetam aut
incrumentam victōriam adeptus erat; nam strēnuissimus
quisque aut occiderat in proeliō aut graviter vulnerātus
discesserat. Multī autem, quī ē castrīs vīsundī aut spoli-
andī grātiā prōcesserant, volentēs hostīlia cadāvera
amicum aliī, pars hospitem aut cognātum reperiēbant;
fuēre item quī inimicōs suōs cognōscerent. Ita variē per
omnem exercitum laetitia, maeror, lūctus atque gaudia
agitābantur.

M. TVLLII CICERONIS

PRO M. CAELIO ORATIO

habita ad iudicēs annō DCXCVIII a. u. c.

[*Dē nātūrā Catilīnae*]

- 12 At studuit Catilinae, cum iam aliquot annōs esset in forō, Caelius! Et multī hoc idem ex omnī, ordine atque ex omnī aetate fecerunt. Habuit enim ille, sicutī meminissem vōs arbitror, permulta māximārum nōn expressa signa sed adumbrāta virtūtum.

Ūtēbātur hominibus improbīs multīs – et quidem optimīs sē virīs deditum esse simulābat! Erant apud illum illecebrae libīdinum multae – erant etiam industriae quīdam stimulī ac labōris! Flagrabant vitia libīdinis apud illum – vigēbant etiam studia rei militāris!

Neque ego umquam fuisse tāle mōnstrum in terrīs ūllum putō, tam ex contrāriīs dīversisque atque inter sē pugnantibus nātūrae studiīs cupiditātibusque cōnflātum!

- 13 Quis clārīoribus virīs quōdam tempore iūcundior – quis turpiōribus coniūctor? Quis cīvis meliōrum partium aliquandō – quis taetrius hostis huic cīvitātī? Quis in voluptātibus inquinātior – quis in labōribus patientior? Quis in rapācitāte avārior – quis in largitiōne effusior?

Illa vērō, iudicēs, in illō homine admīrabilia fuērunt: comprehendere multōs amīcitiā, tuērī obsequiō; cum omnibus commūnicāre quod habēbat; servīre temporibus suōrum omnium pecūniā, grātiā, labōre corporis, scelere etiam, sī opus esset, et audaciā; versāre suam

M. Caelius *Rufus*, qui adulescens Catilinae cōsulatum petenti studuit, dē vi reus ā Cicerōne dēfensus est annō 56 a.C.

in forō esse : arte oratōriā exercitārī

permulta signa māximārum virtūtum nōn expressa...
ex-pressus = plānus, vērū adumbrātus = in speciem fictus, simulātus
ūtī (aliquō) = familiāriter vivere (cum aliquō)

stimulus -i m (+ gen) = quod stimulat (ad...)

quis...fuit? (nēmō!)

bonārum partium esse : bonīs partibus (optimātibus) studere

inquinātus = sordidus
rapācitās -ātis f < rapāx
-ācis adi = rapinae avidus
effusus -a -um = immoderātus, profusus

tuērī = servāre (sibi)
obsequium -i n < obsequi

servīre temporibus suōrum = suis (sociis) servīre temporibus adversis

scelere et audaciā : scelere audaci

torquere -rsisse -rtum =
circum vertere
remissus -a -um = qui sine
cūrā est, laetus

facinorōsus -a -um (< faci-
nus) = scelestus
luxuriōsus -a -um < luxuria
multi-plex -icis ↔ simplex

ad-simulāre = simulāre; ad-
simulātus = fictus

immānitās -ātis f < immānis;
tot vitiōrum tanta i. : tot
et tanta vitia immānia

condiciō : argūmentum
re-spuere = repudiāre

crimen haereat in Caeliō;
crimen haeret in aliquō
= aliquis accūsatur

magis est ut... : magis
(causa) est quod...

mē errōris mei paenitet =
mē errāsse molestē ferō

re-formidāre (< formidō)
= formidāre, timēre

nātūrā et regere ad tempus atque hūc et illūc torquere
ac flectere; cum trīstibus sevērē, cum remissīs iūcundē,
cum senibus graviter, cum iuventūte cōmiter, cum
facinorōsis audāciter, cum libīdinōsis luxuriōsē vīvere!

Hāc ille tam variā multiplicīque nātūrā cum omnēs 14
omnibus ex terrīs hominēs improbōs audācēsque col-
lēgerat, tum etiam multōs fortēs virōs et bonōs speciē
quādam virtūtis adsimulātae tenēbat. Neque umquam ex
illō dēlendī huius imperī tam cōnscelerātus impetus ex-
stītisset, nisi tot vitiōrum tanta immānitās quibusdam
facilitātis et patientiae rādīcibus nīteretur.

Quārē ista condiciō, iūdicēs, respuatur, nec Catilīnae
familiāritātis crimen haereat; est enim commūne cum
multīs – et cum quibusdam bonīs. Mē ipsum, mē,
inquam, quondam paene ille dēcēpit, cum et cīvis mihi
bonus et optimī cuiusque cupidus et firmus amīcus ac
fidēlis vidērētur! Cuius ego facinora oculis prius quam
opīniōne, manibus ante quam suspiciōne dēprēndī.

Cuius in magnīs catervīs amīcōrum sī fuit etiam
Caelius, magis est ut ipse molestē ferat errāsse sē
– sicutī nōnnumquam in eōdem homine mē quoque
errōris mei paenitet! – quam ut istius amīcitiae crimen
reformidet.

INDEX VOCABVLORVM

A

ab-dicāre 43, 51, 52
abiectus 48
ab-iūrāre 16
absconditus -a -um 45
ab-solvere 6
absolūtio -ōnis *f* 48
abstinentia -ae *f* 6, 66
absurdus -a -um 5, 16
ab-ūti 20
aciēs -ēi *f* 21
āctor -ōris *m* 5
ad hoc 8, 10, 13, 16,
18, 19, 36, 41, 65
ad-eō 22, 24, 38
adeptus -ipis *f* 52
ad-ferre ad-lātum 18,
31, 42
ad-/af-flictāre 19, 34
ad-fluere 37
ad-hibere 28
ad-nuere 49
ad-sciscere 15, 43
ad-sentiri 60
ad-servāre 28
ad-sequi 7
ad-sidere 36, 64
ad-simulāre 74
ad-sistere 70
adulēscēntulus -ī *m* 6,
26, 63
ad-umbrāre 73
ad-vesperāscere 46
aequālis -e 65, *adv* -iter
67
aerumna -ae *f* 58
aes aliēnum 7, 9, 12,
15, 38, 39
aestuāre 15
aestus -ūs *m* 34
ad-fluere 37
afflictāre 34
agere (cum) 11, 28
ag-gregāre 34
agitāre (mente) 11, 14,
39, 63, 45, 72
algor -ōris *m* 7
aliēnum -ī *n* 7
aliquō *adv* 27
ambitiō -ōnis *f* 6, 62, 65
ambitus -ūs *m* 10
āmentia -ae *f* 23, 31
amplexāri 61
animadvertere in 33,
58, 59

ante-capere 36, 66
arduus -a -um 5
argūmentum -ī *n* 50
aspectus -ūs *m* 27
aspermāri 6
astūtia -ae *f* 16
atrōcitas -ātis *f* 14
at-tendere 29, 64
at-terere -trivisse
-tritum 9
at-tribuere 51
B
bacchāri 31
bene-volentia -ae *f* 44
bipertitō *adv* 46
C
cadāver -eris *n* 56, 72
calamitōsus -a -um 43
cālōnēs -um *m* *pl* 70
calumnia -ae *f* 18
camera -ae *f* 66
capessere 61
capitalis -e 37, 64, 66
captāre 11
carptim 6
castrēnsis -e 52
cervix -icis *f* 52
circiter *prp* + *acc* 9, 10
circum-clūdere 23
circum-ferre 14
circum-venire 9, 59
circum-stāre 30, 34
cliēns -entis *m* 16, 54
co-aequāre 12
co-arguere 43
cognōscere 43, 48, 49;
(causam) 39
co-hortāri 11, 14, 41
col-libere 56
colōnia -ae *f* 10, 17, 23,
69
comminus *adv* 71
com-mittere 15, 26; *c.*
ut 53
commodāre 9
compertus -a -um 14;
-um habere 18, 68
competitor -ōris *m* 25
compositē 56, 61
com-probāre 54
cōnātus -ūs *m* 25
con-cutere -iō -cussisse
-cussum 15
condiciō -ōnis *f* 11, 13,
44, 74

con-dōnāre 61
con-dūcere 62
cōn-flāre 7, 15, 30, 31,
73
cōn-fodere 17, 71
cōnscelerātus -a -um 52,
74
cōnscientia -ae *f* 7, 8,
27, 48, 49
cōnscius -a -um (+ *gen*)
8, 14, 16, 37, 38
cōnsēnsiō -ōnis *f* 35
cōn-stringere 20
cōnsuetūdō -inis *f* 14
cōnsulere -uisse -sultum
55, 56, 63
contāmināre 33
contentiō -ōnis *f* 37
con-terere 6
con-tinere 30
continuāre 12
contrōversia -ae *f* 48
co-operire 14
cōpia -ae *f* 10, 55
cor-rōborāre 34
corruptēla -ae *f* 26
crēdibilis -e 7
crēdinum -ī *n* 16
cultus -ūs *m* 43
cumulāre 26
custōdia (libera) *f* 28,
43, 62
D
dēclinātiō -ōnis *f* 27
dē-gustāre 14
dēmentia -ae *f* 39, 69
dē-negāre 65
dē-poscere 51
dē-precāri 32
dē-prēndere -prēndisse
-prēnsus 63
dē-relinquere 31
dēscēnsus -ūs *m* 68
dē-scribere 47
dēsidia -ae *f* 6, 65
dē-stringere 44
dē-testāri 32
dē-tinere 6
dē-vovēre 27
di-lābi 67
di-lūcēscere 46
direptiō -ōnis *f* 28
dis-simulāre 33, 36, 42,
43
dissimulātor -ōris *m* 7

dissolūtus -a -um 21
dis-solvere 58
dī-vellere 56
dubitāre + *inf* 8, 25, 27,
29
dubium: in dubiō 61
dūcere 6, (gladium) 46
ductāre 10
dunt 30
dum + *coni* 7, 8, 39
E
ec-quid 50
ē-dere 19
ē-dicere 54
ē-docere 9, 41
effētus -a -um 65
effrēnātus -a -um 20, 31
effūsus -a -um 73
egēre + *gen* 59
egestās -ātis *f* 8, 12, 13,
17, 62, 69
ē-mori 12
ē-nitēscere 65
ē-nūtiāre 17
eō *adv* (ideō) 11, 14, 61,
63
ēvocātus -ī *m* 70
ē-vocātor -ōris *m* 32
ex-aequāre + *dat* 6
ex-agitāre 18, 54, 59
excelsus -ī *n* 57
ex-ciēre -civisse -citur
8
exitium -ī *n* 24, 25, 35,
53
ex-optāre 9, 38, 65
ex-ōrnāre 37
ex-pedire 12
ex-primere -pressisse
-pressus 73
ex-pūrgāre 19
exsanguis -e 8
exsecrātiō -ōnis *f* 14
ex-sistere -stitisse 26,
28, 74
ex-superāre 56
ex-termināre 45
ex-torquēre -rsisse
-rtum 27
extrēmum: in e.ō 61
F
facere (magn...) 61
facētia -ārum *pl* 16
facinorōsus -a -um (7),
74

INDEX VOCABVLORVM

fācundia -ae f 65	im-pūnitus -a -um 28, 56	libertus -ī m 54, 55, 70	obscurāre 22
falcārius -ī m 23	im-pūrus -a -um 8	libidinōsus -a -um 74,	obscurum: in obscurō
familia gladiātōria 19	in primis 5, 6, 8, 15, 60	adv -ē 58	57
familiaris -e 7, 12, 13;	incēnsiō -ōnis f 48	linum -ī n 48	obsequium -ī n 73
rēs familiaris 7, 12	inceptus -a -um part	lūctuōsus -a -um 70	ob-sidere 41
familiaritās -ātis f 8, 74	perf< incipere 12, 56	lūculentus -a -um 19	ob-sistere 25, 26, 53
faucēs -ium f pl 44, 64	incertum: in incertō	luxuriōsus -a -um,	ob-stāre (+ dat) 63, 68
febris -is f 34	habēre 39	adv -ē 74	ob-strepere 36
ferentārius -ī m 71	incessus -ūs m 8	M	offēnsus -a -um 27
ferōcia -ae f 72	in-cidere 8	māchinātor -ōris m 46	of-ficere (+ dat) 17, 55,
ferrāmentum -ī n 48	in-cōsultē 39	mactāre 32, 35	68
fidēs publica 42, 47, 54	in-cruentus -a -um 72	magis est ut... 74	ordine 56
flūxus -a -um 5, 8	in-cultus -a -um 5	male-dictum -ī n 13, 36	ordō 73; (senātōrius) 9,
formidāre (12, 74)	incultus -ūs m 66	male factum (male-	21, 61; (equester) 10
formidolōsus -a -um 62	in-demnātus -a -um 58	factum) -ī n 61	P
fornix -icis m 66	index -icis m 54	male-volentia -ae f 6	pactiō -ōnis f 16
frequentia -ae f 27, 30,	in-dūcere, (in) animum	malleolus -ī m 34	pactō 27, 34
42	i. 30, 65, 69	manifestus -a -um 39,	paciscere - pactum 31
furibundus -a -um 36	inedia -ae f 7	44, 49, 53, 64	pars: aliū... pars... 54,
furiōsus -a -um 31, 52	in-esse + dat 9, 14, 39,	manifestō adv 46, 53	72
fūrtim 50	68	manus -ūs f 49, 50	partēs (rei publicae) 6,
G	ingenuus -a -um 72	mātūrāre 8, 11, 36, 37	73
gāneō -ōnis m 7	in-gravēscere 34	meritō adv 50, 58, 59	pendere 61
gelidus -a -um 34	in-honestus -a -um 12,	-met: nōs-met 11, sua-	penis -is m 7
gēns: ubi gentium 23	18	met 14, sē-met 41	pēnsī habēre 7, 14;
genus -eris n 7, 15, 65,	in-īre 28, 69	misericors -rdis adi 61	pēnsī esse 64
71	iniitiāre 27	moderārī + dat 58, 59	per-cipere 32
grātuitō adv 9	in-noxius -a -um 39	modo + coni 24	perditum ire 37, 61
gregārius -a -um 70	in-quināsus -a -um 36	modus -ī m: modum	perditus -a -um 22, 25,
gula -ae f 66	in-quinātus -a -um 73	facere 15	30, 32, 36, 51, 52
H	in-simulāre 50	mōliri 22, 23, 45	per-dūcere 39, 42, 51
haerēre 74	in-solēns -entis + gen 6	mollitia -ae f 63	peregrinārī 5
haruspex -icis m 43, 48	in-somnia -ae f 17	mūcrō -ōnis m 44	per-fringere 28
haud-quāquam 5	in-stāre 66	multāre 32	per-frui 31
hebēscere 21	in-super adv 66	multiplex -icis adi 74	periclitārī 25
hesternus -a -um 46	in-tegritās -ātis f 65	mūnicipium -ī n 10, 19,	periūrium -ī n 8
hodiernus -a -um 44	intempestus -a -um 17,	60, 62, 69	per-legere 43
honestāre 33	36	mūnificentia -ae f 65	perniciōsus -a -um 21,
huiusce 10; h. modī 8,	inter-rogāre (lēge) 9, 19	N	25, 31, 32
11, 55, 60, 68	intestīnus -a -um 7, 22	naufragus -ī m 34	per-pellere 16
I	in-tolerandus -a -um 69	necessitūdō -inis f 9,	perpetuum, in p. 34
-ī = -iī gen m 14, 18,	in-tolerare 26	10, 13, 69	per-scribere 6, 50
52, 54, 64	irācundia -ae f 57	nefārius -a -um 22, 25,	pestis -is f 20, 25, 34,
-ī = -iī gen n 5, 10, 13	ir-rētre 26	31, 35, 45, 52, 56, 64	35
& passim	iūrgium -ī n 19	negōtiārī 38	petitiō -ōnis f 14, 16, 26
id temporis 24	iūxtā adv 5, 58, 68, 72	nēquitia -ae f 21, 33	pinguis -e (52)
ignāvus -a -um (11), 68	L	nihil-dum 46	plācāre 28
ignōminia -ae f 13, 26	languēre 40, 62	nōminātīm 52	plānitēs -ēi f 70
im-moderātus -a -um 7,	Lār Laris m 12	nōs-met 11	plērus- -a- -um-que 10
43, 63	lēctus -a -um 55, 70	novae rēs 17, 21, 38,	populārēs -ium m pl
im-mūtāre 7, 19	lēnitās -ātis f 51	43, 67	14, 15, 62
im-parātus -a -um 9, 17	lepōs -ōris m 16	novāre 66	porrō 42
im-peritus -a -um 33	liberālis -e 61	O	portātiō -ōnis f 39
importūnus -a -um 30	liberālitas -ātis f 61	obnoxius -a -um 8, 12,	potiri + gen 43
improbītās -ātis f 49		14, 54, 62	prae-acūtus -a -um 67

INDEX VOCABVLORVM

praeditus -a -um + <i>abl</i> 57	quō, nōn quō 37	senātorius -a -um 9	T
praefectūra -ae <i>f</i> 46	quō ūsque 12, 20	sentina -ae <i>f</i> 25	tabellae 48, 49, 50
prae-ferre 26	quō-minus 52, 59, 60	sēparatim 63	tābēs -is <i>f</i> 37
prae-scribere 48	R	servitia -ōrum <i>n pl</i> 15, 41, 42, 54, 67	tabulae novae 13
praesentia -ae <i>f</i> 19, 27	rapācitās -ātis <i>f</i> 73	sēstertia <i>n pl</i> 19	taciturnitās -ātis <i>f</i> 27, 50
prae-sidēre 68	rapāx -ācis <i>adi</i> (73)	sevēritās -ātis <i>f</i> 25, 33, 65	tanti est 30
praestō <i>adv</i> 47	-re = -ris 2 <i>pers pass/dēp</i> 20, 22, 28, 30, 31, 32, 60, 68	sīca -ae <i>f</i> 27, 47, 48	temere 36, 47
praestōlārī 31	recipere + <i>dat</i> 48	signātor -ōris <i>m</i> 9	tendere 71
prīmum: in prīmīs 5, 6, 8, 15, 60	re-cognōscere 22, 23	silēre 26	tetrarchēs -ae <i>m</i> 12
privignus -ī <i>m</i> 8	re-condere 21	simulātor -ōris <i>m</i> 7	toreuma -atis <i>n</i> 12
prō 14, 18, 19, 67, 70	rēctā <i>adv</i> 30	socordia -ae <i>f</i> 6, 63, 68	torpescere 9
prō... crēdere/habēre/ ducere 6, 8, 59, 62, 69	recūsatiō -ōnis <i>f</i> 46	sodālīs -is <i>m</i> 29	torquēre -rsisse -sum 74
probrum -ī <i>n</i> 14	red-inere 8	solēre solitum esse 14, 43, 55	trāmes -itis <i>m</i> 67
procāx -ācis <i>adi</i> 16	red-undāre 33	sollemnis -e 14	trēs-virī -ōrum <i>m pl</i> 66
prōcūratiō -ōnis <i>f</i> 51	rē-fert 62	sollicitatiō -ōnis <i>f</i> 51	tuērī 73
profectiō -ōnis <i>f</i> 35	re-ficere (animum) 54	somniculōsus -a -um (52)	turpitūdō -inis <i>f</i> 26, 30, 69
profitērī 10	re-formidāre 74	sōns sontis <i>adi</i> 9	U
profusus -a -um 7	re-levāre 34	sparus -ī <i>m</i> 67	ūsūra -ae <i>f</i> 33
prō-lātāre 40	remissus -a -um 74	spectātus -a -um 11	ūsus -ūs <i>m</i> 43, 55
prōnus -a -um 5	re-morārī 21	speculārī 22	ūtī (familiāriter) 73
propediem 37, 67	repetundae -ārum <i>f pl</i> 10	spīritus -ūs <i>f</i> 26	utpote 68
prō-ripere, sē p. 36	re-pudiāre 29, 41, 67	stimulus -ī <i>m</i> 73	V
prōrsus <i>adv</i> 8, 9, 14, 16	requiēs -ētis <i>f, acc</i> -iem 58	stīpātor -ōris <i>m</i> 7	vacuē-facere 26, 27
prōscriptiō -ōnis <i>f</i> 13	re-quirere 38	stipendium -ī <i>n</i> 12	vānitās -ātis <i>f</i> 14
prōvidentia -ae <i>f</i> 50	rēs: in rem 11	stirps -pis <i>f</i> 34	vāstāre 8
prō-vidēre 45, 53, 55, 56, 60, 71	rēs familiāris 7, 12	studēre + <i>acc+inf</i> 5, 38	vāstitās -ātis <i>f</i> 25
psallere 15	re-sidēre 25, 34	subdolus -a -um 7	vēcordia -ae <i>f</i> 8
Q	re-spuere 74	sub-levāre 65	vel-utī 5, 6, 37, 39, 42, 43
quaestiō -ōnis <i>f</i> 28	re-stāre -stitisse 45	sudis -is <i>f</i> 67	venerārī 30, 53
quā-propter 69	re-tundere 44	superāre 12	veterānus -a -um 70; <i>m</i> 71
-que... -que 37	rogāre (lēgem) 32	supervacāneus -a -um 57, 69	vexāre 6, 7, 12, 33, 55
quī <i>adv</i> 58	S	sup-petere 9	vexātiō -ōnis <i>f</i> 28
quīn + <i>conī</i> 65	sacerdotium -ī <i>n</i> 13	supplicia -ōrum <i>n</i> 63	vigiliae -ārum <i>f pl</i> 19, 20, 23, 36, 53
quippe 43, 62	sacrilegus -ī <i>m</i> 8	supplicium sūmere (dē) 55, 59, 64, 66, 67	vīdēre -icis <i>m</i> 66
quō (-ior/-ius) + <i>conī</i> 14, 39, 54, 68, 70	saepe numerō 61, 64	sustentāre 65	virtūs -ūtis <i>f</i> 5, 6
	sagāx -ācis <i>adi</i> 29		volvere (sēcum) 36, 39
	scrīnium -ī <i>n</i> 42		
	sē-cēdere 11, 34		

INDEX NOMINVM

A	Cornificius, Q. 43	M	S
Ahala, C. Servilius 21	Cotta, L. Aurelius 4, 11	Macedonicum, bellum	Saenius, L. 18
Allobrogēs 38-41, 45-49, 51, 54, 64	Crassus, M. Licinius	56	Samnītēs 59
Annius Chilō, Q. 9, 51, 55	10, 43, 54	Maelius, Sp. 21	Sanga, Q. Fabius 39
Antōnius, C. 4, 13, 15, 16, 37, 67-70	Crotōniēnsis 41	Mānliānus -a -um 24, 34, 36	Sāturnālia 48, 53
Āpulia 16,18,39,42,51	Curius, Q. 10,14,16,17	Mānlius, C. 15-18, 22, 30, 31, 37, 67, 70, 71	Sāturnīnus, L. 21, 33
Arrētīnus, ager 37	D	Mānlius Torquātus, T. 63	Scipiō, P. 20
Athēniēnsēs 58	Damasippus 59		Semprōnia 15, 39
Aurēlia Orestilla 8	E		Septimius 16
Autrōnius, P. 9, 10, 43	Etrūria 16, 17, 21	Mārcellus, M. 29	Servilius Ahala, C. 21
B	F	Mārcius Rēx, Q. 18	Servilius Glaucia, C. 21, 52
Bēstia, L. 9, 40	Fabius Sanga, Q. 39	Marius, C. 21, 52, 70	Sestius, P. 29
Bruttium 39	Faesulae 15, 16,18, 51; ager Faesulānus 40; Faesulānus <i>m</i> 70, 71	Massilia 37	Sibyllīnus -a -um: libri 43, fāta 48, 49
Brūtus, D. Iūnius 39	Figulus, C. Mārcius 4, 9	Maurētānia 13	Silānus, D. Iūnius 4, 55, 57
C	Flaccus, v. Fulvius, Valerius	Metellus, M. 29	Sittius, P. 13
Caelius Rūfus, M. 73	Flāminius, C. 37	Metellus Celer, Q. 18, 39, 68	Statilius, L. 10, 40, 42, 43,46,48,49,51,64,66
Caepārius 42, 43, 51, 64, 66	Forum Aurēlium 31	Metellus Crēticus, Q. 18	Stator, Iuppiter 20, 24, 35
Caesar, C. Iūlius 43, 55, 60, 61, 65	Fulvia 14, 16, 17	Mulvius, pōns 41, 46	Sulla, L. Cornēlius 7, 17, 43, 48, 51, 58, 59
Caesar, L. Iūlius 4, 9	Fulvius Flaccus, M. 21, 33	Mūrēna, C. Licinius 40	Sulla, P. 9, 10
Camers 16	Fulvius Nōbilitor, M. 10	Mūrēna, L. Licinius 4, (40)	Sulla, Ser. 9, 43
Campus (Mārtius) 16, 25	Fūrius, P. 51, 55	N	Sullānus -a -um 9,13,17
Capitōlium 10, 43, 48	G	Nerō, Tib. 55	Sulpicius, C. 47
Capua 18,19	Gabīnius Capitō, P. 10, 39, 40, 42, 43, 50, 51, 64, 66; Cimber G. 46	Nūcerinus 13	T
Carthāginiēnsēs 56	Gallī 41, 43, 47-51, 63, 65	O	Tarquinius, L. 54
Cassius Longīnus, L. 9, 40, 41, 48, 51, 52, 55	Gallia 38-40, 45, 67,68	Opimius, L. 21	Tarracinēnsis 42
Catilina, L. Sergius <i>passim</i>	Gallicus -a -um 38, 45, 63	Orestilla, Aurēlia 8	Terentius, Cn. 43
Catō, M. Porcius 60, 64-66	Glaucia, C. Servilius 21, 52	P	Tiberis 46
Celer, Q. Metellus 18, 39, 68	Gracchī 33	Palātium 20	Torquātus, L. Mānlius 4, 11
Cēpārius, v. Caepārius	Gracchus, Semprōnius, Tib. 20, C. 21	Paulus, L. Aemilius 19	Torquātus, T. Mānlius 63
Cethēgus, C. Cornēlius 9, 36, 40, 42, 43, 46-48, 51-55, 64, 66, 67	Graecia 59	Persēs 56	Trānsalpinus -a -um 45, 67
Cicerō, M. Tullius 4, 14-20, 31, 36-40, 43, 44, 54, 59	H	Petrēius, M. 70, 71	Tullianum 66
Cimber, P. Gabīnius 46	Hispānia 11, 13	Picēnus, ager 16, 18, 39, 68	Tullius, v. Cicerō
Cimbricum, bellum 70	I	Pisō, Cn. 10, 11, 13	Tullus, L. Volcatius 4, 10, 26
Cinna, L. Cornēlius 43, 48	Italia 25, 32, 33, 35, 51	Pistōriēnsis, ager, 67	Tūsci 59
Comitium 26	Iūlius, C. 16	Plautia, lēx 19	U
Concordiae, aedēs 42	Iuppiter Stator 20,24,35	Pompēius, Cn. 9, 10	Umbrēnus, P. 38, 51, 55
Cornēlius 48, <i>pl</i> 43, 66	L	Pompēius Rūfus, Q. 18	V
Cornēlius, v. Cethēgus, Cinna, Lentulus	Lacedaemonii 58	Pomptīnus, C. 41, 42, 46, 50	Valerius, L. 21
Cornēlius, C. 10, 17	Laeca, M. Porcius 9, 17, 23, 24	Porcia, lēx (32), 58, 60	Valerius Flaccus, L. 41, 42, 46, 50
	Lentulus Spinthēr, P. 43	Porcius, v. Catō, Laeca	Varguntēius, L. 9,17,43
	Lentulus Sūra, P. Cornēlius 9, 36-56, 62-68	Praeneste 23	Vesta 8
	Lepidus, M'. Aemilius 4, 10, 26	Pūnicus -a -um 56	Volturcius, T. 41, 45, 46, 47, 49, 54, 64
		Q	
		Quirītēs 44-53 <i>passim</i>	
		R	
		Reātina, praefectūra 46	
		Rhodii 56	
		Rōma <i>passim</i>	
		Rōmulus 35	
		Rūfus, Q. Pompēius 18	

NOTAE

=	idem atque	<i>gen</i>	genetivus
:	id est	<i>lān.</i>	lānuāriās, -īs
↔	contrārium	<i>id.</i>	idūs, idibus
<	factum/ortum ex	<i>inf</i>	infinitivus
/	sive	<i>imperf</i>	imperfectum
+	cum	<i>kal.</i>	kalendās, -īs
a. C.	ante Christum (nātum)	<i>LL</i>	LINGVA LATINA
a. d.	ante diem	<i>m</i>	masculinum
<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>adi</i>	adiectivum	<i>nōn.</i>	nōnās, -īs
<i>adv</i>	adverbium	<i>Nov.</i>	Novembrēs
a. u. c.	ab urbe conditā	<i>p.</i>	pāgina
<i>cap.</i>	capitulum	<i>pass</i>	passivum
<i>coni</i>	coniūctivus	<i>perf</i>	perfectum
<i>cōs.</i>	cōnsul	<i>pers</i>	persōna
<i>dat</i>	dativus	<i>pl</i>	plūrālis
<i>Dec.</i>	Decembrēs	<i>prp</i>	praepositio
<i>dēp</i>	dēpōnēns	<i>sg</i>	singulāris
<i>f</i>	fēmininum	<i>sup</i>	superlātivus
<i>fut</i>	futūrum	<i>v.</i>	vidē

In INDICIBVS numerī pāginās significant.

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

Hans H. Ørberg

Pars I: **FAMILIA ROMANA**

Pars II: **ROMA AETERNA & INDICES**

EXERCITIA LATINA I

EXERCITIA LATINA II

GRAMMATICA LATINA

COLLOQUIA PERSONARVM

SERMONES ROMANI. Auctores varii

AMPHITRYO. Plautus

DE BELLO GALLICO. Caesar

CENA TRIMALCHIONIS. Petronius

CATILINA. Sallustius & Cicero

CD-ROM FAMILIA ROMANA

CD-ROM ROMA AETERNA

CD-ROM EXERCITIA LATINA I

CD-ROM EXERCITIA LATINA II

CD LATINE AUDIO cap. I–X

Domus Latina, Hans H. Ørberg

Skovvangen 7, DK-8500 Grenaa, Dania

www.lingua-latina.dk

orberg@lingua-latina.dk

